entresiglo

MEDDOBJE

novo meddobje

2018

LII 1-4

Kulturna revija

ska

MEDDOBJE

Kulturna revija

2018
LII 1 - 4

Buenos Aires, Argentina

9201936 88

M E D D O B J E

Splošno kulturna revija

Entresiglo

Revista de cultura general

Letnik/Año LII 2 0 1 8 št./Nº 1-4

Izdaja SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA - Propietario: Acción Cultural Eslovena

Ramón L. Falcón 4158, (1407) Buenos Aires, Argentina.

Uredništvo/Directores: TONE MIZERIT (urednik),
LEV DETELA, (urednik za Evropo).

Lektorji: Metka Mizerit in Tone Mizerit

Zunanja oprema, oblikovanje in računalniški prelom: Monika Urbanija Koprivnikar

Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji.
Spisi s psevdonimom se objavljajo, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime.
Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 199. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan 11-2018

Registro Nacional de la Propiedad Intelectual Nº 259299.

Tisk tiskarne / impreso en: Talleres Gráficos VILKO S.R.L.
California 2750, CABA, Buenos Aires, Argentina

IZHAJANJE MEDDOBJA DENARNO PODPIRA
URAD ZA SLOVENCE V ZAMEJSTVU IN PO SVETU REPUBLIKE SLOVENIJE.

VSEBINA

POEZIJA

VLADIMIR KOS (Japonska): *ŽAFRANI S FORSITIJO ME KLIČEJO* 5

LEV DETELA (Avstrija): *NOČNI AVTO ZA JERUZALEM* 6

GREGOR PAPEŽ (Argentina): *Q / UN* 16

DAMIJAN AHLIN (Argentina): *SLOVESNI REQUIEM / ŠOPEK BELIH ROŽ / SIVI KAMEN* 18

LOJZE LAVRIČ (Argentina): *VAS CHIVAY / BISERI NA MOJIH DLANEH* 21

VLADIMIR JURIJ VORŠIČ (Argentina): *BAJKA O ČAROBNEM PEVCU* 24

ANGELA CUKJATI (Italija): *SPOMIN NA LJUBEZEN / NEDOKONČANA* 26

PROZA

GREGOR PAPEŽ (Argentina): *POSLEDNJE NEMOGOČE* 28

OBRAZI IN OBZORJA

TONE MIZERIT (Argentina): *BRANKA SUŠNIK* 38

TINE DEBELJAK (Argentina): *SREČANJE Z RAZISKOVALKO INDIJANSKIH PLEMEN* 43

ESEJI IN RAZPRAVE

BRANKA SUŠNIK (Paragvaj): *PRIMITIVEC KOT ČLOVEK* 51

NAŠI UMETNIKI

KATICA CUKJATI in MIRJAM OBLAK (Argentina): *TONE OBLAK* 62

INTERVJU

VERONIKA KREMŽAR (Argentina): *ALBIN MAGISTER* 80

SPOMINI

MARIJAN EILETZ (Argentina): *Z DOLGE POTI* 90

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

HELENA JANEŽIČ (Slovenija): *LJUBO DOMA, VSAK GA IMA* 125

UMETNIŠKA PRILOGA

TONE OBLAK (Argentina)

VLADIMIR KOS

Spoštovani gospod Ahlin!

Prijazno ste me povabili na sodelovanje v Medu. Hvala Vam za to veliko prijaznost. Danes pošiljam pesem, ki je odgovor na zadnje pismo ge. Katice Cukjati z 9.7.2009

ŽAFRANI S FORSITIJO ME KLIČEJO

To pismo na mizi, živí, me spominja:
deveti je julij, dva tisoč devet.
V Buénosu Airesu v Ska se zedinja,
Njen Ka in Njen Cu in seveda naš Med.

Iz njenih besed epopeja zadiha
o volji do dela slovenskih duhov:
bogatih navdiha, ki komaj usiha,
tako je zasidran v aortah rodov!

O sodelovanju na tretji je strani.
Predraga akterka Srebrnih celin!
Spet pisal bom pesmi. Pod oknom žafrani
s forsitijo kličejo mélos v spomin.

LEV DETELA

NOČNI AVTO ZA JERUZALEM

(Romanje čez Sinaj in puščavo Negev v desetih lirsko-epskih etudah)

PRVA URA
(Šarm aš-Šajh, Južni Sinaj)

***ropoče** avto skozi gosto noč*
na strmi poti med goro in puščavo
zarisano med rezke utripe mrzlih zvezd
ki padajo kot prah in strah na tvoje rame

to ni sprehod za slabe živce in občutljiv želodec
nam pravi ahmed spredaj za volanom a ti ne odgovoriš
čeprav niso od muh njegovi pametni izreki
*na naši vratolomni nočni vožnji **amen***

si hladen kamen skozi trdo noč
v razmajanem vozilu naprej med druge kamne
iščoč svetlobo za robom divje pušče
med peskom in pod vzboklimi grebeni
na sveti kraj kjer jezus je vstal iz groba da je vedno z nami

zakaj sem si naprtal ta podvig na rame ?
saj zdaj je čas vrtnih opravil in cvetja
raje bi stopil k stari vrbi ob potoku in mirno čakal
da kukavica me pokliče po imenu glasno in vabeče
in nagradi me grešnika z domačnostjo in pirhi

a vse zaman zapik in konec
ker mora se izpolniti usoda ti dobri bog
in zagotovo pridemo na cilj
*pri grobu v skali z odvaljenim kamnom **amen***

ja aleluja aleluja!

DRUGA URA
(Dahab, prva egiptovska vojaška cestna kontrolna točka)

ob meni mož nizke rasti s črnimi brki
pobožno sklanja glavo v tihi molitvi
je znan dobrotnik ponižanih in bolnih src
iz italije je in vnet privrženec svetega patra pia
po vsej evropi prosi za blagi mir med narodi in ljudstvi

na sedežu za njim pa živo nasprotje
vedno pijani herman iz salzburga
s prostaškimi namigi in dovtipi
v veselje so mu nož tiger lepotica
pod komolcem tetovirani na desni roki

z mamili prekupčuje in z ženskim mesom
saj je lastnik treh dunajskih bordelov
prijatelji ga kličejo harempaša kar ga ne moti
ker tak naziv masten profit prinaša
vendar je nekaj v njem kar mu ne da miru
zato je zdaj odšel na pot v deželo sveto

družbo mu dela neugnani edmund iz new yorka
ki ga zanimajo vse ženske od severa do juga
rad uganja norčije in brije norce stoječ na eni nogi
zanimiva pustolovščina je zanj ta nora vožnja
zelo je lahkomiseln in morda še ne ve
da so posledice lahko usodne ***amen***

na taki poti je marsikaj narobe
kot obe mladi ženski tam tesno na levi
očitno lahkoživki na romanju v boljše življenje
prva z ustnicami kot zrele češnje
in druga vsem na očeh z rdečo bluzo

ti zviti znanki iz hermanovega zabavišča
nam bosta delali zgago in zverižili življenje premišljujem
a morda nimam prav in je popolnoma drugače
pustimo zato času da se izpolni čas
ker vanda pravkar sanja angela s pozavno
ko se agata pogovarja z glorijo na nebu ***amen***

ja aleluja aleluja!

TRETJA URA
(Gabal Glim, prva cestna kontrolna točka egiptovske policije)

__vsekakor__ se izmažemo iz te neprijetne kaše
se smeje ahmed in nam kaže fige
vse smo si sami zakuhali bedaki smej se baiazzo
in reci bobu bob in dobro jim je na vekov veke
kot grahu ob domačem plotu __amen__

miru ni več na tem nesrečnem svetu
v porušenih mestih je bratu brat sovražnik
za goro se bliskata groza in nevarnost
ko je človek človeku volk
so številna ljudstva na begu čez morja in puščave

je pač tako modruje ahmet
a stokati res prav nič ne pomaga
zaman je ves ta vik in krik in stalno hudovanje
ker sta pravičnost in modrost zaspali
in je politika slepa za vse dobro __amen__

pri akabi in eilatu je res marsikaj narobe
a brez skrbi saj islamist v zasedi še ni dvignil puške
nič se mu ne mudi še dolge brade si nikoli ne obrije

življenje zato teče dalje kot se spodobi
čeprav je pozno in vseeno zelo zgodaj
bo srečen tisti ki najde ob prvi zori varno zatočišče

na vsak način bom storil vse kar je v moji moči
da stvar se dobro izteče vi kristjani
a jeruzalem je žal še daleč spet reče ahmed
ga sploh še kdo posluša v tej nočni uri

avto se bolno trese in je treba potrpeti
čeprav želodec vedno bolj nagaja
saj od nikoder še ni nove zemlje in angela z močnim glasom
zato je potrpljenje božja mast in pričakovanje

ja aleluja aleluja!

ČETRTA URA
(Nuvaybi al-Muzayina, druga cestna kontrolna točka egiptovske policije)

__vsenaokoli__ spijo prašne sence in krivi upi
za trudnimi ustnicami se druži sičnik
v misel s slabimi naglasi
noč še ne ve da marsikdo izgublja svojo dušo
na strmi poti k vsem glavnim blagrom __amen__

pobožni mož iz rima je vedno bolj nemiren
preveč ga muči nespodobnost časa
boji se grehov in srdite božje jeze
a nihče v avtu se ga ne usmili
zapre oči in v duhu tiho moli rožni venec

zdaj je nekdo ker se avto zelo trese
izgubil čevelj in so mu popustili živci
zdi se mu da bo kmalu pogubljen v prepadu
mu niso prav nič všeč vroče ponudbe
obeh veselo norih žensk skrajno na levi

arabcu ahmedu je vse to zares prevroče
nemirno gleda čudno nočno spakovanje
svari obe gospe naj se vedeta spodobno
reče avstrijcu naj se pametno umiri

čemu tak vik in krik se mrši herman harempaša
zlati uhan na levem uhlju se mu jezno trese
hudobno dviga glavo se huduje
le kje živite vi smešni kisjeglavci
vas res ni nič več v hlačah usraneti
življenje je lepo vendar ga treba je živeti

neumne stvari počenjate kristjani
jezi se ahmed in nas grdo gleda
poglejte raje nas prave muslimane
užitki niso zdravi sredi ramadana

prav ima ta človek ostrega islama
si mislim in se res sramujem
graditi bi morali ceste in čuvati otroke
tkati platno in pridno šivati obleke
pobirati olive gojiti žito in zidati mostove
se družiti z vsemi ljudmi dobre volje __amen__

ja aleluja aleluja!

PETA URA
(Tarabin pri Aqabi)

besede *so včasih slepe za vse pametno in dobro*
in vendar je premišljena beseda čudežna vrednota
nevidna sicer kakor duh in vendar vidna
ko se pretvori v meso in kri našega življenja ***amen***

žuželka kamen steber in cipresa ob obali
oblak kotanja in zajec za prašnim grmom so pojavi
našega vsakdana a več je upanje za pot v prihodnost
ki jo prinašata dolga noč in hitri dan v skupni navezi
skozi vse čase našega življenja
iz volje in moči duhá večnega ustvarjalca
v možgane nas ubogih bitij
spreminjajoč vse slabo v milostne kreposti

zato še ni vse izgubljeno dragi bralec
saj mnogim niso tuji vsi svetniki
zajahati znajo konja toda še bolj jim je ljubo
če jezdijo v jeruzalem na oslu sredi cvetja
poboljšajmo se zato vsi na tej čudni zemlji ***amen***

ja aleluja aleluja!

ŠESTA URA
(Ras al-Barqa, druga egiptovska cestna vojaška kontrolna točka)

kam *gre zdaj pot mi nemirno žuga levi prst*
v leni polsvetlobi ko desni prst navzkrižno
kaže v nebo in se obrača kot razgreta glava
sredi bednega veselja proti vzhodu v pričakovanju
da za ovinkom se prikaže jutro s svetlim soncem ***amen***

smrt hodi med tem po pesku in nihalo na uri je odpadlo
kaj bo ostalo od nas ubogih bitij
v tem mračnem štirikotniku življenja se sprašujem
takrat na koncu ob zadnjem vzdihu pri rožnem vencu
in goreči sveči saj smo ves čas obirali sosede
doma ob topli juhi in krožniku krompirja
s prijazno družico kranjsko klobaso
res dolga je in prašna ta naša cesta
beži navzdol in gre navzgor na skrajni rob
se vije vsemu v porog v neznane kraje
zabrede v temo brez dna in konca ***amen***

vendar ne premišljuj preveč nemirni romar
pogumno zdaj naprej v deželo sveto
med upi dvomi uroki in skrivnimi prividi
spodaj v nahrbtniku pri nogah ki cepetajo kot blodna misel
srečen bo tisti ki zdrav doseže cilj na težkem potovanju

ja aleluja aleluja!

SEDMA URA
(Gabal Gazlani, tretja egiptovska policijska cestna kontrolna točka)

***ne** razumem vsega kar se dogaja*
sedim v avtu in nič mi ne pomaga če se slabó počutim
ko stari svet se ruši brez milostne magije
čeprav so ovce na paši od nekdaj nedolžne
*in prava družba za božjega pastirja **amen***

mož s tisočerimi obrazi ki pravijo mu adam
narejen iz gline in peska v davni dobi
me nenadoma vznemiri v polsnu s čudnim petjem
kliče v življenje mi vse ki so umrli
v kristalni čaši mi ponuja čudežno zdravilo

voda sol mavec kis in steklo
se družijo z lilijo poprom in karbidom
in v sanjah spredaj in pod cesto vzadaj
med nič in nič vidim vse polno cvetja
sredi dišav in bengaličnega ognja
toda kaj je pravzaprav ta svet
*in zrak in raj in morje? **amen***

uboga mati ki me kot dete ljubeče je nosila
od severa do juga v senci ponosnega oreha
stoji v polmraku prvega ovinka
in strogi oče se mi spet smehlja s triglava
čeprav je le senca sredi neusmiljene puščave

vsi mrtvi so zdaj mirne duše v nočnem razpoloženju
ko sanjam utrip otroških let in njih lepoto
ki je zvenela skozi otožnost starega bezga pri domači hiši

ja aleluja aleluja!

OSMA URA
(Taba, mejna egiptovska kontrolna točka / Eilat, puščava Negev, izraelska mejna kontrolna točka)

vse se je sfižilo in je neumno vroče
pobožni italijan je ves iz sebe
tolaži ga le svetinjica nad vernim srcem
boga potiho prosi za pomoč in se sramuje
»cosa è successo, perché ridono?“
toda kaj je to? ga trka luna?
nihče se ne smeji
le pijani herman spet nagaja ***amen***

čudna je ta pot o naša dobra mati sveta marija
zrak je nabit od težke vožnje in slabih dovtipov
ker nesramna agata ves čas po turško razsaja
in razdražena vanda razpočene šale nabija:
ruki cuki hohoho
puci muci vsi v nebo
paci maci hopsasa
ljubi me in dobro ti bo

noč neumno utripa z vetrom in polno luno
migota zrak in zvezde se lesketajo v trudnem srcu
ko se obe ženski pogovarjata o denarju in zlatem nakitu
dobra družba je zanju herman s čutarico vina

se vozimo vozimo in še vedno ni konca
se vozimo čez svet ki je kot prazen zaboj
padamo skozi noč kot gnile hruške v travi
se vozimo vozimo padamo molimo in se rotimo
sem in tja in brez miru nazaj in naprej
ni blagega spanja ki bi umirilo dušo
telo naslanja se ob vzburjeno telo belo in rdeče
po grlu klokotata razvrat in vino
meso se lušči od duše in pada v temó
nekdo išče resnico med nogami v svojem votlem peklu

že čutiš da smo ranjeni in nevidno krvavimo
v brezbrižnem svetu čakamo na odrešenje
vendar ni ne baptisterija in ne čudežne apside
tu v temi med razpokami življenja

a nočem biti kar sem bil
ven hočem k soncu in k svetlobi
čeprav mi je vse še nerazumljivo
in težko razbiram čudno abecedo ***amen***

zato te kličem dobri angel življenja
spusti se z neba sem v ta naš svet zaprašeni
čutim tvoj bronasti glas iskrivo zveneči
ko prihajaš med nas v belem mladostnem svitu
z nedoumljive strmine z vabečim klicem
polnim miru in mile lepote

ja aleluja aleluja!

DEVETA URA
(Metzoke Dragot, Mrtvo morje, Izrael)

dani *se in po cesti ziblje se kamela*
iz prvih hiš puhtita mira in kadilo
med kamenje in trdo rezko travo
prši molitev na prebujeni svet in trudni čas

tu ljudstva so odkrila deželo sveto
ko mi v avtu še vedno iščemo kar smo izgubili
a so trenutki ko bog premakne morje in vulkane
da topi se predramijo v vstajenje
in se prerokba izpolni v času in prostoru ***amen***

sicer pa mi odgovorite na vprašanje
kako je to z jezusom in sveto tovarišijo
zakaj je resnica in sreča v tem da moramo trpeti
je to prava pot v zveličanje od smrti v nebesa
če se ne motim a vi zakrknjeno molčite

trese se avto in trese se življenje
med upanjem in strahom pod obzorjem
ujetim v trnje in v protislovja
in v sol in sladkor vzadaj za trudno glavo

nenadoma se razpre svetovje
se širi dviga pada k jeruzalemu
in moja duša se predrami dvigne krila
kot da se je spomnila da treba se je spremeniti
leti nad oljkami in nakodranim zelenjem
kot dobra ptica k blaženi svetlobi
raztreseni na vse strani po širnem nebu

rumena zarja nad prebujénim svetom
je razpoznavni znak za našo pot k prostoru
dovolj velikem za tiho srečo v miru in ljubezni
kjer se spreminja vino v življenje ***amen***

jutro odpre pogled na staro mrtvo morje
na vzhodu se zasveti pet rožnatih oblakov
sonce obsije strehe čudežnega mesta
še dobro da ni prišlo med vožnjo do nesreče
zdaj ko postaja nebo vedno bolj svetlordeče

ja aleluja aleluja!

DESETA URA
(Jeruzalem)

kdorkoli *si prav je da si pod cedro umiriš napete živce*
za svet z nekom za katerega je vredno zaobljubiti se in živeti
zato pihlja z neba že ljubeznivi vetrič
ves čas te boža in treplja po rami
in vedno znova te tolaži dobri bog želeč ti
da greš na cesto se igrat z nedolžnimi otroki

smehlja se aleluja izza vitke ciprese
z veselim sporočilom da bodo kmalu mandeljni se razcveteli
in v mladem soncu se bo zasvetilo vse mesto
z desetkratno močjo žarel bo beli kamen
taka je moč boga sredi narave na skrajnem robu mesta
pri stari pivnici in bujnem oleandru ***amen***

zato pozabi na časopis z novicami praznega obdobja
kjer je preveč besed o mladi kozi ki se peča s filozofijo
in o bančniku ki ga pogoltnila je riba v silovitem morju
ne muči se z votlim člankom o dvojnem striptisu na trapecu
in o sleparskem norcu na drugi strani tretje galaksije

počasi se bo razgrnila zavesa
in duša se bo napolnila z veseljem
čeprav si še utrujen od nore vožnje
ki te premetavala je kljub vsem zablodam
po prašni cesti sem in tja proti sredini

prijazno sonce ti že pošilja svetle pesmi
odpreš oči in vidiš čudežne prizore
med kamni in nad nizkim grmom za starim zidom ***amen***

nastopi nenavadni čas in se odpre pogled v neznano
s široko krošnjo starodavnega drevesa
kjer gnezdijo dobri angeli in ostrovidne ptice

že zazveni svečano blago petje
ko se prikažejo apostoli z mladim cvetjem
in sladkim sadjem v košaricah in vrečah
in v krogu iz krogov blaga luč zasveti
naravnost do srcá o dobri moj Gospod
ti luč sveta kresilo v večnost živa voda vesoljni plamen

ja aleluja aleluja!

Zima, pomlad in poletje 2017

AVTORJEVA OPOMBA

Tekst je delno nastal po resničnih dogodkih ob obisku najstarejšega še obstoječega krščanskega samostana sv. Katarine pod Mojzesovo goro na zaradi terorizma nevarnem območju Sinaja. V bližnjem obmorskem mestecu Dahab mi je arabski vodič 6. februarja 2017 pri kosilu nenadoma rekel: »Sicer pa se lahko zvečer od tu odpeljemo z miniavtobusom čez Sinaj do izraelske meje. Zjutraj smo že pri Mrtvem morju in kmalu zatem v Jeruzalemu, svetem mestu Judov, kristjanov in muslimanov. Nekoliko naporno, ampak nadvse zanimivo. Ni drago in zares ni nevarno. Mi domačini že vemo, kako se pride tja, da ni nobenih problemov. Res ni problemov. Aleluja! Aleluja!«

GREGOR PAPEŽ

Q

Quién no amaría algún pasado después que vimos
que éramos caníbales capaces de destrozarnos
porque el amor que nos teníamos era demasiado
umbrátil, demasiado estático para el rencor.

Yo amaba los días aquellos, en el pasto
donde nosotros éramos la dedicatoria de
un universo. Éramos la fiera que había comido
y se amansaba entre los dedos de algún sol.

Yo no sé por qué tú tuviste un nombre
y había una historia pegada en tu reverso.
Yo te haría de nuevo, te construiría sin
historia, sin padres, sin mí y sin ti.

Yo te aprieto ahora en una fotografía
y pienso que no envejecerás. No serás más
ese fin de un tiempo, sino de todas las cosas
que dejarán su marca en ningún lado.

UN

Un hombre en una vieja gasolinera
en algún lugar apartado del desierto
y una reposera para mirar el infinito.
Por las tardes sale a cazar una víbora gigante
que merodea el lugar.
Una víbora enorme, bíblica como la biblia.
Luego vuelve a la reposera y fuma,
y escucha. (la voz de quién)
»¿Pretendes esquivarme por siempre?
¿Pretendes ocupar tú solo los atardeceres,
sin los vientos de este calor que te rodea,
morir sin conocer la sinrazón,
el aliento estéril del todo?«
Pero ajeno a todo, piensa que es uno con el desierto.
Y el desierto es uno con él.
Y la víbora
solo es imaginación de un pedazo de abismo.
En los abismos no hay nada.
Debe de suceder lo mismo en los estados de luz
o en las hogueras con ojos de hada.
O en los tiempos difíciles en los que se es cruel.
Ser cruel es fácil, basta con tener la razón.
Por la tarde sale a cazar una víbora
y el pasto y el sol lastiman, y en un
extremo del desierto una nube pintada
con aerosol hace de muro en su sombra.

April 2018

DAMIJAN AHLIN

SLOVESNI REQUIEM
I. DEL

(W.A. Mozart)
Besedilo: Damijan Ahlin

Le peščica zemlje bomo … –Gospod–
Daj, da bi vsi bili deležni tvoje luči.

Kakor v Sionu, o Bog, naj bodo tvoje besede
za naš narod himna sočutja in sprave.

Našo prošnjo usliši
kajti vsi ti –padli– želijo k Tebi.

Gospod, usmili se nas.
Kristus, usmili se nas.

Za dneve, ko napuh človeka vse premore –kot na Kalvariji–
se izražajo na prelito kri v imenu svobode …
Za narod neosvobojene države
ki trpi več kot petdeset let do osamosvojitve …
Za katero je bila tudi kri prelita
bojimo se maščevanja, ko bo ura bila.

Svinčeni dež, edini zvok v gozdni površini,
venec duš mirnih in nemirnih
združeni pred stolpom eni nad drugimi.

Narava in duše hrepenijo
v imenu sprave, vzpenjajo se k Gospodu
in milostno prosijo za odrešitev, za svobodo.

Naj razlike in grehe odpusti,
če je le možno vsem za tiste dni,
da bi kamen se odvalil in ne bi obsojeni bili.

Sodnik, prišel bo le takrat,
ko bo sprava prišla na dan,
ko bo Slovenec bil bratu brat.

Kaj lahko mi storimo?
Kaj lahko mi povemo, obljubimo?
Kako naj prosimo,
ko še pravični niso varni pred Sodnikom?

Kralj vesolja, Vsemogočni
kogar boš zveličal, bo po tvoji volji …
hvalnica Tebi - vir milosti!

AVTORJEVA OPOMBA

Besedilo je v spomin padlim slovenskega naroda, ki živi v stalnem bratskem boju od svojega nastanka in do današnjih dni, še posebno v krutem obdobju prve in druge svetovne vojne, po drugi svetovni vojni in ob osamosvojitvi. Mir in sprava.

ŠOPEK BELIH ROŽ

Si iz jeseni
dočakala pomlad,
bila si mi v zimi
ti, moj največji zaklad.

V samoti
po burnem poletju,
hotela si se odpočiti …
In prebujaš se, vsa v cvetju.

In čutim se kakor mož,
ko nositi hočem šopek belih rož.

In blago, rahlo v noč …
Tebi podarim šopek belih rož.

SIVI KAMEN

Pomladi, vse znova se rojeva,
že zgodaj se dani.
Narava se prebuja,
v tebi pa duša, srce in dlani.

Ko obdelaš zemljo,
in zagledaš siv kamen …
Odstraniš ga z željo,
da bil bi pravi, za drugi namen.

Poletje zalivaš,
jeseni pospravljaš,
v zimi počivaš,
pomladi pripravljaš.

Leto dni obrača se …
Misliš, misliš, a staraš se.
In dnevi so ti utrudljivi,
ko zagledaš tisti kamen sivi.

LOJZE LAVRIČ

VAS CHIVAY

Vulkan renči
kot napadalen divji pes,
tišina vztrepeta
v dolini reke Colca,
noč je padla
na zemljo
in v dušo
nič in nihče
ne moti duše molka.
Z razprtimi krili
kondor čaka da plane
po mrhovini mojih čustev.

Prišel sem
v samotno vas Chivay
da bi se odpočil
a razdalja ne olajša
ne bolečine
ne tesnobe.
Renčanje psa postaja
še bolj divje
noč še globlje
seje mrak v dušo.
V temni žalosti
in grozoviti nemirnosti
onesveščen
padem na tla.

Tiho si se približala
me objela brez besed
položila mojo glavo
v svoje naročje,
krvavo vrtnico
na belo blazino,
ter mi kot temnopolta Veronika
obrisala pot iz čela
z nežnim pogledom
pa pobožala srce
kot večerni vetrič
zrela žitna polja
ter me pripravila za bogato žetev.

Zdaj si moja zaročenka
in vem
da te resnično ljubim.

BISERI NA MOJIH DLANEH

Umolknil je vulkan,
renčeči pes je onemel,
ptica mirno plove
nad tisočletnimi skalami,
bodalo sončnih žarkov
je razparalo temno srce noči.

Tesnoba, ki je popuščala v meni,
je začela rasti v tvojem srcu,
ki je nemirno utripalo
in ti rdečilo obraz,
žlahtno divjo vrtnico
na svetlem pobočju
strmih Andov.

Bala si se
da si bila ti vzrok moje žalosti,
hudo ti je bilo
ker si mislila,
da mi tvoja nežnost ne ugaja.

Avtobus se s težavo vzpenja
proti Cruz del Cóndor,
tvoja glava sloni
na mojih prsih
moji prsti počivajo
v tvojih laseh
bol, žalost, potrtost, tesnoba,
postajajo biseri temni
v tvojih očeh.

Poljubim te nežno
na čelo.
Te ljubim, šepečem,
na obrazu ti vzcveti nasmeh
vrejo solze vesele iz tvojih oči
so biseri svetli na mojih dlaneh.

VLADIMIR JURIJ VORŠIČ

BAJKA O ČAROBNEM PEVCU

Po brušenem kristalu mirne vode
se zarja krvaveča že razliva.
Odsev obronkov temnih pa obode
jezera širnega v mraku skriva.

Žalujke črne plakajo neslišno.

Tam daleč se čolniček majhen ziba
nalahno, kakor da bi starček kimal.
Veslač počasi z vesli roke giba,
kot da bi sploh za čas se ne zanimal.

Svetlečo sled lupina pušča v vodi.

Svetloba preko hriba že odhaja
in steza krila noč v nebo obširno.
Iz nekaj zvezdic množica nastaja.
Oblak pa luno skriva brezobzirno.

V zvoniku zvon odbil je pozni Ave.

Sprostila iz objema se je luna
in spremenila jezero v krasoto.
Gladina vodna se svetlika. Struna
tresoča plašno poje v samoto.

Čolniček blizu že obale pljuska.

Pridruži glas se mehek strune zvoku.
Melodično zamaknjeno je stvarstvo.
Vrvenje prostor naredi otoku,
ki pod čolničkom zraste kakor v varstvo.

Iz čolna stopi pevec na obalo.

Vso noč prepeva tiho na otoku.
Mu družbo delajo mladostne vile.
Čarobni ples zarajajo v loku.
Preliva vse se, kot bilo bi iz svile.

V obrobku gozda praprot se odpira.

Neslišno meglice od vseh strani
pokrivajo začarano življenje.
Na vzhodu prav počasi se dani.
Naravo pa pretresa prebujenje.

Tišina veličastno vse objema.

Ko sonce zjutraj na nebo priplava,
se megla iznad jezera zgubi.
Se pozlati in prebudi narava.
O nočnih čarih ni nobene več sledi.

V skrivnost se je zavil veslač z otokom.

Po izročilih starih govorijo,
da pevec je nekoč živel čarobni.
Je otok lep imel za domačijo
dokler ljudje postali niso zlobni.

Hoteli so uničiti mu srečo.
Tedaj zaklel se je in v globočino
skril se temno.- Vrača se samo,
ko polna luna vlada nad tišino.
Takrat le izbrano vidi ga oko.

Ljudje spreminjajo svet v puščavo.

ANGELA CUKJATI

RECUERDO DE UN QUERER

No quiero recordarte ahora,
sino después.
Cuando las fotos de nuestra historia
hayan perdido el color
y las flores de nuestros sueños, su aroma.
Después…
Cuando el dolor profundo
ya no pueda escapar en lágrimas,
cuando no se quiere llorar.
Quiero recordarte
cuando se desdibujen tus ojos
en mi pobre memoria.
Cuando pueda rearmar tus palabras
como un rompecabezas
sin encontrar la pieza vital.

Quiero recordarte… después.

SPOMIN NA LJUBEZEN

Nočem se te spominjati zdaj,
morda kasneje,
ko bodo zbledele slike
najine zgodbe,
ko bodo cvetlice najinih sanj
izgubile vonj.
Kasneje ...
Ko ne bo mogla globoka bolečina
uiti v solzah,

kadar nočeš jokati.
Želim se te spominjati,
ko bodo tvoje oči
zameglile v mojem revnem spominu.
Ko bom lahko skupaj spravila
tvoje besede, kot sestavljanko,
ne da bi našla bistveni del.

Želim se te spominjati, kasneje.

INCONCLUSA

Angustia mortal
que devora.
Sobran palabras
y sin embargo,
hacen falta.

Necesidad de dar un paso
más allá de la muerte.
Se abren un espacio
y un tiempo vacíos
como arcas despojadas.

Esa oculta sensación
de festín terminado,
acabada ya la música
y esa fugaz alegría
que nos ha engañado
por un momento.

Simplemente indescriptible
como aquella sonrisa
que hemos robado
en alguna parte,
quién sabe cuándo.

El silencio responde
con un abismal silencio
sin ser preguntado.

NEDOKONČANA

Smrtna tesnoba,
ki te požira.
Besede so odveč,
in vseeno,
so nujne.

Potrebuješ še en korak,
da prekoračiš smrt.
Pojavita se ti
prazen prostorin čas,
kot oropani zaboj.

Tisti skrivnostni občutek
končanega praznovanja,
ko utihne glasba
in kratkotrajno veselje,
ki nas je prevaralo
za kratek čas.

Enostavno nepopisno,
kot tisti nasmeh,
ki smo ga ukradli
nekje,
Bog ve kdaj.

In molk odgovori
z nepojmljivim molkom,
ne da bi ga kdo kaj vprašal.

GREGOR PAPEŽ

POSLEDNJE NEMOGOČE*

Zgodovina, se bojim - ali se morda veselim - je že napisana. Enako kakor nekoč predzgodovina, je tudi zgodovina že presežena. Beseda Fukuyame. Zgodovina je vstopila v ogledalo predzgodovine. Samo znotraj zgodovine je bilo mogoče govoriti o razvoju, toda ko se je zgodovina končala, je postal razvoj isti sen, ki ga spijo vsi drugi oltarji. Tudi razvoj je bil nekaj relativnega. Sedaj, kar bi morali reči fiziki, matematiki in tehniki - tudi literati in umetniki - je največja nepomembnost; mogli bodo odkriti zadnje najbolj skrite skrivnosti, uresničiti najbolj pomembno najdbo, ki ne bo več kakor radovednost dneva ali ena zanimivost več v vrtoglavi strmini. Nič več se ne more spremeniti, četudi bi se odkrila najbolj nedoumljiva skrivnost. To je bila vrlina - ali morda pomanjkljivost - zgodovine. Od sedaj naprej bi se zdelo, da je ne transcendečnost utesnila celo največja odkritja tudi, ko bi bila važna sama po sebi. Zgodovina je bila posoda odkritij in sprememb, postzgodovina je ledena ali kamena doba. More se vedeti vse - tako kakor se v prazgodovini ni vedelo nič - toda to znanje bo brez ognja. In glejte, Bog izgine v postzgodovini, ostanejo samo pikolovci. Šuštenje, ki je enako šuštenju. Tehnika nam bo pokazala tisoče čudovitosti, a vse je samo paša za ne transcendečnost.

John Kovacic je bil potoval zadnja dva meseca s svojim nahrbtnikom na rami in prekoračil kontinent od severa do juga. Jug mu je postajal privlačen zaradi votlega krika mest; bilo je dovolj gora, dolin in rek, da bi prepotoval to nebeško naravo. O svoji poti je hranil v bloku listov pripovedi najvažnejših dogodkov; malo ljudi, ki jih je videl, vedno Inke, podobne krompirju, ki se zlati na soncu; dele poti, ki so požirale jasno nebo, silno cesto, alegorije zemlje v

---

* Prevedel *Marjan Hribar*

plešočih travnikih. Vse, kar je bilo del njegovega potujočega očesa, čeprav so manjkale zgodbe ljudi, ki jih je komaj videl. Zemlja je bila, nedvomno, praznina, podobna predzgodovini. Kljub mnogim jezikom in stilizaciji njihove rabe je povsod vladala tišina. Potem ko je Bog nehal govoriti, bo lahko jezik naredil tisoč čudes, toda ne bo se mogel znebiti vetra, ki zaduši njegov okostnjak.

V tistih letih je skupina ameriških znanstvenikov zgradila časovni stroj. Wells in Verne sta imela prav: vse je mogoče. Časovni stroj je prešel neverjetno kmalu v ljudsko rabo, in v vsakem domu je bil eden, da bi ljudje mogli obiskati svoje mrtve, podoživeti mladostno ljubezen ali se enostavno veseliti z obiskom srednjega veka ali stoletja razsvetljenstva. Ta stroj je dokončno spodrinil televizijo. Čeprav so bili na ponudbi televizorji dvestotih palcev, so postali skoraj zastareli objekti, kajti ljudje so raje potovali v preteklost kakor zehali, gledajoč tri ali štiri sesalce, ki so poročali o nekoristnosti aktualne politike. Politika že ni bila več zanimiva za nikogar. Nehali so pisati povesti, kajti brati nekaj novega je bilo popolnoma nekoristno, odkar je bil, tako rečeno, čas izginil. Vsak je mogel napisati svojo zgodbo, potujoč v času. In ker se je moglo biti na delu enkrat v letu - največja meja tolerance v podjetjih - se je moglo prebiti do enega leta v drugem času, delajoč v drugih svetovih, živeč druge realnosti.

Stroj je imel neke vrste vrata, ki so mogla biti odprta eno leto, ne da bi bilo potrebno napolniti njegove baterije in se zapreti. John se je, obratno kot ostali, odločil potovati v svojem lastnem času in svojem prostoru. Potoval je v precej praznem svetu, kajti ljudje so se nahajali v drugem prostoru in času. Ono je bila pokrajina brez ljudi, umirajoč diamant na zeleni preprogi z živalmi a zelo malo človeškimi bitji, in v vsakem primeru bitja, ki so bila trenutno v svojem času, med enim in drugim povratkom. Šole, kakor tudi podjetja, so imele salone večinoma prazne. Se razume, da so bili ljudje disciplinirani, ki so šli in prišli v samo eni noči in v naslednjem jutru so vstali in šli na svoje delo ali v šolo, kjer se je skoraj vselej nahajal en šef ali en profesor enako discipliniran, ki je prihajal na svoje mesto. Toda ti ljudje so bili vsakič bolj redki. Imenovali so jih »stebri družbe«, ne da bi se moglo razločevati, če rečeno s sarkastičnim ali z veličastnim prizvokom.

Časovni stroj še ne upošteva prihodnosti, nenapisanega časa, toda znanstveniki zagotavljajo, da bi v kratkem času odprli vrata prihodnosti. Vsekakor to ni vznemirjalo nikogar, ljudje bodo gotovo

rajši še naprej potovali v preteklost. Po podatkih, ki jih je posredoval Urad za uradne statistike, so mladeniči, vedno navdušeni po kaki skrajni izkušnji, pogosto izbrali potovati v Hiroshimo v trenutku, ko je bila odvržena bomba. Ta jih je opekla, vrnili so se pa takoj po odločilni uri in ponovno nepoškodovani prestopili vrata, vendar so se počutili spremenjene - kakor je pripovedovala večina njih - zaradi doživete izkušnje. Nekateri so zopet ponovili izkušnjo, kajti bilo je očarljivo umreti na najbolj grozen način in se potem vrniti in to pripovedovati. Dotik smrti je bila meja: prišlo se je točno do točke, ko se nekdo spremeni v neke vrste duha in gleda svoje telo od zgoraj in potem ponovno prestopi vrata stroja. Vendar so znanstveniki zagotavljali, da bi kmalu iznašli način, kako programirati vsaj deset minut smrti, preden bi vrgel stroj človeka nazaj v njegov svet. Znanost je imela oči uprte v to, prvič bi bilo možno potovanje v smrt, morda priti in biti ob nogah samega Boga - če bi obstajal - in se vrniti, in o tem pripovedovati. Problem je bil v tem, da komaj je stroj zaznal, da je posameznik umrl v obiskanem svetu, ga je vrgel nazaj in dosegel vmesen razmik približno ene ali poldruge minute. Potrebno je bilo ustaviti mehanizem stroja več časa na tej točki in na ta način ostati mrtev dalj časa v časovnem razdobju, da bi se vedelo, če po smrti ne čaka nič ali čaka Bog, in dokončno zadovoljiti radovednost, ki jo je človek vedno imel. Glej, znanost ni napisala nobene zgodovine, vendar je prihajala do najbolj nemišljenih meja. Dosegla je paralizirati zgodovino in sedaj je bila na tem, da bi lahko vdrla v tisto skrivnost, o kateri ni bilo nikoli nobenega znanstvenega odgovora. In v zavesti, da morda ne pišem več kot grobo spremembo tiste zgodbe, ki jo je napisal Poe, v kateri se je hipnotiziralo nekoga, zavlačujoč njegovo smrt, moram reči, da nisem našel večje motivacije, da bi nadaljeval, in da bom opustil pripovedovanje, če ne najdem bolj ali manj izvirnega razvoja in razpleta, kajti ne bi rad ogoljufal nikogar - resnično ogoljufal samega sebe - ker sem skoraj edini, ki bere kar napišem, z izjemo mojega prijatelja Vinka Rodeta.

Medtem ko je znanost napredovala s pospešenimi koraki, je John s svojim nahrbtnikom še naprej hodil po svetu. Ni se bal smrti, ni se bal samote. Bil je gotov, da onstran vsega še obstaja Bog, ki bo morda nezadovoljen s praznino postzgodovine; še več, tako Bog kakor mi bi morali še naprej iskati sledi enih in drugega sredi stvarstva. Čas bi se moral ugasniti sam od sebe. Velika večina sladke vode je

pošla, toda ljudje so v preteklosti pili vodo in se kopali, tako da je bil časovni stroj rešitev za ta problem in za mnoge druge, med njimi za preobljudenost. Računalo se je, da je bila na zemlji preobljudenost nemogoča, da bi jo prenašali, vendar je John potoval po praktično praznem svetu. Znanost je napredovala kakor nikdar poprej, vsakič bolj hitro - to je bila deloma posledica potovanja v preteklost, kjer so se današnji znanstveniki srečali z včerajšnjimi velikimi znanstveniki (Einstein in toliko drugih), in vsi ti duhovi združeni so izvedli najbolj izredne napredke - prišlo je celo do točke, ko se je moglo podaljšati človeško življenje do največ dvesto petdeset let na podlagi električnega sistema retrogeneracije vraničnih celic, enostaven sistem, toda bil je odstranjen potem, ko so storili virtualne poskuse, ker se je ugotovilo, da človek neizbežno po sto letih življenja postane morilec. Treba bi bilo regenerirati celice ljubezni, in to je bilo nemogoče, poslednje nemogoče.

John je prekoračil kontinent in prišel do argentinske atlantske obale, ki se je tedaj že imenovala Argentoyoga, dežela z največjim številom instruktorjev na svetu za jogo. Utaboril se je v bližini reke Rio de la Plata, v pokrajini z visoko travo in zapuščenimi stavbami. Zakuril si je ogenj, da bi si ogrel noge in se raztegnil po zemlji, da bi spal. Tedaj ga je zagledal. Prihajal je bradat, kakor predzgodovinsko bitje, nesoč v roki gorjačo, oblečen v živalsko kožo. Bil je eden od prvih bitij postzgodovine, ki je bil prisoten v svojem času, tuj za potovalne stroje. Barakarsko bitje, ne upornik kakor John, temveč večni parija, in je rekel:

»Eeeej, stara, kaj delaš, stara ... Eeeej, eno cigareto za lopove ...«

»Oprosti, prijatelj, toda ne kadim, je že dolgo, odkar sem opustil razvado.«

»Eeeej, bedak, kaj ti je, kakšna ideja, bedak ...«

John ga je povabil, naj se usede poleg ognja, toda primat je z vso silo udaril Johna z gorjačo po glavi, in ko se je zbudil iz nezavesti, je opazil, da mu je ukradel nahrbtnik in copate. Bil je bos in brez vsega. In bil je besen. Njegov prvi stik s človekom po mesecih potovanja je bil zadosten, da je izgubil navdušenje najti koga iste, svoje rase in se lotiti pogovora z ljudmi. Prvo kar je nagonsko storil, je bilo, da je besno mislil najti kak časovni stroj in se vrniti. Čeprav je bil na koncu sveta in brez vsega, je imel sredstva. V prvi banki, ki jo je

našel, je pritisnil svoje prstne odtise in dvignil dovolj denarja, da bi kupil časovni stroj. Našel je popolnoma prazno in zapuščeno bajto v kateri se je naselil s svojim strojem, jo priključil in potoval nazaj, točno v trenutek, ko se je ulegel zraven ognja in se stegnil na zemljo za počitek. Tedaj se je ponovno pojavil primat in rekel:

»Eeeej stara, kaj delaš, stara ... Eeeej, eno cigareto za lopove ...«

John je bil pripravljen, izvlekel je izpod odeje brzostrelko Uzi, ki jo je bil kupil v sedanjosti in z njim pomeril v primata.

»Ulezi se na tla, z usti proti zemlji, usranec.«

»Eeeej, stara, kaj je, stara, ne štekaš ...«

Ko je bil z usti proti zemlji, mu je John porinil Uzi v zadnjico in zaklical:

»In sedaj? Kaj se čuti sedaj?«

John je bil jezen, popolnoma osredotočen da olajša svoj bes na tem primatu in se ni zavedel, da stoji za njim še pet primatov, ki so ga tepli z gorjačo in mu vzeli Uzi. Ko se je zbudil, je bila bolečina neznosna, odrezali so mu roke, tako da ni mogel pritisniti na gumb »vrniti se« na aparatu, ki ga je nosil v pasu. Ni se mogel vrniti v sedanjost, zato je prosil, naj ga hitro ubijejo, kajti če bi umrl, bi zopet prekoračil prag časa. Primati tega niso vedeli, torej so ga ubili, ne da bi vedeli, da so ga s tem rešili bolečin. Toda zgodilo se je, ko je John umrl, da je trajalo vsaj deset minut, da se je vrnil. V smrt je vstopil za več časa, kot ga je poznala znanost. Videl je torej luč, tisto luč, ki jo vidijo mrtvi, hodil je v temi dokler mu ni prišel angel naproti in rekel:

»Pridi, peljali te bomo v navzočnost Najvišjega.«

»Ne! Ne more biti, da bi umrl! Moram se vrniti!«

»Morda se je stroj pokvaril, ker si prestopil prag, ne boš se več vrnil.«

In tedaj se je zgodila vrnitev, John je začutil, kako mu je šel mraz po hrbtnem mozgu, angeli so izginili kakor rjuhe v vetru in on je bil potegnjen nazaj, dokler ni prekoračil praga časovnega stroja. Komaj je zopet padel na tla bajte, je globoko vdihnil in si obljubil, da se ne bo nikdar več vrnil v stroj, imel je že dovolj tega vtisa, ki ga je ravnokar doživel. Toda naslednji dan se je nanj obrnila skupina znanstvenikov in ukazala, da naj John ponovno vstopi v stroj in služi za znanstveni napredek človeštva.

»Gospod Kovacic, naši senzorji so označili, da ste vi prekoračili časovno mejo znotraj smrti in smo prišli do sem, da bi govorili z vami, kajti do sedaj se to še ni zgodilo. Se zavedate? Nahajamo se pred enim od najvažnejših znanstvenih odkritij!«

Kaj bi mogel vedeti John. Stvari so se enostavno zgodile, ni vedel kako, samo zgodile so se. Toda znanstveniki so mislili, da je bil morda John tisti člen, ki bi jim dal odgovor na skrivnost skrivnosti. Nekaj je bilo, da je bil John zmožen približati se Bogu, medtem ko to še ni bilo možno za druge smrtnike. Seveda, Bog je bil v očeh znanstvenikov samo ena radovednost. Bog je postal samo zapreka, ki bi jo znanstveniki v teku časa prestopili. Ideja o Bogu že ni več plašila niti vznemirjala nikogar, bila je samo znanstvena zadeva.

»Ne vem, kaj se je zgodilo, toda res je, bil sem blizu Boga; angeli so me vodili in tedaj me je zopet posesal časovni stroj.«

»Gospod Kovacic, vi ste bili protagonist nepredvidenega dogodka, ki ga znanost ne more napovedati, toda moramo ga izkoristiti. Prosimo vas, da ponovno umrjete v preteklosti in hodite v smrti in polagate posebno pozornost na vsak detajl, o katerem nam boste potem mogli informirati.«

»Dobro, če vam s tem morem pomagati, bom šel, toda pošljite me umreti na drug kraj, ker sem doživel zelo boleče trenutke, ki jih ne bi rad ponovil. Tisti divjaki so mi odrezali roke, še vedno se spominjam na bolečine in me kar strese. Pošljite me v nacistično koncentracijsko taborišče, in se bom dal ustreliti Nemcu; to bo hitra smrt.«

Tako so storili in John je prišel v Dachau. Tam se je zoperstavil nacističnemu oficirju in mu, oblečen kot judovski jetnik, rekel:

»Schwein, Muttersohnchen, verpisst dich! Verdammter Hurenbock, du bist ein Stuck Scheisse!*«

Nemec je v dveh sekundah izvlekel pištolo in ustrelil, toda John je prekoračil prag časa, ne da bi skusil smrt na tako poseben način kot preje. Zato so znanstveniki svetovali, naj se ponovi točno isti vzorec prvega izkustva: moral bi se ponovno zoperstaviti tistim

---

* »Prašič, materin sinček, uscanec! Preklet kozel vlačuge, ti si usranec.« –opomba prevajalca.

primatom. John ni hotel, kajti zgrozil se je, če bi moral skusiti tisto brezumno in divjo bolečino, ki jo je bil že trpel. Končno je le pristal zaradi pritiska znanstvenikov, ki jih, kot zgleda, ne bi nič ustavilo in so bili pripravljeni v imenu znanosti na kdo ve kaj. John se je vrnil v trenutek, ko se je ulegel zraven ognja, imel je Uzi v pasu. Toda ni mogel ostati tam, čakajoč na divjake. Vzel je nahrbtnik in začel teči. Bil je gotov v eni sami stvari: ne bi pustil, da ga ponovno mučijo tisti primati. Prekoračil je cel travnik in se skril med avtomobile in stavbe, potopljene v samoto in tišino. Toda divja krdela so ga prestregla in planila nanj.

»Eeeej, stara, kaj je, Eeeej, eno cigareto, imaš cigareto, stara ...«

John je potegnil iz žepa Uzi in je naredil samomor, da je s tem pospešil zadevo. In tako je zopet videl svetlobo in grozen stvor, hudič se mu je približal.

»Naprej, dragi prijatelj, tukaj so vsi dobrodošli.«

»Kaj se dogaja? Zadnjič so mi prišli angeli naproti. Zakaj sem zdaj obdan s hudiči?«

»Dragi prijatelj, pojasnim ti, da je samomor smrtni greh! Prišel si na pravilen kraj, dovoli mi, da te vodim do njegove visokosti, Satana.«

Tedaj je John mislil: Trajalo bi kakih deset minut, da bi se vrnil in prestopil prag časa, ne bi se smel preveč oddaljiti od tam, torej se je izgovarjal, da se je zamudil.

»Počakajte, izvil sem si gleženj, dajte mi deset minut počitka.«

»Dragi prijatelj, izvit gleženj ni nič, če ga primerjaš s tem, kar boš trpel. Ne zamujajmo, ker muke že čakajo.«

Johna so peljali do praga in ga prestopili, eden od hudičev je zaprl težka lesena vrata; bilo je tedaj, ko se je slišalo ječanje časa. Stroj ga je posesal in ga znova pritegnil, toda ni mogel prestopiti teh težkih vrat, vračal se je veter, rjoveč v notranjosti. In John je vedel, da se ne bo vrnil. Bil je umrl in ostal zunaj dosega stroja. Strašen strah je dvignil orkan v njegovem srcu, hotel se je zbuditi iz tesnobe, toda tesnoba ni bila večja kot tista, iz katere se ne more zbuditi. Privedli so ga do stanovanja Satana, Zlega duha so mu predstavili.

»Pridobili smo novo dušo, dragi šef, naj se pekel raduje!«

Satan ni imel rogov, bogsigavedi zakaj, moderniziral se je. Bil je čeden gospod, kakor filmski igralec in se je videl utrujen zaradi

vseh tistih, ki so se smukali okoli njega. Navadni hudiči so imeli rogove in rep kakor zmaj, toda hierarhična kupola je bila druga reč: podjetniki, igralci, ljudje *high society*, taki so bili videti. Satan je zaprosil za Johnov historiat, ga gledal brezbrižno, ga zaprl in naredil z roko kretnjo. Po tem so peljali Johna do grmade in ga privezali nad njo, da bi trpel mučenje z ognjem. Prvo tuljenje, ki ga je izustil, bi vsakemu zaledenelo kri. Toda polagoma mu ogenj ni več škodoval, navadil se je večnega sežiganja in je celo mogel spati, viseč nad ognjem. Bilo je starinsko mučenje, celo hudiči so vedeli, da ne deluje. Čez kakih deset dni so ga odvezali in pustili ob neki votlini in jih ni skrbelo zanj. V resnici so živeli čase obnavljanja celega pekla; prihajal je konec temne dobe, v kateri so pekli ljudi. Resnično zanimanje Satana je bilo napraviti stroj, s katerim bi mogli vdreti v nebo. Neke vrste časovni stroj, s katerim potovati proti drugemu svetu. Očitno čas ni imel važnosti v tisti večni sferi, bolj kot časovno-prostorski stroj je bil zgolj prostorski stroj. Bil je skoraj dokončan, za tri minute se je že doseglo vdreti v nebeški svet; našla so se vrata za infiltracijo v obzidju Boga. Morda je bilo le naključje, toda peklenski znanstveniki so odločili poskusiti napredke stroja in so porabili Johna kot morskega prašička. Dali so ga v stroj da je prestopil prag, da bi prišel v nebesa. Zbudil se je in videl svetlobo, angeli so se mu približali, ga prijeli pod roko in vodili v notranjost velikih vrat. John je bil ves iz sebe, vpijoč naj angeli pohitijo, da mora urno prestopiti prag velikih lesenih vrat nad bombažastimi oblaki.

»Ne mudi se, brat, nahajaš se v nebesih, kjer čas ne obstoja.«

»Ne bodite neumni! Tecimo, da bomo prestopili vrata.«

Za delček sekunde so uspeli prestopiti vrata, ko se je za njimi slišal pisk vetra, ki bi posesal vse nazaj v pekel, toda vrnil se je samo veter, ker je bil John že rešen. Tista tesnoba, ki jo je pretrpel, ko je vstopil v pekel, se je spremenila sedaj v gorak dih, ki je vstopil v tok njegove krvi kakor postelja vrtnic. Globoko je vdihnil preden so ga odpeljali v stanovanje sv. Petra, ki se je lotil zaslišanja, ne da bi zamudil eno sekundo.

»Vemo, kako si prišel sem, vemo, da imajo hudiči stroj za infiltracijo v nebesa; vemo vse, tako da je zaman to zanikati!«

»Toda kako to veste, Vaše veličastvo?«

»Imamo vohune, ali misliš, da smo se rodili včeraj? Naši vohuni so nas obvestili o tvojem prihodu, vemo, da si vohun in že veš, kakšno ravnanje je prihranjeno za vohune.«

»Tu je napaka, pomota.«

»Ni nobene pomote! Bolje je, da preideš v drugo stranko in delaš za nas, te opozorim.«

Čudno se zdi, da govori sv. Peter na ta način, toda vse je bilo mogoče v postzgodovini. V nebesih so tudi napravili stroj in potrebovali prostovoljca, ki bi potoval na zemljo in prinesel informacijo, kaj so načrtovali znanstveniki. John se je ponudil, ker je imel v zadnjih časih izkušnje kako potovati v stroju, in je potoval ponovno na zemljo in pristal precej stran, od koder je začel svojo pot. Tokrat se je pazil, da ne bi naredil isto bedarijo samomora, enostavno je šel ob robu prepada, potem ko je popil dve steklenici vina. Padel je in se ubil. Prešel je smrt še enkrat in čakal, da ga stroj še enkrat posesa na njegov svet.

Zbudil se je pred znanstveniki, ki so ga poželjivo opazovali in čakali na cenjeno informacijo o njegovem potovanju.

»Bil si na drugem svetu skoraj ves mesec! Veliko moraš imeti za povedati.«

John je potegnil z roko po glavi in pomislil: Ali imam še vedno Uzi v pasu?

Resnično, vrnil se je, kakršen je odšel.

Vzel je v roke Uzi, ga usmeril proti znanstvenikom in jih prisilil, da so vstopili v stroj, nato je pritisnil na gumb in jih poslal, da bi se srečali z divjo tolpo.

Tam je bil ponoči ogenj. In primati.

»Eeeej, stara, kaj delaš, ali imaš cigareto, lopov ...«

Znanstveniki so se tresoč stisnili drug ob drugega. V zraku jih je obletavala smrt.

Na drugi strani je John premišljeval: Naj povedo sv. Petru o svojih načrtih oni sami.

Izključil je stroj in pretrgal vsak možen povratek. Potem je izstrelil rafal z Uzijem, nakar se je iz stroja začelo kaditi. Brez dvoma bi znanstveniki ugodili svoji radovednosti. Končno bi dosegli iznajdbo, ki so jo mislili storiti. In John je enostavno stopil na cesto in nadaljeval svojo pot. Južna Amerika je bila polna starinskih cerkva, polna relikvij, na katere so ljudje pozabili. Vstopil je v prazno cerkev in se usedel v zadnjo klop. Kdo ve, kje naj bi bil v tem tre-

nutku duhovnik, morda potujoč po Karibih v letih petdeset. Na čelu svetišča, nad oltarjem, je bil križ, ki je potoval skozi čas in prostor, brez pomoči kakega stroja temveč v naročju tistega, ki ga je znanost smatrala kot poslednje nemogoče.

September 2013

TONE MIZERIT

BRANKA SUŠNIK

Kot mnogokrat, je tudi to pot povod za članek sprožilo naključje. Kadar človek stika po starih papirjih, je med njimi mnogo navlake; včasih stvari, ki so se nam nekoč zdele važne, a danes nimajo nobene vrednosti. Zelo redko, a se zgodi, pa se v teh smeteh najde pravi biser. Ta je bil moj primer, ko sem, sredi navlake, našel stare »krtačne odtise« s pripetim listkom, na katerem je pisalo »neobjavljeni prispevki za Meddobje«.

Najbolj poznana fotografija Branke Sušnik

Kakšno je bilo moje presenečenje, ko sem kot avtorja neobjavljenega članka, zagledal ime: Branka Sušnik. Imel sem nek bežen pojem o njenem življenju in delu, in vedel, da je kaj malo njenih spisov v slovenščini. Pregledal sem vse letnike Meddobja in iskal, če ne bi bil morda omenjeni esej kasneje objavljen. Iskal sem po internetu, spraševal na raznih mestih, tudi v NUK-u. Sedaj sem prepričan, da ta spis res še ni bil objavljen.

Sredi tega iskanja pa sem bolj podrobno spoznal njeno življenje in delo. Pa tudi njeno poznanje med Slovenci, narodom, iz katerega je izhajala, mu bila zvesta in ga prav do konca ohranila v svojem srcu. O tem zgovorno priča zapis, ki ga je Blaž Ogorevc navedel v Mladini (49 - 8/12/2005): »*...presenečala je celo s tako izraženo narodno zavestjo, kakršna se je v naših dušah že davno posušila. Njena asistentka*

namreč pripoveduje o nekem rahlo mučnem dogodku, ki se je primeril ob obisku neke znane avstrijske profesorice v „njenem" muzeju kmalu po naši osamosvojitvi. „Zdaj smo pa bratje!" je patetično vzkliknila Avstrijka. Dr. Branka pa jo je dotolkla: *„Kakšni bratje! Kaj pa Koroška?"* Nacionalno žalostna pa je tudi njena smrt. Ko so nekega jutra vstopili v njeno sobico, je bila dr. Sušnikova že nekaj ur mrtva v svoji postelji. Na nočni omarici pa je ležala antologija slovenske poezije v španskem prevodu, ki ji jo je ob obisku podaril Marko Jenšterle. Odprta je bila na strani, kjer je bila natisnjena pesem EXILIO (Eksil - *Preganstvo) pesnika Borisa Novaka.*«

Dejansko je Branka Sušnik vstopila v slovensko javnost šele po osamosvojitvi. Prej je bila, kot toliko drugih beguncev/izseljencev, zamolčana. Pa tudi ona ni hotela imeti stika z domovino, na katero so jo vezali tragični in žalostni spomini. Njen oče, Jože Sušnik, vodja žandarmerijske postaje v Devici Mariji v Polju, je padel med prvimi žrtvami komunističnih morilcev. Že 18. avgusta 1941 ga je, vpričo hčerke, ustrelil Albin Grajzer. Po Grajzerju (ugotavlja Ivo Žajdela) se še danes imenuje cesta v Vevčah.

Branka Sušnik se je rodila 28. marca 1920 v Medvodah. Osnovno šolo in klasično gimnazijo je obiskovala v Ljubljani. Na univerzi v Ljubljani je diplomirala iz prazgodovine in zgodovine. A začetek vojne in zlasti očetov uboj jo je napotil na tuje. Študij je nadaljevala na Dunaju (etnozgodovino in uralo-baltiško jezikoslovje) in ga zaključila leta 1942 z doktoratom pri prof. Wilhelmu Schmidtu.

Naslednja postaja njenega učenja je bil Rim. Tja se je podala istega leta 1942 in se izpopolnjevala na Instituto Pontificio Bíblico, kjer se je specializirala za kulture in jezike Bližnjega vzhoda. Se je pa tudi izpopolnjevala v jezikoslovju na Vzhodnem inštitutu, kjer je celo posegla na področje klinopisja.

Proti koncu vojne je doživela nove napade s strani komunističnega režima. Bilo je v Tolminu; bila je poslana v tamkajšnjo šolo. Zaradi poizkusa bega je bila aretirana in zaprta v Ajdovščini. Potem pa ji je uspelo pobegniti na Koroško. Končno se je vrnila v Rim, to pot kot begunka, in sodelovala pri šolskih sestrah. Tam se je spoznala z Ladislavom Lenčkom, s katerim je potem še dolgo ohranila stike, saj je celo iz Paragvaja še sodelovala pri njegovi reviji Katoliški misijoni. Takratne namene, da bi kot misijonarka odšla v daljne azijske dežele, je kmalu zamenjala in preusmerila svoj cilj v Južno Ameriko.

Bila je ena prvih beguncev, ki se je odpravila čez ocean. Med potjo se je na ladji naučila španščine. V buenosaireško pristanišče je priplula 27. aprila 1947. Kljub stikom, ki jih je navezala z argentinskimi antropologi in povabilu na delo v Etnografskem muzeju Filozofske fakultete, ni sprejela te ponudbe. Slovenske šolske sestre so

že od leta 1931 delovale v Argentini. Napotila se je k njim v misijon Laishi, med Indijance Tobas. Več mesecev je preživela med njimi, se naučila njihovega jezika in spoznala njihovo kulturo. Šolske sestre so jo tudi povezale z dr. Andresom Barbero, ki jo je pregovoril za njeno pot v Paragvaj. Tja je prišla 10. marca 1951 in tam ostala do smrti.

Dr. Andrés Barbero je bil ustanovitelj etnografskega muzeja v Asuncionu. Takoj je spoznal genialnost nove sodelavke in ji dejansko prepustil vodstvo ustanove. Postala je ravnateljica muzeja. Začetki niso bili lahki, a sposobnost, trdoživost in jasnost ciljev je Branki Sušnik pomagalo, da se je povzpela na sam višek antropološke dejavnosti. V pogovoru z dr. Tinetom Debeljakom v letu 1959 (beri naslednji članek) prozorno opisuje težke začetke in kako si je utrla pot v Paragvaju in zgradila priznanje v svetu. Razne univerze tudi v ZDA so jo vabile, a ona je bila odločena, da ostane v Paragvaju.

Bila je oseba raziskovanja na terenu. Skoraj bi lahko rekli da je sovražila kabinetsko delo. Vsako leto je preživela več mesecev med Indijanci. Vedno se je vračala s pravimi zakladi tako materialnih kot znanstvenih odkritij. Iz tega je potem ustvarjala obširna dela, pisala eseje in objavljala knjige. Zapuščina njenega dela šteje blizu sto objavljenih publikacij. Pisala je predvsem v španščini, ima pa tudi dela v angleščini, nemščini in francoščini. Imela je stike in izmenjavala gradivo s številnimi znanstvenimi ustanovami po svetu. Bila je dopisna članica najvažnejših med njimi.

»Med Indijance« je bilo njeno delovno geslo

Branka izkopava arheološki zaklad, brez »večnega« klobuka a z nepogrešljivo cigareto med prsti

Njeno delo je paragvajska država cenila in priznala. Leta 1992 je prejela nacionalno nagrado za znanost. Po njeni smrti leta 1996 jo je paragvajski predsednik odlikoval z najvišjim redom republike za »ustvarjalni prispevek k paragvajski identiteti«. Oktobra 2005 pa je paragvajska pošta v seriji treh znamk z naslovom Paragvajski antropologi izdala tudi znamko z njenim portretom.

Kaj pa njeno razmerje s Slovenijo in slovenščino? Kot smo že omenili, ji je bila rodna dežela neke vrste bolečina. Vendar Ivo Žajdela (Družina št. 7 - 14/2/2010) ugotavlja, da je del svojih publikacij »poslala v Slovenijo, na Slovensko akademijo znanosti in umetnosti, saj je v lepem spominu ohranila prof. Nika Kureta, ki je bil - zelo mlad - njen srednješolski profesor«.

Je pa gojila stike s slovensko politično emigracijo in temu je pripisati redke njene spise v slovenščini. Dvakrat je tudi predavala pri Slovenski kulturni akciji v Buenos Airesu. Dopisovala se je s svojim znancem Ladislavom Lenčkom CM. Redno je odgovarjala na pisma dr. Tineta Debeljaka. Ohranila je stike s prijateljico in umetnico Baro Remec. Glede njenih daljših spisov v slovenščini, pa jih lahko vsaj približno naštejemo:

1. Med Indijanci Lengua. - Misijonski zbornik 1953. Ur. L. Lenček. Buenos Aires 1952, str. 143-152.
2. Pogoji za misijone v Paragvaju. - Katoliški misijoni (Buenos Aires) (1954) št. marec, april, maj, junij.
3. Verovanje Indijancev Lengua. - Vrednote (Buenos Aires), 2. knjiga 1954, str. 169-177.
4. Totemizem in šamanizem pri Čamakokih. - Zgodovinski zbornik. Ur. M. Marolt. SKA Buenos Aires 1959, str. 198-209

Temu lahko sedaj prištejemo esej »Primitivec kot človek«, ki je bila tema njenega predavanje pri SKA; tekst, ki se je izgubil med

uredniškimi papirji že pripravljen za objavo in ki ga kot dragocen biser objavljamo v tej številki Meddobja.

Povojna Slovenija dejansko ni poznala Branislave Sušnik. Svetovno priznana znanstvenica je bila pod komunističnim režimom zamolčana. Tudi po osamosvojitvi se ni takoj pojavila. Pozornost je vzbudila šele novica, da je bila leta 2009 po njej imenovana cesta v Asuncionu in pa, štiri leta prej, izdaja poštne znamke z njeno podobo. Sedaj bi lahko našteli vrsto člankov o njej v slovenskih medijih, tako časopisnih kot znanstvenih. Našla je mesto tudi v enciklopediji Slovenije. Ob devetdesetletnici njenega rojstva, leta 2010, je Helena Janežič v NUK-u pripravila o njej razstavo, ki je potem gostovala še v Kranju in njenih rojstnih Medvodah. Z gradivom je zelo sodelovala dr. Irene Mislej, ki je dr. Sušnikovo tudi osebno srečala. Ob priložnosti je bila izdana posebna zgibanka. V NUK-u hranijo nekaj člankov o njej, tudi nekaj dokumentov in vrsto fotografij. Leta 2011 pa je režiser Tomaž Žbotar predstavil dokumentaren film o njej, pod naslovom Šamanka Branka.

Paragvajska poštna znanka, posvečena antropologinji
Naslovnica Žbotarjevega dokumentarca

DR. TINE DEBELJAK

SREČANJE Z RAZISKOVALKO INDIJANSKIH PLEMEN

Pogovor, ki ga ponatisnemo na tem mestu, je bil objavljen v Meddobju: leto IV. št. 4., dotiskana avgusta 1959.

Zvedel sem, da se je ustavila za nekaj dni v Buenos Airesu, na poti v Asunción, ravnateljica tamošnjega etnografskega muzeja *prof. dr. Branka Sušnikova* iz Device Marije v Polju pri Ljubljani. Takoj mi je šinilo skozi spomin: saj to je prava naslednica našega Barage in Knobleharja (ne v smislu misijonarjenja, temveč v smislu znanstvenega, etnografskega in jezikovnega raziskovanja primitivnih poganskih plemen): tradicija Barage, ki je pisal slovarje in slovnice, in tradicija Knobleharja, ki je v znanstvenih društvih Evrope govoril o svojih nilskih raziskovanjih. Segel sem še bliže: ali ni direktna naslednica Slovenca Ivana Benigarja, ki je pred leti (1950) umrl v Argentini kmalu po našem prihodu sem, in je bil poliglot, jezikoslovec, in celo tako tesno povezan z indijanskimi plemeni, da si je svojo družico izbral iz njih in se naselil za stalno med njimi. (Glej članke Ileane Lascaray, ravnateljice muzeja v Neuquenu ter inž. Leopolda Leskovarja v Meddobju, II, štev. 1 - 2). Spominjam se, da mi je pokojni pisatelj Novačan pravil, da išče že zvezo s svojim nekdanjim zagrebškim tovarišem in da ga bo šel obiskat v Neuquén ter bo poročal o njem; ali pa bo kar ostal pri njem, kajti tudi v njem je bilo mnogo romantičnega avanturizma ... toda ne znanstvenega zanimanja in urejevanja. Zdaj pa prihaja dr. Sušnikova - tudi poliglota - med nas in ni mi treba iti iskat jo med Indijance, da nam prikaže vsaj malo predmet in metode svojega „indijanskega" delovanja, ki bi zanimalo vse Slovence tu v tujini, pa tudi doma. Zanimalo me je pa tudi osebno, kako je »presedlala« z orientalskih jezikov na indijanske, kajti spoznal sem se z njo v Rimu prav v času njenega najintenzivnejšega študiranja klinopisja, kitajščine itd., pripravljajočo se na pot

v tamkajšnje misijone, raziskovat duhovno vsebino primitivnih narodov. Zdaj pa je našla svoje torišče med paragvajskimi Indijanci in se uvrstila med pomembne svetovne poznavalce teh plemen, ki jih odkriva skoraj pionirsko, kajti obiskala je tudi rodove, ki še niso videli belega človeka. Pogumna ženska, izrazita znanstvenica z vsepremagajočo gorečnostjo, pa jo prav Slovenci tako malo poznamo. Še nam, ki jo osebno poznamo, je njeno delo skrivnost, o katerem smo le nekaj slišali, natančnejšega pa nič ne vemo. Zato naj bi nam sama kaj povedala.

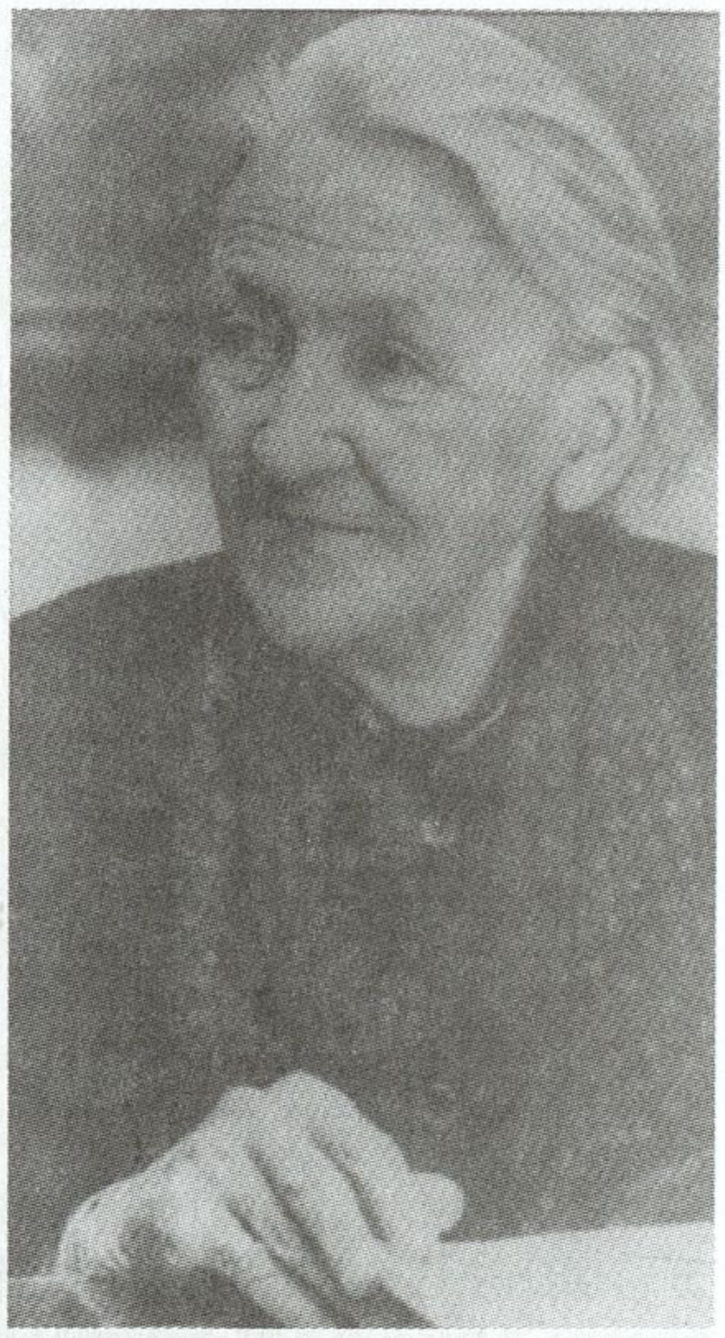

Branislava Sušnik

Poiskal sem jo v hotelu in šla sva v kavarno, kjer si je najprej prižgala cigareto kot strastna kadilka: je morda to že prilagoditev indijanskim primitivnim ženskam, ali moderni evropski civilizirani emancipiranki, ali pa je izraz njenega moškega nastopa, ki je karakterističen za njeno nenavadno odločnost, drznost in pogum.

Seveda sem jo vprašal najprej, kako je iz orientalistike prešla, v »amerikanistiko« in kako se je znašla namesto v *indijskem* v *indijanskem* območju. In še, kako je napredovala in kam je prišla.

»Kot pravi vaša vizitka, ste postali ‚Directora del Museo Dr. A. Barbero'. Res zanimivo, saj ste že druga znanstvenica iz slovenske emigracije, ki zavzema tako mesto. Ko bi bil tukaj še dr. Ložar, ki je nekaj let ravnatelj muzeja v Manitowoou (ZDA), bi vajino kramljanje bilo še posebno zanimivo. Ali mi lahko poveste, kako ste prišli do tega mesta, v čem obstoji delo tega muzeja in kakšnega pomena je za spoznavanje indijanskega narodopisja?«

»Moje strokovno zanimanje je res veljalo študiju azijskih jezikov, toda vojna me je vrgla na ameriška tla, kjer še odmeva zvok kakih 240 različnih indijanskih jezikov. Jezik mi ni samo socialna zveza, temveč kulturna vrednota in s tega stališča kot ‚kulturno-rečje' dopolnjuje kulturno celoto določenega plemena, njegovo **žitje**, bitje, hotenje in izživljanje. V Paragvaju živi še 13 različnih plemen - lepa okoliščina za etnološka raziskovanja. Paragvajski narod sam je izšel iz špansko-indijanskih mešancev (Guaranijcev), kar zopet pred-

postavlja celo vrsto zanimivih antropoloških problemov, zlasti v sedanji dobi, ko zaostali narodi kar preskakujejo tehnične ‚gore' in razumske ‚nebotičnike', česar bi se menda še Papinijev ‚Hudič' ne upal.

Prvi čas sem se morala v Paragvaju naučiti nekaj ‚grenkih samostalnikov' vsakdanjega življenja in pri tem nisem imela dovolj časa za ‚družabne pridevnike'. Začela sem kar z ‚glagoli', kar v sredo z delom: občevati z Indijanci. Ti prvi začetki so bili zasebnega značaja, ker se nobena uradna ustanova ni za te probleme zanimala. Da sem kljub brezbrižnosti in -včasih- sovražnosti paragvajskega okolja vzdržala, mi je gotovo pomagal meni prikrojen upor vsemu kar je ‚moraš' in ‚ne smeš'. Vendar bistveni razlog naj bi bilo raziskovanje naslednjih vprašanj, ki me zanimajo: a) Če so mitična izročila usužnjevala Indijance tisoč let, zakaj in čemú so imela moč življenja? b) Ali primitivec kot človek potrebuje mitološko opravičitev in uzakonitev vsega, kar dela in kar bo delal? Zakaj? Iz strahu, ali ker nagonsko čuti, da kar je ‚človeško' nima življenjske moči, in je v tem primeru potrebna pomoč mitičnega psa, ali mitičnega tapirja? Vedno iskanje življenja zunaj sebe se končno spremeni v navado, v železno navado - v suženjstvo. Ta vpogled v primitivno stvarnost je jedro tisočletnega človeštva v zgodovini brez letnic, brez imen, brez krajev in brez oblek. Ta problem je predstavljal bistvo mojega nastopnega predavanja v Paragvajskem Ateneu. Poslušalci so vse tako dobro ‚razumeli', da so me hitro klasificirali kot ‚bicho raro' (redka živalca), a ta novi ‚doktorski titel' je bila prva ‚garancija' za mojo znanstveno ‚sposobnost'. Drugi korak je obstajal v mojem pet mesečnem potovanju med Indijanci Lengva, kar je v moški intelektualni izključnosti v Paragvaju veljalo za novo ‚diplomo'. Tretji korak je predstavljala poizkusna katedra na filozofski fakulteti (Etnografía Sudamericana) s programom: ‚Zgodovina ognja in vode med ameriškimi plemeni', eden najbolj živih primerov kulturne vsebine. Ta prva katedra je imela ta-le uspeh: g. rektor univerze me je naprosil, naj se prilagodim kulturni gladini poslušalcev. A ker so meni gore bolj všeč kot ravnine, seveda ni bil mogoč noben sporazum ... Stvar se je izboljšala, ko so me izvolili v odbor Paragvajske znanstvene družbe (Sociedad Científica del Paraguay), kajti le na ta način se prodre v majhnih ameriških deželah: potrebna je ‚plataforma'. Od tedaj mi je bilo znanstveno delovanje s praktičnega stališča precej lažje, čeprav moram še vedno posnemati Janeza Krstnika in povzdigovati glas, da me slišijo ... sredi modernega ‚rock and roll' plesa, prava ‚cedula de identidad' (osebna izkaznica) civilizacije v Asuncionu ...«

»Tako množite muzejske zbirke, kakor sta ljubljanskemu muzeju pošiljala, in prinašala indijanske in zamorske predmete Baraga in Knoblehar. Le da sta onadva samo izbirala, vi pa jih klasificirate. Zanima me, ko ste že omenili svoja potovanja med indijanske rodove, kako se sporazumevate z njimi, kaj nabirate, kako nabirate material, pa seveda tudi to, ali ste pri tem delu doživeli kakšne posebne avanture.«

»Pred štirimi leti so pozidali v Asuncionu trinadstropno poslopje, namenjeno Etnografskemu muzeju, ki je prej že ‚obstajal' v nagrmadenih etnografskih zbirkah brez kake klasifikacije in popolnoma zapuščen deset let, kajti umrla sta dva moža: ustanovitelj in lastnik muzeja, italijanski humanist dr. Barbero in prvi direktor, svetovno znani etnograf, Nemec, prof. dr. Max Schmidt. Leta 1955 so dediči začeli misliti na obnovo muzeja in v teh okoliščinah sem jaz prevzela vodstvo. Začela sem, z reorganizacijo, ki je zahtevala skoraj celo leto, tako da se je Etnografski muzej inavguriral 20. marca 1956. V Paragvaju ni nobenega muzejskega strokovnjaka, tako da sem bila navezana v vsem samo - nase. V malih ameriških deželah tako delo vedno zavisi od ene same osebe, in zato imajo vse kulturne ustanove izrazito njih individualni pečat. Četudi organizacija še ni popolna, sta se izrazila dva mednarodna etnografska kritika, prof. Metraux iz Pariza in prof. Steward iz Washingtona, da je Etnografski muzej iz Asunciona po svoji tehnični in dokumentarni organizaciji eden najbolje organiziranih v Južni Ameriki. Oddelki Muzeja so različni: etnografski, arheološki, fotografski arhiv, fonografski arhiv, zbirka ornamentalnih indijanskih motivov, oddelek za znanstvena raziskovanja in študijska potovanja, katedra za Paragvajsko Etnografijo. Vse pa je omejeno izključno na etnološko področje Paragvaja. V zadnjih treh letih se je zbirka po številu in po vrednosti zelo izpopolnila predvsem zbirka ceremonialnih in šamanskih predmetov. Kar je bistveno novo in izključno v našem muzeju, je naslednje: a) fonograviranje mitoloških tradicij tako, kakor jih Indijanci sami pripovedujejo v svojem jeziku; ustvaritev tega dokumentarnega odseka je bila vezana na mnogo težav. b) Druga posebnost je, da vsak še tako majhen in neznaten predmet v etnografski zbirki tudi nosi odgovorno mitološko tradicijo o svojem izvoru iz legendarnih časov, vsaj kar se nanaša na zbirke, ki sem jih osebno prinesla s svojih študijskih potovanj. c) Tretja posebnost je ‚lingvistična kartoteka' vseh plemenskih jezikov v Paragvaju. - Letos se ‚je Muzej direktno zvezal z Univerzo in se organizira Antropološki Inštitut. Vzdržuje pa Muzej privatni patrimonij - Fundacion La Piedad - dediščina dr. Barbera, ki je danes pod pokroviteljstvom Apostolske Nunciature

v Paragvaju. Z uradne vladne strani še vedno vlada brezbrižnost; zanimanje posameznikov, diletantov, včasih delo bolj ovira kot pospešuje. Do sedaj so smernice dela v Muzeju znanstvene z enim načelom: ‚E1 hombre y la camunidad viven hasta que hacen, dicen, piensan, proyectan y sancionan'. (Človek in družba živita, dokler delata, govorita, mislita, delata načrte in jih uresničujeta.) Kot rečeno, do sedaj vse to delo sloni na mojih ramenih, vključno izdajanje naše revije v zadnjih treh letih. Kadar bo že vse urejeno, je prav mogoče, da bodo vse ‚nacionalizirali' in seveda tudi novega direktorja ‚podržavili'. To pričakujem v tej deželi, vendar me ne bo presenetilo in motilo: Muzej bo že imel *slovenski pečat,* čeprav - Bog varuj, da bi bili Slovenci tako trmasti kot jaz …

Študijska potovanja med Indijanci običajno sama opravljam. Bivam pol leta sredi kakšnega plemena in najprej poiščem stik predvsem s šamani, kajti le ti magi, kot posredovalci med skupnostjo in nenaravnimi silami, poznajo celotno versko in mitološko vsebino svojega plemena, kar me predvsem zanima. Človek, primitiven kakor moderen, kliče po nečem skrivnostnem. Primitiven šaman, čarovnik ali samo magični zdravitelj, pije razne narkotične preparate in po taki ekstazi veruje v konkretnost psihičnih predstav; običajno jih predvaja napačno v koru svojih soplemencev, vendar dobro ve, kaj ti od njega pričakujejo. Primitivec je človek in kot tak ‚veruje' v laž ali pa je prepričan o resnici, samo da ena ali druga ustreza njegovemu hotenju in pričakovanju. Zaradi tega je študij šamanskih ceremonij in halucinacij morda najboljše napotilo v poznavanje resnične osebnosti primitivne skupnosti. Pridobiti si to zaupanje od šamanov res ni lahko, tako n. pr., sem se morala na zadnji ekspediciji tudi jaz udeležiti šamanskega ‚posta': biti dva dni brez hrane in celo vode, in potem poizkusiti njihov narkotični preparat. To je bila ‚preizkušnja' o mojem ‚resnem namenu'. Ko so mi potem šamani razlagali svoje ceremonije in obrede o ‚človeku-ptiču', mi je bilo težko slediti njih razlagi, ker mi je v ‚glavi vse brenčalo'. - Bolj težak je bil obred imenovanja novorojenih otrok. Šaman mora po magičnem obredu ‚izvedeti', katera duša umrlega prednika se je vselila v novorojenca. Mogla sem se udeležiti tega obreda šele potem, ko so tudi mene podvrgli novemu imenovanju. Guaranijsko ime, ki so mi ga dali, pomeni ‚Flor del dios Tupã' (Roža boga Tupã); če verjamete ali ne, ceremonija je bila zelo ganljiva. Kadar človek pozna njih verstvo, kadar živi dalj časa med njimi in čuti, kako ti indijanski šamani z vso resnostjo iščejo ‚mojo novo dušo med guaranijskimi umrlimi', ima raziskovalec res vtis, da je sklenjeno krvno prijateljstvo s tistim plemenom, ki tujcu pokloni ‚dušo' umrlih soplemenjakov.

Ko se vrnem v Asunción in začenjam znanstveno razpravo o takih študijah, se me vedno loteva neki nemir: ali ni mogoče nekaj ciničnega v tem, da jaz potem pišem o stvareh, ki tistim Indijancem veljajo za svete in nadnaravne? Je lepo pisati o kamniti sekiri, pa vendar: ali nisem mar videla ubogega Guayakijca, ki je z nedopovedljivo potrpežljivostjo ‚koval' s kamenjem na kamenje, da je napravil svojo sekiro? Je zanimivo pisati študije o zgodovini kamnite sekire od časa prastarega Homo saipiens iz 20.000 let pred Kristusom, in slediti tej kamniti sekiri od Sibirije do Amerike in Avstralije. Toda: ta sekira je bila zmožna podreti velikanska drevesa; ta sekira je pri vsakem primitivnem narodu ustvarila legendo o ‚leteči sekiri'. S tem hočem reči, da na mojih potovanjih ni pravzaprav nobenih ‚avantur' in ‚senzacij' s praktičnega stališča; res pa je, da se neprijetnosti, nevšečnosti in celo smešne stvari dogajajo redno. Toda vse to se hitro zamrači in mi ne ostane v spominu, ker je ‚avantura' razumskega in duhovnega spoznavanja veliko močnejša. Nevarnosti kač in tigrov je vedno precej; vendar - kadarkoli je bila taka nevarnost, mi je Indijanec že povedal svoje legende in svoje mite o teh živalih, in so se mi zdele precej ‚človeške'. Dolgo časa so mi Chamacoco-Indijanci izkazovali tako prijaznost, da sem bila že malo zaskrbljena, kajti njihova totemska kultura je izredno stroga; končno so mi pojasnili, da me bodo ‚pritaknili' k totemski skupini ‚medveda'. Sprva sem se začudila, kako da bi bil moj totemski ‚prednik' kar medved. Razložili so mi potem, da medved vedno spoštuje ‚pljunke' in da so videli, da tudi jaz ‚spoštujem' njih pljunke. Prav gotovo, da jih ‚spoštujem', ker imam strah pred boleznijo, kajti mnogo teh Indijancev je tuberkuloznih. Toda za Indijance je pljunek nekaj ‚svetega'; s ‚pljunki', ki so izraz in vsebina živega bitja, se je ustvarjala narava; zato smatrajo za nevarnost, če kdo stopi na ‚pljunek' drugega Indijanca, ker ‚umori' njegovo vitalnost. Vse obširne mitološke tradicije, ki se nanašajo na to vprašanje, sem tako izvedela. In to so - za mene - res ‚avanture', četudi samo v ‚pljunkih', vendar vsak človek ima svojo ‚lastno vitalnost'. Individualnost posameznika je tudi za primitivca zakon in niti sam čarovnik si ne sme dovoliti ‚stopiti na pljunek' preprostega plemenjaka. Če za Indijanca veljajo samo zaimki ‚jaz' in ‚ti', je to zelo razumljivo, kajti ‚on' ni prisoten in njegov ‚ptič-zaščitnik' lahko prisluškuje, Ta borba, ki jo primitivec v svojem verovanju tako s strastjo sledi, nakazuje njegovo živo hotenje po individualnosti, četudi sredi komunalnega lova na živali ali komunalnega ribarjenja. Če je primitivno **žitje** komunalno, je njegovo bitje individualno. In mislim, da je ta borba ne samo primitivna, ampak človečanska od včeraj do danes in za jutri.«

TONE OBLAK

Kulise in scenski prostor: Misterij *SLEHERNIK*, leto 2004

Tragedija *VERONIKA DESENIŠKA*, leto 2018

»Zdaj pa, gospodična, ali mi lahko razodenete še svoje tiskano delo, ki ga izdajate v paragvajskem znanstvenem svetu in o katerem vemo tako malo. Vse premalo, da bi imeli vpogled vanj. Mislim, da ga ne kaže kriti, najmanj pred nami Slovenci v emigraciji, saj vaše delo predstavlja enega najzanimivejših uspehov našega, znanstvenika v svetu.«

»Mislim, da iz vsega, kar sem povedala, lahko razvidite smernice mojega dela. Če se omejim sedaj na tiskane razprave iz zadnjih treh let, bi lahko svoje delo sintetizirala v štirih točkah:

a) muzejsko delo z novim klasifikacijskim programom; arheološke razprave in s tem v zvezi ustanovitev in urejevanje ‚Boletín de la Sociedad Científica y del Museo Etnográfico';

b) mitološke študije petih plemen iz Paragvaja;

c) etnolingvistične študije sedmih plemen;

d) etnosocialne študije dveh plemen.

Med temi deli, mislim, so najboljše z ozirom na ogromno število novih izsledkov, razprave o Indijancih Chamacoco in Guaraní.

Iz Asunciona vam bom poslala razprave in potem boste lahko sami dobili boljši vpogled v moje delo.«

»Še to: kdaj pa boste napisali kakšno knjigo za nas Slovence. Nekaj je bilo že o tem govora, pa ne vem, kako da do knjige še ni prišlo.«

»Res je, da sem nekoč, menda pred štirimi leti, obljubila napisati nekaj o Indijancih; vendar je stvar kasneje zamrla. Težko mi je omeniti naslov razprave, ki naj bi služila slovenskemu pogledu v to področje. Skoraj bi **želela, da mi Slovenska kulturna akcija omeni svo**je želje in potem lahko razpravljamo o predmetu vsebine; vsekakor bi bilo zanimivo nekaj o Guaranijcih, kajti to pleme se s svojimi skupnostmi nahaja raztreseno po vsem amazonskem področju Južne Amerike.«

– – –

Tako sva govorila z dr. Branko Sušnikovo. Zdaj je od tega že precej mesecev. Ga. doktor je res poslala medtem nekaj izvodov svojega Biltena, iz katerega smo spoznali njeno znanstveno delo. Zaprosili smo jo, naj sucus teh razprav na novo formulira za Zgodovinski zbornik, kar je storila in je tako po daljšem premoru spet pisala za

Slovence. (V *Katoliških misijonih* je pred leti objavila vrsto člankov o šegah in navadah raznih rodov paragvajskih Indijancev; v II. knjigi *Vrednot* (1954) pa razpravo ‚Verovanje Indijancev Lengua'). Kakor mi je znano, pripravlja tudi sintezo svojih raziskovanj s področja indijanskega plemena Guaranijcev v posebni knjigi v slovenščini za Slovensko kulturno akcijo. Knjiga bo gotovo dogodek za slovensko znanstvo in prepričani smo, da prav tako kasneje v prevodih. Saj je že zdaj pisateljica prišteta med redke poznavalce indijanskega narodopisja in prav sedaj je povabljena na svetovni kongres najvidnejših kapacitet primitivnega narodopisja na Dunaj in zaprošena za predavanje s svojega paragvajskega področja.

BRANKA SUŠNIK

PRIMITIVEC KOT ČLOVEK

Predavanje dr. Branke Sušnik na 15. kulturnem večeru Slovenske kulturne akcije, 10. novembra 1959.

Lansko leto sem hodila po gornjem paragvajskem pragozdu. Sem in tja je nekaj raztresenih okrožij, kjer Paragvajci izkoriščajo les. Paragvajski mestici in čistokrvni gvaranijski Indijanci vihte sekiro. Nekaj krp kot obleka, znoj, komarji, neštet gozdni mrčes, malarija, leishmenosis in neizogibna paragvajsko-gvaranijska mandioka kot vsakdanji kruh. Moderno tihožitje toplih brezizraznih oči paragvajskih mesticev in strahožitje očesnih trikotnikov Indijancev. Kajti magični gvaranijski trikotnik je oblika življenjske zemlje, kjer se čuje glas nesrečo oznanjujočega ptiča, žvižganje gozdnih demonov, glas velike lisice, ki išče »oslabele« duše bolnikov, šumenje nevidnega mrčesa, ki išče svoj dom v človeških kosteh.

Toda enkrat na mesec je življenje gozdnikov drugačno. Paragvajski mestici si pripravijo žganje. Čez eno uro odmeva po pragozdu glas »še knimbaé«, »jaz sem človek« in pokazal ti bom, da sem bolj in več človek kakor ti. Začne se gozdni obred »noževanje«, da izpričajo svoje »človeštvo« - veliki upor človeka proti enoličnosti in enakovrednosti, ki hoče dokazati svoj »jaz«, čeprav v kruti dionizijski obliki. Tudi Gvaranijci pripravijo fermentirano pijačo iz divjega medu in začnejo s svojim sakralnim plesom, katerega ritmično gibanje je podobno nekako dvojnemu trikotniku. Od časa do časa glavni šaman, gospodar magije, ekstatično zakliče »človek« in »ljudje«. Tudi oni se uprejo enoličnemu strahožitju in z magijo faustovskega ritma skušajo preskočiti življenjski trikotnik. Čakovski Indijanci, Angaité in Sanapana s svojim tipičnim melanholičnim komportamizmom vsakdanjega življenja, vendar v času sakralnih ceremonij ob novi luni frenetično tekmujejo, kdo od skupine mož bo zdržal celonočni napor ritmičnega gibanja teles. Kdor dalje zdrži je resnični človek in bo imel ta naslov, dokler se ob novi luni nekdo izpriča kot še »bolj človek«, zmagovalec teh skupinskih obredov, čuti in živi svoj »jaz« sredi »mi, ki smo«. Vsaj v dionizijsko obrednem smislu tudi primitivec najde možnost, da dokaže svojo osebnost in se »postavi v stran«.

Kaduvejci in Čamahokovci se trudijo, kako bi ugrabili tako imenovanega »zaščitnega ptiča«. Prenašajo post, samotrpinčenje, samo z eno željo: da bi imeli privid mitičnega ptiča. Kdor to doseže, hodi po indijanski vasi, razglaša in oznanja: »jaz in moj ptič«, »jaz, ki sem«. Tudi ti faustovski iskalci magičnih pomočnikov kličejo: »jaz« mu da pravico do tega osebnostnega velikega priimka. Kadar je več takih magov in »jazov«, se začne tekma, agresivna in strašna za Indijance po svoji dramatični vlogi magije in osebnosti. Tudi pokulturnjeni Indijanci izpričajo isto težnjo po osebnosti. Indijanec Čulupi, ki si je na kakšni estanciji po 20 letih zaslužil konja, prijezdi v čulupijsko vas, kjer njegovi soplemenjaki še na tleh, vsi v krogu jedo trdo nojevo meso. Ta Čulupijec je »najbolj človek«, človek v superlativu, vendar v svoji vasi ta Čulupijec nima socialne vloge. Ljudje, skupina - kot povsod - instinktivno čuti strah pred »najbolj človekom«.

Blizu paragvajsko-brazilske meje sem nekoč srečala enega Mbi-a Guaranijca, ki je sam hodil po gozdu. Bežal je. Kmalu nato sem srečala skupino njegovih so-plemenjakov. Sledili so mu. Tudi ti niso odgovarjali na moja vprašanja. Po treh tednih sem se ustavila v njihovi vasi. Ker so me medtem že ceremonialno priznali za njihovega plemenskega člana, so mi razložili beg omenjenega Indijanca. »Začaral je našo koruzno njivo.« Bežeči Gvaranijec je imel videnjsko sposobnost. Bilj je »jaz« v skupini in ta mu je priznala to z naslovom »naš oče«. Vendar, ko je suša uničila letino, je skupina iskala krivca. Kriv more biti samo tisti, ki ima večjo moč. Pobegli Indijanec je bil obsojen na ognjeno smrt. In tako je tudi umrl. Stari šaman mi je po obredu razlagal: V pradavnini sta bila človek in žival enako vredna. Potem je človek zmagal. Zmagal je, ker je poznal skrivnost preslepovanja. To je običajni človek. »-avá«. Vendar ptiča človek ne preslepi. Samo tisti, ki je »bolj človek«, lahko doseže ptiča. Malo je takih. Toda ta »bolj človek« se lahko spremeni v ptiča z velikim kljunom, ki se hrani s ptičjim mesom. Kadar se tako »ava-etá« spremeni v ornitófaga, ptičežerca, že ni več človek, ker je »preveč-človek«. Ubije se ga. Ti Gvaranijci so bili prepričani, da so branili svoj »oré«, svoj »mi«, svojo človeškost, svojo običajnost.

Z ekonomskega stališča se vedno naglaša komunalni značaj primitivnih plemen, čeprav socialna struktura ne odgovarja vedno temu načelu. Brez dvoma zahteva primitivna življenjska kultura skupno udejstvovanje ob mnogih priložnostih: skupinski lovi, skupinsko nabiranje divjih sadežev, skupne družinske njive itd. Kadar Maká love poljske podgane po metodi zažiganja trave, je razumljivo, da

posameznik ne igra velike vloge v tem oziru. Kadar Guayakijci nabirajo divji med, ima skupinsko udejstvovanje pravzaprav bolj družabni kot družbeni značaj. Vendar se pri delitvi skupnega plena prizna direktnega strelca ali puščičarja. Ta dobi določeni del mesa od plena ali pa - da je podvržen abstinenci po njem ubite živali - se ceni in priznava spretnost posameznika tudi v skupinskih akcijah. Ko so se nekoč čakovski lovci vračali z lova na divjega prašiča, sem opazila, da so se starci in žene iz vse vasi zbrali in »poslušali«. Že od daleč so nekateri od vračajočih se lovcev začeli piskati na svoje lesene ali koščene piščalke: po enkrat ali večkrat, vedno v ritmičnem presledku. Vsak pisk je pomenil, koliko prašičev je ulovil. Najbolj spreten lovec je slavljenec v skupnem banketu. Če pa so ti lovci že pripravili posušeno meso iz divjačine, delitev mesa ni niti enaka, niti skupna. Vsak lovec je za svojo družino - ta obsega tudi ženino sorodstvo - dobil delež. Družinsko pravo in lovčeva spretnost prevladujeta nad skupinsko pravico, posebno v času pomanjkanja prehranjevalnih možnosti. Ti spretni lovci se v indijanskih jezikih večkrat imenujejo »poznavalci«. Lov ni samo spretnost puščice, ampak tudi poznanje sledov in naravnih značilnosti živali. Ti lovci-poznavalci nosijo ob priliki lovskih ceremonij najlepše okraske, kajti primitivni človek sme rabiti samo in izključno tiste pernate okraske, ki si jih je sam prilovil. Na ta način primitivci ustvarjajo svoje legende o »velikih lovcih« kot »velikih ljudeh«. Zato ni čudno, da se včasih besedi lovec in človek identificirata.

Vsa primitivna lovska plemena poznajo tudi obliko »tovariškega« lova. Običajno sta dva lovca, eden dober puščičar, drugi dober poznavalec sledov. Eden izkušen, drugi mlad mož - začetnik. Običajno »tovariša« nista brata, ampak brat in svak. Saj ima ta zadnji tudi družinsko-socialni položaj podrejen. To dvojinsko načelo ni samo nasprotje med soncem in luno, dnevom in nočjo, je za primitivce življenje človeka. Veliki miti ameriških narodov govore o herojih kulturnih bratih in dvojčkih, legendarnih učiteljih, ki so ljudi učili loviti tapirja, nabirati med in sejati koruzo. Ko sem nekoč na fonografski aparat hotela posneti eno takih legend, se je Indijanec zlovoljno uprl. Na moje začudeno vprašanje mi je odgovoril: »Tudi ne razumeš nič. Beseda je naša. Tukaj ni mojega tovariša«. In morala sem iskati tega. Brez dvojinskega tovariša pred tujcem ni »besede«. Dvojinsko načelo prevladuje v primitivni miselnosti tako daleč, da so tako klasificirali vse žvali, vse divje rastline in naravne pojave. Dve vrsti divjih rac sta med seboj »tovariški« in njih meso se lahko uživa istočasno. Ne sme se pa jesti istočasno n. pr. meso papaga-

ja. To bi pomenilo »zmotiti se« in zmota je kršitev naravnega reda, reda z magično sankcijo. Celo med primitivnimi poljedelci, kjer je velika družinska skupnost ekonomski pogoj, vlada v zadružnih hišah načelo »brat in svak«, kadar Indijanec govori o svoji skupnosti. Gvaranijski zaimek »mi«, »izključno mi«, izključi vsakega, ki ne pripada kategoriji »brat in svak«. Zato isti Indijanci poznajo še drug zaimek za »mi«: »mi vsi«, ñande, kjer so vključeni vsi vaški sorodniki in prebivalci. Gvaranijci pravijo, da ima med »ñande« vedno kdo obraz obrnjen proč - razdor. Samo »brat in svak«, samo »oré« ima vedno obraz naravnost. Za primitivca je človek človeku samo v tem čudnem dvojinskem načelu res socialni človek. Razmerje brat-svak predpostavlja tudi razmerje dvoličnosti v udejstvovanju. Fizična moč tigra bo šele skupno s spretnostjo veverice res predstavila primitivcem »moč, oblast živali«. Dvojinstvo opice in lisice, prilagodljivost in prebrisanost, je za primitivca nedopustno in nedojemljivo. Kajti obe živalski značilnosti sta preveliki in v tem primeru bi se opica in lisica iztrebili, kot pravijo Zmukovci. Samo kadar se dve značilnosti izpopolnjujeta v dosegi svojega namena, vlada ravnotežje. Svak živi v isti skupinski družini kot brat in svak je tisti, ki ima »obraz obrnjen k bratu«, kakor pravijo Gvaranijci.

Paragvajski Gvaná so imeli vasi razdeljene v dve polovici: močna in slaba polovica. Ta moč in slabost nista pomenili podrejenost. Toda mož iz močne polovice je moral iskati ženo v slabši polovici in obratno. V socialnoverskem obredu obe polovici sodelujeta, ena na eni, druga na drugi strani. Močni psujejo ceremonialno slabše. Slabši molče, niti oči ne premaknejo. Prisostvovalci obeh polovic občudujejo »moč« slabših: moč samopremagovanja, kadar to dvojinsko socialno načelo zahteva. V takih vaseh seveda vedno vladata dva šefa vsak svoje polovice. Samo to dvojinsko tovarištvo je prava avtoriteta Gvanjcev in Terenojcev.

Gvaranijci so se »bratovali in svatovali« med dvema vasema, a so bili v stalnih sporih z drugimi vasmi, čeprav istega plemena. V času vojnih spopadov so Indijanci izvolili skupnega »vodnika« in mu sledili - dokler ta ni naredil prve napake. V tem primeru se je en del odcepil in si izvolil drugega vodnika. »Nojevo perje ne gre skupaj s papagajevim perjem«, razlaga stari Kaduvejec. Vsaka, še tako majhna primitivna skupina se hoče identificirati, nositi okraske samo enega ptiča, da s tem zatrdi svoj »mi« napram drugi skupini, čeprav je ta oddaljena samo kakih 30 km in istega plemena. Vsak tak skupinski »mi« ima svoje vražarje. In kakor so nezaupljivi ti socialni »mi« tako so si sovražni njih šamani. Ne sovraštvo, ampak nezau-

pljivost je gonilna sila plemenskih in skupinskih sil, povsod, kjer je množinstvo. Izmed 230 južnoameriških plemen se več kot dve tretjini plemen autodenominira »mi/ljudje« in eno pleme odreka drugemu pravi človeški »mi«. Moderna antropologija skuša ta plemenski in tudi maloskupinski antagonizem razlagati kot bistveni pogoj v borbi za prehranjevalni prostor kulturno nizkih narodov. Brez dvoma je to eden od ekonomskih razlogov, a ni bistveni vzrok. Samo zadoščevalni kulturni življenj primitivca je enakoličen in enostranski. Tem kulturam manjka najnižja stopnja mnogovrstnosti in večoblične-nosti udejstvovanja. V kulturni heterogenosti je človek odvisen od sočloveka, v kulturni homogenosti pa je odvisen od dvojnosti ali od skupine. Primitivni lovec in primitivni poljedelec sta istočasno tudi svoja lastna proizvajalca: lovec je puščičar, koruzar je izdelovalec kamnite sekire, ribič svoje ribiške mreže. Primitivca zato bolj zanima »magična puščica« in »magične oči« kot pa človek- izdelovalec puščic. Ker je magija last samo enega rodu, samo ene skupnosti, samo ta predpostavlja »prave ljudi«. Civilizacija Indijancev Inka se je tehnično izpopolnila, ustvarila je božanski panteon in s tem tudi prišla do državnega »mi«. Človeštvo je postalo množinsko. Človek sicer še ni postal odvisen od sočloveka, a vendar je že odvisen od tempeljskega gospoda. Inkajski templji in trdnjave vabijo k plemenskemu samozaupanju in večji prožnosti do drugih plemen. Črna magija in deformirani demoni so sence nezaupanja in antagonizma.

V neki čiripajski vasi, kjer so podirali in zažigali drevesa, da pripravijo njivo za koruzo in mandioko, je eden od mož čez noč izginil. Nihče od Indijancev se za to ni zanimal, niti njegova žena ne. Na moje začudeno vprašanje sem dobila takšen odgovor: Sklonjen je ta človek. Ni naš. Zaman bi b jezikih primitivnih narodov iskali besedo »delati« v našem smislu. Delo je za njih gibanje prav tako kakor življenje, vedno gibanje. Bodisi lov, bodisi sakralna ceremonija, bodisi izdelovanje kamnite sekire. In kdor se ne giblje, je sklonjen, ni »naš«, pravijo Indijanci. Izločen je iz skupnosti. Chakovski mož, ki išče ženo, mora pred bajto njenih staršev pustiti košaro raznovrstne divjačine, ki jo je sam ulovil. Če je količina premajhna, ga zavržejo, »se ne giblje«, ne bo »dovoljni naš človek«. Noben primitivec si ne bo izposodil kamnite sekire, koščenega noža ali lesenih instrumentov od soseda. Prav nasprotno od splošnega mnenja o »brezdelnem življenju« primitivcev in romantičnih sanjah starih in modernih Rousseaujev je življenje primitivca trdo delo, če delo označimo tako, kot ga primitivec dojema: gibanje. In dovolj je, če se spomnimo, da v času suše tri mesece rodovi hodijo in hodijo in iščejo vodo, svoj

obstanek. Odvisnost od skupinskega napora na eni strani, doprinos osebne udejstvovanjske spretnosti po drugi strani in neizrazni optimizem v magično interakcijo so tri predpostavke primitivnega žitja, vse tri vendarle nekako antagonično med seboj »prevladujoče«, zdaj ena, zdaj druga. Če primitivci nimajo gradeče zgodovine s kovino, s kolesom in z udomačenimi živalmi, poznajo vendar svoja pradobja, svoje »gibalne dobe«, od katerih vsaka ima svojega kulturnega junaka, svojega »učitelja« pa naj bo ta že v človeški ali v živalski podobi. Okoli teh kulturnih junakov ali učiteljev primitivec plete mite in legende. Plete in prepleta. Tako se ustvarjajo veličastne legende o učitelju-lončarju, učitelju-magičnem zdravniku, učitelju--lovcu, učitelju-poljedelcu, učitelju-lovcu ptičev. Zaman pa iščemo v primitivnih legendah vojne junake, krvave junake. Primitivno »človeštvo« je premalo številno, da bi potrebovalo izmaličenost osvojitve. Primitivec ne osvaja ljudi. Ne potrebuje »rok«, potrebuje hrano. Vsi imenovani heroji-učitelji so opisani kot »poznavalci dneva«, ki pa se nato vedno umaknejo ljudem, »gredo« kamorkoli in njih uk ostane celi skupnosti, kakor primitivec skuša socializirati plemensko kognoscitivno sposobnost.

Plemena Andinaka so poznala kovine. Kovinar in kovač - tu je med niže kulturnimi narodi začetek zaimka tretje osebe. Kovač ni samo »ti od naših«, je »on od naših«. Plemena že govore: »on kovač«, »on vojščak«, »on lovec«, »on poljedelec«.

Kognoscitivna heterogenost je rodila zaimek tretje edninske osebe, čeprav je tudi ta ostala med južnoameriškimi Indijanci v inkaških trdnjavah, sončnih in vojaških. Primitivec govori »jaz in ti«, »mi in naš«, andinski kulturnik išče »jaz in on«, »mi in oni-naš«. Dvojinsko razmerje zamenja osebnostno vrednoto, a je še vedno izključevalni sistem.

Velikokrat se v etnografski literaturi naglaša medsebojno iztrebljevnje plemen. Res je običaj, da se v spopadih premagance pobije, toda treba je upoštevati, da se večina vasi že preje umakne v gozdove. Zmagovalci se res vračajo s skalpom in z lobanjami pobitih, da tako priredijo obredne ceremonije. Še danes paragvajski Mori vsako pomlad napadejo druga plemena, iščoč skalpe. Zmukovci so skalpe obešali na svoje lesene sulice v teku obrednega plesa. Še živeča plemena te skupine so danes pokulturnjena in namesto skalpa obešajo na sulico tkivo neke divje rastline in istovetijo ta svoj običaj z »zastavo«, v spomin na zgodovinsko špansko osvojitev, ki je klanje primitivnih plemen zaključila z obešanjem zastave. To indijansko

identificiranje nakazuje staro človeško stremljenje po reafirmaciji plemenskega »mi«. S skalpom ali z zastavo, plemena so se ubijala. Med tropičnimi primitivnimi aravkaškimi gvaranijskimi poljedelci pa se pojavi že ritualna antropofagija premagancev, ritualno ljudožerstvo. Primitivni poljedelec je rast mandioke in koruze povezal s krvjo. V boju premagani sovražnik, ki je ostal živ, je bil žrtvovan v antropofaški ceremoniji na dan, ko je prva koruza ali mandioka dozorela. Ob isti priložnosti so šamani sakralno poimenovali svoje novorojence: zrno-kri-otrok, življenje, žitje in prerod. Kosti premagancev se razsujejo po novi njivi kot magična rast nove koruze, moč sovražnika se asimilira. V takih obredih vzraste človeška želja, da magično moč, ki jo pripisujejo drugemu človeku, prisvoji, si jo polasti kot zagotovilo svojega obstoja.

Med Tomarxa sem bila v času neke velike suše. Hrana je manjkala. Lakota in preseljevanje Tomarxov. Ko so vendar ulovili nekaj divjačine, so meso razdelili med može kakih 30-40 let stare, nato med mladeniče. Drobovina je ostala za mlade žene, ničesar ni bilo za stare, otroke in ostale. Moj kolega, naturalist dr. Tarsia, je segel po najini zalogi in razdelil nekaj hrane med tiste, ki niso ničesar dobili. Tomarxa so nas še tisto noč zapustili. Akcija mojega kolega se je smatrala kot antisocialna. Legende tega plemena govore o razdelitvi hrane v kritičnih prehranjevalnih časih. Obstoj rodu je odvisen od mladeničev, mož in mladih žena. Saj samo ti biološko in socialno lahko vzdrže trimesečno krizo. Druga plemena v takih primerih otroke pobijejo, starce pa predčasno pokopljejo. Borba za osebni in plemenski obstanek ustvarja svoje socialne zakone in običaje. Primitivna sociologija je v skladu z naravno selekcijo močnih in šibkih. Primitivec ničesar ne naredi proti naravi. Krutost teh običajev je krutost po naših socialnih pojmih, čeprav še danes velja praktika, da je človek človeku volk, kadar je v največji stiski. Poznamo tudi obratne primere. V času španske osvojitve so nekatera plemena ostala številčno nezadostna in da bi se ohranila, so napadla sorodna plemena iščoč kot plen - majhne otroke, ki so jih potem socialno, obredno in biološko vključili v svoj »naš«. Ta primitivni instinkt samoohranitve je rodil prakso adaptiranja tuje-plemenskih otrok.

Čakovska plemena so poznala - nekatera to še danes prakticirajo - iniciacijsko dobo mladeničev in mladenk. Med plemenom Ebitoso so me pripustili v tako imenovano iniciacijsko hišo v gozdu, oddaljenem kakšne tri kilometre od ebitoške vasi. V tej hiši je bilo kakih osem mladeničev, kakšnih 14 let starih, v družbi starejših mož.

Oddaljeni od vasi in samo v družbi starcev se ti mladeniči kakega pol leta uvajajo v plemenske skrivnosti, v običaje praktičnega in spolnega življenja in sredi posta, če tako označimo običaj izključno zelenjavne hrane, ki jo uživajo. Naj omenim navidezno čisto nepomembni predmet: 30 cm dolg trak, na obeh koncih okrašen s perjem nekega povodnega ptiča. Kadar so starci razlagali mitične in verske skrivnosti, so ti mladeniči trak obesili od enega ušesa tako, da, da je šel trak preko ust. Če so starci razlagali praktična navodila, so mladeniči trak obesili samo na ušesa. Molk in posluh, skrivnost in poznanje, strah in gotovost, ptič in rastlina, črna barva in rdeča barva, demon in človek, vse to je vsebina šestmesečnega oddaljenja, razlagana v neštetih legendah. Mladenič, še preden je mož, se nauči in vpelje v omenjeni življenjski antagonizem. Tudi za primitivce je življenje nekaj veličastnega. Starodavni običaji so k temu dodajali še zaključno preizkušnjo in obred moštva in človeštva: šamani so prebadali mladeničem mišice na rokah in nogah, jezik in vitalni organ. Pri tem obredu perforacije s tigrovsko kostjo mladenič ni zatarnal. Moral je izpričati svojo moško zrelost. Z lastno prelito krvjo si je mladenič nato pomazal obraz - in postal človek. Tudi primitivna družba zahteva od svojih članov doprinos: gibanje rok, hoja, prokreacija in beseda. Način tega obreda je krut za naše pojme, a njegov idejni princip je vsečloveški: brez iniciacijske vzgoje in preizkušnje noben mladenič ne more biti mož, ne socialni, ne družabni in ne biološki.

Znano je, da so primitivci izredni poznavalci narave, čeprav svoje naravoslovje odenejo v mitične oblike. Antropologi vidijo v tem primeru še nek drug problem. Primitivec je sonce, luno in zvezde počlovečil. Gvaranijska sonce in luna sta pol-brata, ki prehodita svet, premagujeta demonske nasprotnike in preobračata strupene rastline v užitne. Nebo in zemlja sta bila tako blizu skupaj, da so ljudje plezaje po vrvi ali po kakšnem mitičnem drevesu lahko iskali hrano tudi »zgoraj«.Primitivec ne prizna samostojnosti naravnih teles in pojavov, kajti taka samostojnost pomeni drugi skupinski »mi« in s tem moč instinkta nezaupljivosti do narave. Primitivec v svojem, da vpliva ali da si pridobi vsaj neko dvojinsko tovarištvo z naravnimi silami, čeprav je on v tem oziru podložen »svak«, ustvarja mite o človeku-soncu, o človeku-luni, o ljudeh-zvezdah in tako dalje. Že primitivec je hotel zagrabiti sonce in luno. Andinski Inka so sonce in luno pobožanstvili in jima odrekli primitiven človeški značaj. Sonce-bog in sonce-človek sta merila svoje moči ob času španske osvojitve. Oblaki so za primitivca ptiči, mitični ptiči. Poptičili so oblake in ne počlovečili, kajti oblaki so oznanjevalci dežja in vse, kar

oznanjuje, je magično. Šamanski čarodej zagrabi ptičje repe - oblake, in postane magični gospod dežja. Samo kdor pozna mitično miselnost primitivcev, razume v njihovih legendah miselno borbo, kako doseči umetni dež, šamanski dež, kadar suša in pomanjkanje vode iztrebljata rod. Andinci so dež označevali kot »orodje bogov« in, ker so se bali jeze bogov in kazni suše, so začeli sami graditi vodne kanale. Ko je primitivec v mitični pradobi že naravo počlovečil, stvoril nekak skupinski »mi«, jih je poslal na nebesni svod, kajti medsebojna pomoč je bila že vzpostavljena. Če je osnova primitivnega verskega čutenja zaupanje in zaupljivost namesto strahu, kot pravi dunajski antropolog P. W. Schmidt, potem so primitivci v omenjenem počlovečenju naredili prvi korak k verskemu čutenju.

Tropična drevesa in stepske gomuljke so služila primitivcu, toda ta se ni mogel identificirati s rastlinskim svetom. Preden podre drevo gre Mbi-a okoli drevesa in v obredni formuli razloži drevesu, zakaj ga hoče podreti. Drevo ima dušo, pravijo. To animistično pojmovanje postavi rastlinski drevesni svet v izven-človeško kategorijo, kjer ni možna življenjska socializacija. Gozdovi in stepa so v središču demonskih bitij in sil in človeku škodljivi. Ker primitivec ni počlovečil gozda, čuti strah, strah pred gozdom samim, strah, da se »zmoti« in »zmota« pomeni raniti demona. Ta strah pred zmoto vodi primitivca v iskanju »posrednika«, v magijo, k vražarju, ki ima dovolj moči, da eksorcira »zmoto«. Tupijci in Gvaranijci so iskali še kaj več »moči«,moči gibanja, ker v gibanju ni zmote, kakor pravijo njihove obredne formule, ki jih izgovarjajo ob vsakem sončnem vzhodu in zahodu.

Drugače misli primitivec o živalskem svetu. Primitivec opazuje, da tudi žival išče hrano, da napada in se brani, da se giblje v čredi itd. Pradavna doba je po njihovih izročilih doba, v kateri sta človek in žival živela kot »brat in bratranec«, sta si izmenjavala »kožo«, kar vodi v miselnost, metamorfoze. Tudi dušo sta si lahko izmenjala, »metempsihoza««. A to menjavanje se lahko izvrši samo enkrat v življenju. Vse te legende pa se nekako nenadno pretrgajo in jim sledе legende, ki govore že drugače: človek premaga tigra in postane človek, ker je združil moč s poznanjem. Človek je premagal tapirja in postal človek, ker je začel razumevati magični glas ptiča pevca. In človek je premagal vse živali in postal človek, ker je samo on zdržal v besedi sakralnega plesa, v ceremoniji, ko človek pozabi na svoje kosti. Poznanje, ki je zvitost, glas-beseda, sakralna komunikacija s prednikom - to so trije principi, ki jih primitivec odreka živalim in pripisuje sebi. Le ptiči ohranijo v neki meri sakralni značaj, so pred-

met zavisti primitivca. Šaman, ki skuša stopiti v stik z nadnaravnimi predniki ali pa preganjati demonske sile, si zamišlja kot prvi predpogoj svobodo gibanja, kakršno imajo ptiči, in glas, kakršnega imajo ptiči. Skrivnost svobode in skrivnost harmonije je tisto, kar Tupijci v svojem jeziku imenujejo »kar človek ne ugrabi«.

Obredni plesi trajajo celo noč ali nekaj dni skupaj. Potopisci jih običajno označijo kot »orgije«. Primitivec razlikuje sakralne, lovske in vojne plese. Zadnjikear sem prisostvovala enemu gvaranijskemu sakralnemu plesu. Začel se je ob 5. uri popoldan in končal naslednji dan ob sončnem vzhodu. Bistveno važnost so polagali na ritmično pregibanje kolen in na glasbeni instrument z votlim, enakomernim zvokom. Ni besednega petja, le zvok šumečega glasu. Stari šaman je na moja vprašanja zlovoljno obrnil hrbet in mi izrekel največjo psovko v njihovem jeziku: »žival«. Šele neki drugi indijanski prijatelj mi je stvar razložil: plesalec je prost, je sproščen, menda ne čuti kosti. Vse mitične tradicije primitivcev dokazujejo, da človeka teži k sproščenju svojega življenjskega »jaza«, k pozabi kosti, k iskanju druge zemlje, zemlje brez kosti, brez senc, brez demonskih nevarnosti. Človeku ni dovolj biti človek, ne zadošča mu ideal »kostnega človeka«, išče sproščenost.

Ko sem bila en mesec v brazilskem Matto Grosso, sem stopila v stik z Indijanci Apapocu, ki so se v prejšnjem stoletju izselili iz Paragvaja. Njihova izselitev je imela religiozno-socialni značaj: iskali so yvy-mara´ey, »deželo brez zla«. Iskali so, kar je v naših pojmih raj. Iskanje ekonomskega, magičnega raja na zemlji je staro kot je star človek. Indijanci Ona so od severnoameriškega Beringovega preliva do argentinske Ognjene zemlje iskali »raj z magično globuljno rastlino« in s tem tolmačili svojo dolgo preseljevalno pot. Evropska ovca in kolonizacija jih je skoraj iztrebila, a oni še verujejo, da bodo našli raj. Tudi primitivec, četudi išče samo goli obstanek, potrebuje magično predstavo svojega cilja. Hotenje ni dovolj. Udejstvovanje ni dovolj. Primitivec ve, čuti in zgradi mitično ali versko ozadje svojemu namenu. Gvaranijski poljedelski heroj-junak se je spremenil v božanstvo. Čas ruši in gradi. Čas teče in se ustavi. Ta poljedelski bog se potem za človeka več ne zmeni, »odšel je«. Primitivec se ne boji in ne čudi takim brezbrižnim božanstvom. Ker se bog ne zmeni za njihovo koruzo, za njihove divje prašiče, za njihov divji med, za njihove bolezni, jih gre on, človek, iskat. In primitivec išče božanstvo v sanjah, prividih, šamanskih obredih, v obrednih plesih in končno v izselitvi, v iskanju »dežele brez zla«, kjer ni kosti, kjer je kraj samo

odpirajočih se rožnih popkovin kraj pestroličnega ptičjega petja in samo tekoče hrane, vse brez lesa, brez kosti, brez trdote. Omenjeno gvaranijsko pleme ni doseglo želenega raja.

Vprašala sem njihovega šamana: »In če niste našli dežele brez zla, kaj sedaj?« Šaman je odgovoril: »Zmotili smo se. Tapir nas je zmotil. Zmota. Po krivdi človeka.« Vendar primitivec ne govori o krivdi. Ne pozna izraza in pojma za dobro in zlo v našem socialnem smislu. Ne ve za raj in pekel. Ve samo za zemljo in raj, za kosti in sproščenost. Ve, da mora človeška duša v posmrtnosti priti skozi preizkušnje, težke preizkušnje; mora preplavati reko na hrbtu divjega krokodila. Mora iti skozi gozd, kjer nešteto ptičev poje jezik, ki ga posmrtna duša že razume, mora najti zeleno rastlino, zelenost, večno zelenost prerojevanja. Duša tistega človeka, ki je bil tudi v življenju »človek«, človek »trdih kosti«, človek oči,človek giba - tako prevedem indijanske izraze. Kdor ni bil »človek« na koščeni zemlji, ne more postati »človek večne rase«. Njegova posmrtna duša se vrne kot brat skupaj z bratrancem - z živaljo.

TONE OBLAK*

»Če ima človek korenine, ve,
od kod prihaja in ve, kateri je njegov cilj,
kam gre njegova pot.«

PRVA BREZSKRBNA LETA

Umetnik in organizator Tone Oblak se je rodil očetu Martinu in materi Ivani Grum v Vrbljenju (11 km iz Ljubljane) 28. decembra 1933. Bil je sedmi od osmih otrok v družini. Tonetov oče je bil rojen v istem kraju, mati pa na Gornjem Igu. Domače imetje so bili kmetija, senožeti in gozdovi.

V osnovno šolo je hodil v sosedno vas Tomišelj. V njej je izdelal prvi razred, ko se je pričela druga svetovna vojna. Pozneje so šolo zažgali partizani, zato so ga starši poslali v ljubljansko Marijanišče, ki so ga vodile šolske sestre. Že kot otrok je bil radoveden fant, veselega značaja.

Globoko so se mu vtisnila v spomin preprosta otroška leta. Življenje na vasi, ki je štela okoli 50 hiš, z družinami na splošno s številnimi

---

* Besedilo članka sta pripravili že pokojna *dr. Katica Cukjati* in pa *Mirjam Oblak*. Največji del gradiva je povzet po omenjeni knjigi Toneta Oblaka. Avtorja fotografij, ki spremljajo članek in vsebino likovne priloge, sta *Lučka Oblak Čop* in *Marko Vombergar.*

otroki, je bilo živahno, brezskrbno in veselo. Tako kot mnogi kraji v Sloveniji je ohranjala vas vse lepe in pristne slovenske navade in običaje, ki so bili v mnogih primerih tesno povezani z verskimi prazniki: prihod sv. Miklavža, božič, pust, cvetna nedelja, velika noč, predvečer sv. Janeza Krstnika, godovi in druge podobne slovesnosti.

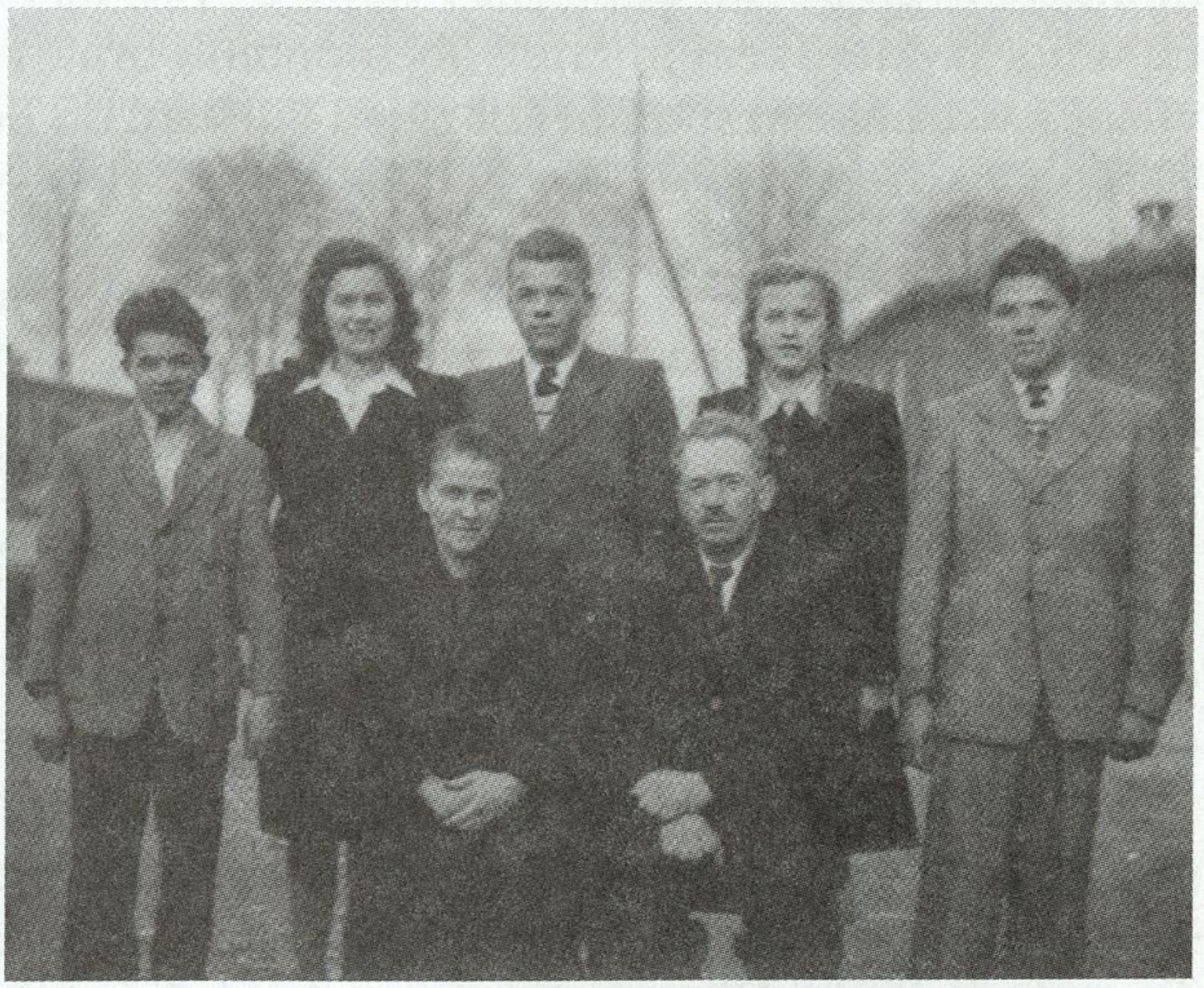

Zgoraj brat Martin (1924–1945), spodaj brat Ivan (1926–1943)
Družinska fotografija v špitalskem taborišču pred odhodom v Argentino. Spredaj Tonetova starša Ivana in Martin, zadaj od leve proti desni: Tone, sestra Ivanka, brat Feliks, sestra Zalka in brat Ciril. (Najmlajši Tonetov brat Lojzek je umrl že v zgodnjih otroških letih.)

PRIČETEK DRUGE SVETOVNE VOJNE

Leta 1941 je vojna zajela tudi to vas, zasedli so jo Italijani. Kakor drugod so tudi v teh krajih Italijani zbrali fante in može ter jih odpeljali v koncentracijska taborišča. Na Rab so odpeljali Tonetovega očeta, v taborišče Gonars pa brata Martina. Med okupacijo so vaščane stalno napadali partizani. Po italijanski kapitulaciji so vas zasedli Nemci, pod njimi je bila do konca vojne.

ŽALOSTNI SPOMINI

Oblakova družina je bila na seznamih za likvidacijo s strani partizanov, ki so ropali in pobijali zavedne domačine. Zaradi večje varnosti se je družina preselila v Črno vas, kjer je bila domobranska

postojanka. Brata Ivana so ujeli partizani (l. 1943) in ga odpeljali na Dolenjsko v vas Kržeti, kjer so ga mučili in po treh mesecih ubili, ko je bil star komaj 17 let.

Tonetov brat Martin, ki je bil narednik pri domobrancih, je bil vrnjen. Partizani so ga skupaj z mnogimi odpeljali v Teharje. Po neuspešnem poskusu pobega, skupaj z drugimi domobranci, so ga partizani mučili in ga potem odpeljali v domačo vas, kjer so ga neusmiljeno umorili. Idealizem in žrtev obeh pobitih bratov sta se za vedno vtisnila v družinski spomin kot zgled ljubezni do Boga in Slovenije.

POT V BEGUNSTVO

Iz Črne vasi je družina bežala z vozom skozi Ljubljano proti Koroški. V Ljubljani je šel Tonetov oče po sina v Marijanišče, da bi se jim pridružil na težki begunski poti - poti v negotovost in v neznanost. Ko so prišli na Koroško, je Oblakov oče najprej zagledal vojake v angleških uniformah. Ker je v mladosti živel v Denverju, je bil navdušen, da je prišel med zaveznike - sedaj so rešeni! Čez Ljubelj in čez dravski most so prišli z vozom. Tam so ob cesti stali angleški vojaki in odvzemali domobrancem orožje in vse, kar se jim je zdelo vrednega. Nekaj metrov naprej so zagledali partizane, ki so bili pomešani z Angleži. Oblakov oče je med njimi prepoznal partizana domačina. To srečanje in druščina partizanov z Angleži je bilo za očeta Martina pravi šok, ki ga ni prenesel. Prepričan je bil, da so padli v roke partizanom, da zanje ni več rešitve. Oče se je onesvestil. Takoj so ga naložili na voz. To so bili tragični trenutki osuplosti in zmede.

Nato je Tonetova mati vzela vajeti v svoje roke in odpeljali so se s kolono beguncev naprej. Nekaj kilometrov pred Celovcem so zavili z glavne ceste proti Vetrinjskemu polju, kjer je družina našla svoj prostor skupaj z drugimi begunskimi družinami. V bližini je bila tudi vsa družina bodočega torontskega kardinala Alojzija Ambrožiča. Tisto tragično noč je težko opisati, bila je apokaliptična: jok, stok, vpitje, tiha molitev, negotovost, dvomi, groza in razočaranje.

Zjutraj so zvedeli, da je ob njihovem vozu prespal duhovnik salezijanec dr. France Cigan. Prijazno se je približal otrokom in jih vprašal, ali zna kdo ministrirati. Kot gojenec Marijanišča je Tone seveda znal. Dr. Cigan ga je takoj naprosil, naj ga spremlja, ker bo maševal v bližnji cerkvi v Kamnu. Ko sta se vračala v taborišče, sta se pogovarjala in dr. Cigan je naročil Tonetu, naj v njegovem imenu povabi mlade fante, da se bodo zbrali pri njem in se kaj pametnega pogovorili in

skupaj kaj lepega naredili. Tako se je že prvi dan begunstva na pobudo dr. Cigana osnovalo delovanje mladih, katerih število na skupnih srečanjih se je iz dneva v dan večalo.

Srečanje z dr. Ciganom je bilo izrednega pomena za mladega Toneta. Osnovala in širiti se je začela skupina ministrantov in drugih mladih, ki jih je dr. Cigan zbiral, organiziral, vodil, jim osmislil življenje v taborišču ter jih pripravljal za življenje. Salezijanski duhovniki so v taboriščih v Lienzu in Špitalu ustanovili mladinski dom, pevski zbor in tudi obrtno šolo. Brez vseh sredstev so pripravljali mladinske igre, mladinsko športno dejavnost, prirejali izlete v gore, letne počitnice, vse to združeno s značilnim apostolatom, ki so ga salezijanci gojili po nauku don Boska.

POT V ZDOMSTVO - ARGENTINA

Oblakov oče je imel v mislih, da bo emigriral v Severno Ameriko, saj je tam svoj čas delal kot mlad fant, in sicer v Denverju. Tone in njegovi bratje in sestri pa so očeta prepričali, da odidejo v Argentino, kamor je odhajala večina njihovih znancev in mladinskih prijateljev.

Čeprav je bila Avstrija za slovenske begunce že tujina, so vendar čutili nekaj domačega ob stiku s Korošci, s Celovcem in z drugimi kraji, s tirolskimi gorami, z reko Dravo ter seveda, imeli so »skupno taboriščno življenje«.

Argentina pa se jim je predstavila kot prava tujina: drugačen je bil jezik, navade, podnebje, temperament prebivalcev in mnogo drugih značilnostih.

ŽIVLJENJE V NOVEM SVETU

Salezijanec Janko Mernik je poskrbel, da so se mnogi otroci šolali v zavodih.

Začeti je bilo treba popolnoma na novo. Po prihodu v Argentino se je Tone Oblak šolal v salezijanskem zavodu Don Segundo Fernández v San Isidru. V tem vzgojnem središču je bilo življenje vsestransko bogato in polno, vezano na duhovno in kulturno vzgojo.

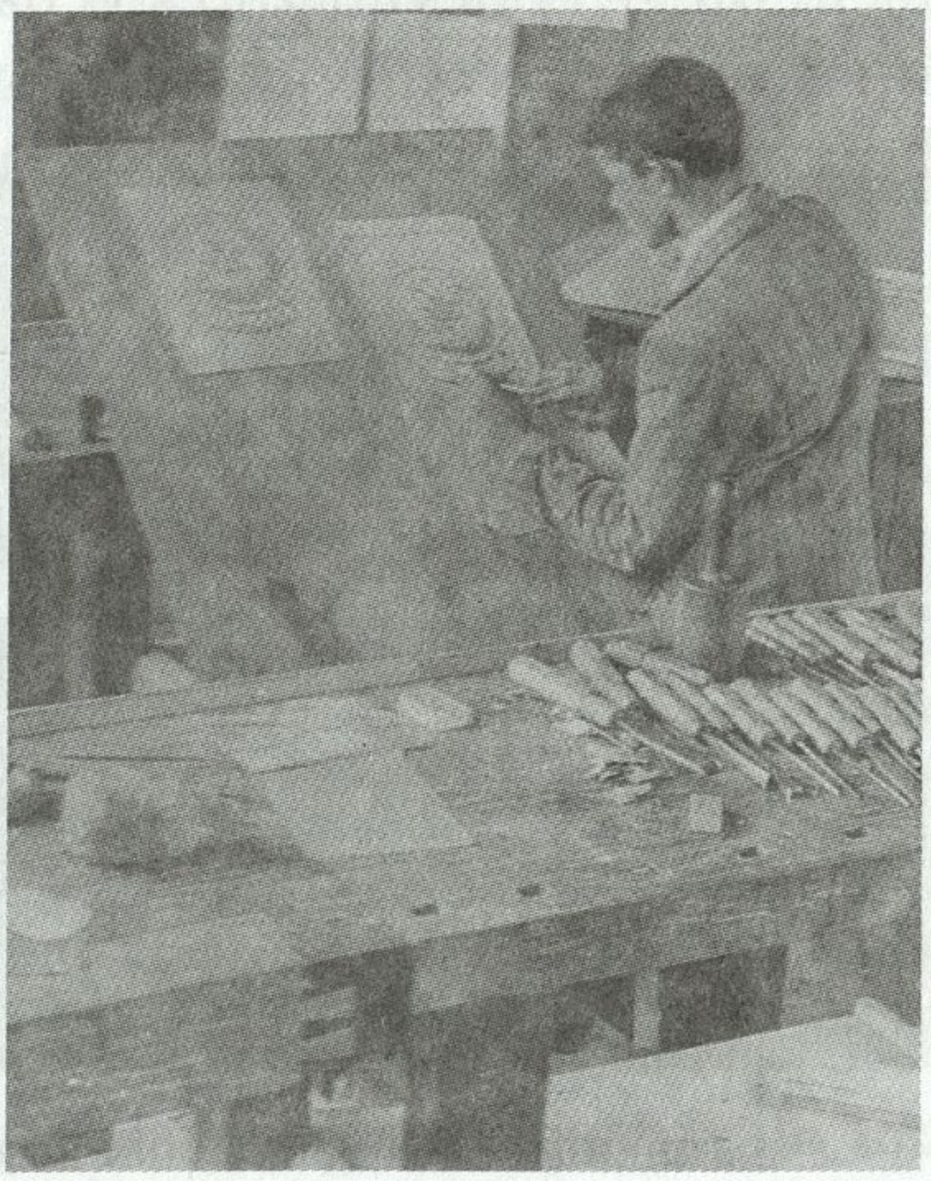

Kot mlad fant je Tone izdelal podobo Marije Pomagaj za v cerkev Marije Pomočnice v Ramos Mejia

V zavodu se je izučil za profesorja umetnosti in obrti. To izobraževalno središče je imelo zasluženi sloves, kajti v njem so poučevali najboljši evropski profesorji in umetniki tistega časa, ki so prišli iz Italije. Tu je Tone potem tudi deloval in učil predmete, povezane s tem študijem. Ustvaril je mnogo skulptur ter drugih umetnin v lesu in na platnu, napravil pa je tudi projekte, ki so jih potem drugi umetniki izdelali v marmorju.

Ko je Oblakova družina najela hišo, se je moral tudi Tone čez čas odločiti, ali bo ostal v zavodu ali ne. Odločitev ni bila lahka, saj je v njem preživel neverjetno srečna leta, bogata z znanjem in izkušnjami. Ko je Tone odšel iz salezijanskega zavoda, se je takoj pridružil bratoma pri mizarskem podjetju, ki je neprenehoma napredovalo.

UDEJSTVOVANJE PRI DELU V NAŠEM DOMU

Ivan Oven, tedanji pobudnik, organizator in kulturni delavec Našega doma, je Toneta povabil v Naš dom v San Justu. Naprosil ga je za izdelavo prve scene za domobransko proslavo. Ta čas je sovpadal z obdobjem, ko je Dom načrtoval lastne prostore. Tone Oblak se je takoj odzval pobudi. Napravil je prvi načrt za gradnjo Našega doma v San Justu, ki so ga vsi člani odobrili, nato pa je vodil njegovo gradnjo vse do današnjih dni s sodelovanjem drugih članov in sodelavcev.

Več kot šestdeset let kulturnega delovanja Našega doma sta bila okras ali scenografija odra, skoraj vedno po zamisli in na skrbi Tone-

ta Oblaka, kakor tudi načrt in izvedba vseh kulturnih prireditev: vsakoletne obletnice, mladinski dnevi, domobranske komemoracije, silvestrovanja, božične in velikonočne akademije, kulise za igre, zaključne proslave osnovne šole Franceta Balantiča, miklavževanja. Zamislil si je in pripravil odre za koncerte Mešanega pevskega zbora iz San Justa, za nastope domačih in tujih pevcev in raznih gostov.

Iz vsega tega je razvidno, da se Tone zaveda, da prihodnost v skupnosti sloni na mladini, zato jo spremlja in navdušuje za delo in sodelovanje. Leta 1992 je organiziral let 92 mladih potnikov iz San Justa v Slovenijo pod geslom »Na obisku svojih korenin«. Na tem obisku je sanhuška mladina nastopila z besedo, pesmijo in slovenskimi ter argentinskimi plesi v raznih dvoranah po Sloveniji in na Koroškem. V Cankarjevem domu je bil glavni nastop pred številnim občinstvom (več kot 1200 oseb). Organiziral je potovanje v Mendozo, kjer so nastopili z igro, pevskim zborom in s folklorno skupino. Na pobudo velikega kulturnika in ljubitelja bariloških Andov, dr. Vojka Arka, predsednika Slovenskega planinskega društva, je Tone organiziral tudi pet potovanj v Bariloče za »Fiesta de las Colectividades« (festival plesov vseh priseljenskih narodov v Argentini), na katerem je mladina zastopala slovensko skupnost z raznimi folklornimi nastopi. Vsakič je napravil tudi tematiki ustrezno umetniško slovensko sceno.

TONE OBLAK KOT PODJETNIK

V svojem profesionalnem življenju se je leta 1958 pridružil bratoma Cirilu in Feliksu v podjetju bratov Oblak, v katerem še danes aktivno sodeluje. Podjetje letos praznuje že več kot 60 let delovanja. Ob

Bratje Feliks, Ciril in Tone pred družinskim industrijskim poslopjem.

opori in svetovanju očeta Martina sta brata Ciril in Feliks začela z mizarsko delavnico tri leta prej. Umetniško so začeli izdelovati lesena okna in vrata. Nagnjenje in ljubezen do te prijazne in hvaležne surovine izhaja iz domovine staršev. Iz sprva skromnih začetkov se je v šestih desetletjih to družinsko podjetje razvilo v največje podjetje v Argentini, ki izdeluje okna in vrata v lesu, jeklu in aluminiju. Podjetje ima veliko distribucijsko mrežo po vsej Argentini in tudi v drugih državah.

Ves uspeh moramo pripisati izredni usklajenosti, različnim talentom in razumevanju med brati, ki so ustanovili družinsko podjetje. Bratsko ljubezen in složnost so črpali iz zgleda velike ljubezni med očetom Martinom in materjo Ivano. Že pokojni brat Ciril je bil izredno iznajdljiv, vizionar, dobro je upravljal s financami; brat Feliks je imel smisel za delo s stroji, njihovo inovacijo in proizvodnjo; Tone pa se je zavzemal med drugim za umetnostni vidik in oblikovanje ter za načrtovanje in gradnjo vseh podjetij. Vsi trije so se medsebojno neverjetno dopolnjevali in spoštovali. Njihove žene so jim bile v moralno oporo in so jih spremljale pri prizadevanjih, a nobena se ni vmešavala v trgovske posle ali vodenje družinskega podjetja.

KOT UMETNIK

V cerkvi Marije Pomočnice v Don Boscu (Ramos Mejíi) si je pri svojih 27 letih zamislil slovenski oltar z izrezljano podobo v lesu Marije Pomagaj z Brezij ter sv. bratov Cirila in Metoda. Begunsko družino in oltar pa sta po Tonetovi ideji izklesala v marmorju tirolska brata Malnek.

Izdelal je Marijin oltar s podobo Marije Pomagaj za argentinsko stolnico v San Justu. Begunsko družino pod oltarjem pa je izrezljal v lesu. Ta »slovenski oltar« je bil slovesno blagoslovljen ob praznovanju 50. obletnice Našega doma v San Justu.

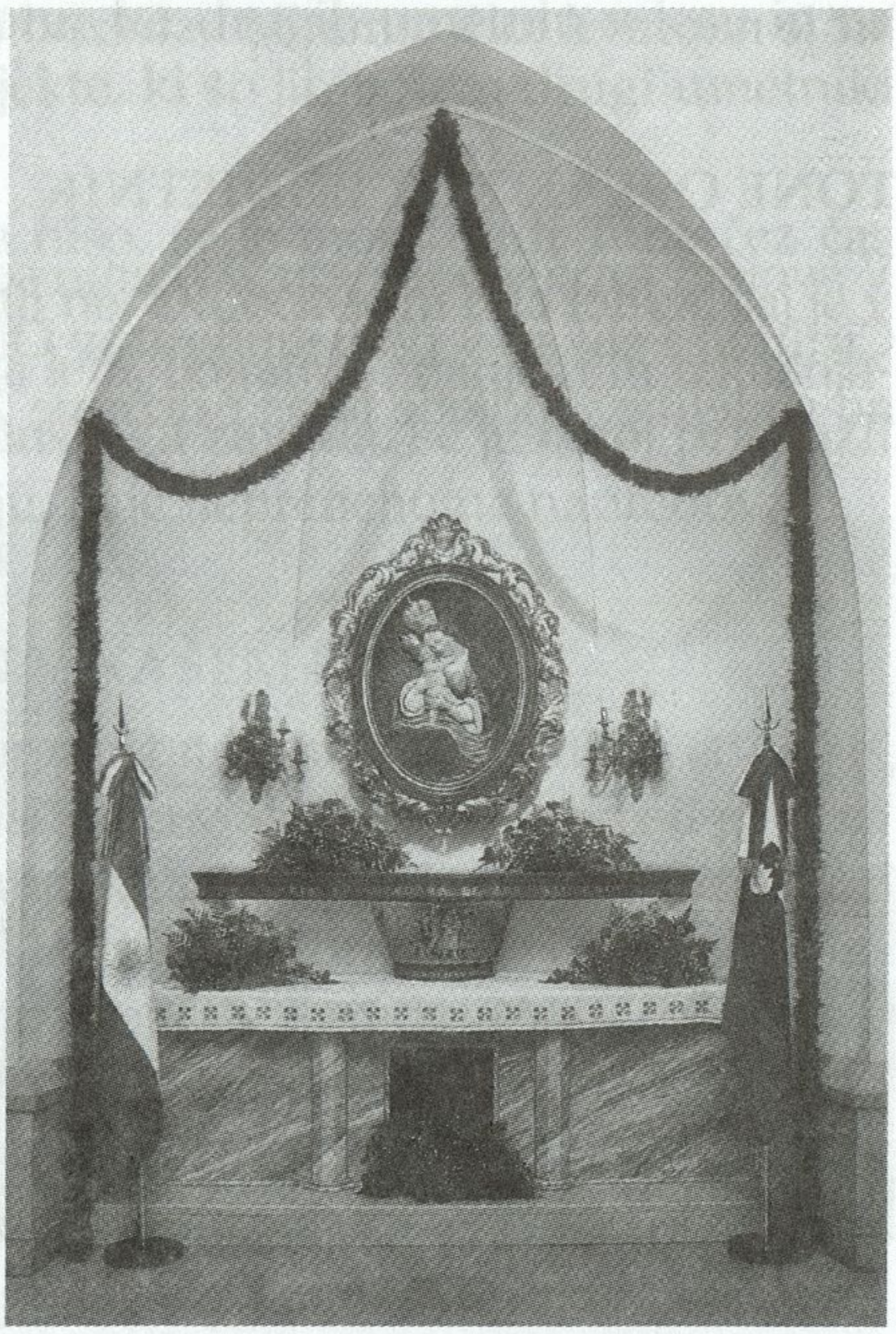

13. oktobra 2014 smo Slovenci v Argentini obiskali znano romarsko Marijino svetišče v San Nicolasu. Posvetili smo se Marijinemu brezmadežnemu srcu. Z velikim občudovanjem in ganotjem smo sledili ustoličevanju podobe Marije Pomagaj z Brezij. Oltar in podoba sta bili umetniško delo Toneta Oblaka, ki nas je ponovno presenetil s svojo likovno sposobnostjo in občutkom za estetiko.

Za 61. Slovenski dan in 60. obletnico sanhuškega Doma je Tone Oblak izdelal v lesu grb Našega doma San Justo, kateri krasi glavni vhod Doma.

KOT GRADBENIK

Tone Oblak je v vsem svojem življenju zasnoval raznovrstne gradbene objekte in nadzoroval njihovo realizacijo v naši in argentinski skupnosti; snoval je zidavo zasebnih stanovanj sorodnikov in prijateljev. V načrtih in izvedbah je združeval namen gradnje, funkcionalnost in seveda izredno veliko mero estetike.

Naj navedemo le nekatere izmed stavb ter sakralnih, kulturnih in rekreativnih prostorov:

- Naš dom San Justo;
- podjetja v San Justu, Boliviji, Tucumanu in San Luisu, industrijsko poslopje v Virrey del Pino,
- poletno letovišče »Naša domačija«, ki je njegova zamisel, vodil je tudi gradnjo tega objekta;
- zamisel Kapele mučencev v Šentjoštu.

Poleg tega, da je sodeloval pri gradnji raznih znamenj in kapelic, je mnogokrat dajal strokovne nasvete župnikom, ki so se zanje obračali nanj. Sodeloval je pri oblikovanju načrtov in vodil gradnje, drugod pa pri obnovitvah ali estetskih detajlih pri oltarjih, stropih itd. Tovrstno ustvarjalno delo se pozna v cerkvah Santa Rita, Nuestra Señora de Lourdes v San Justu, cerkev v velikem semenišču v San Justu, Nuestra Señora de la Montaña v Tabladi.

DRUGO DELOVANJE V SLOVENSKI SKUPNOSTI

V Slovenski hiši, v središču Buenos Airesa, sodeluje pri pripravi odrov za osrednje domobranske proslave. Pripravil je tudi proslavo praznika slovenske osamosvojitve.

Napravil je kulise za razne igre pod režijo Janeza Špeha v Ciudadeli in za druge igre pod režijo Frida Beznika, Maksa Borštnika, Marjana

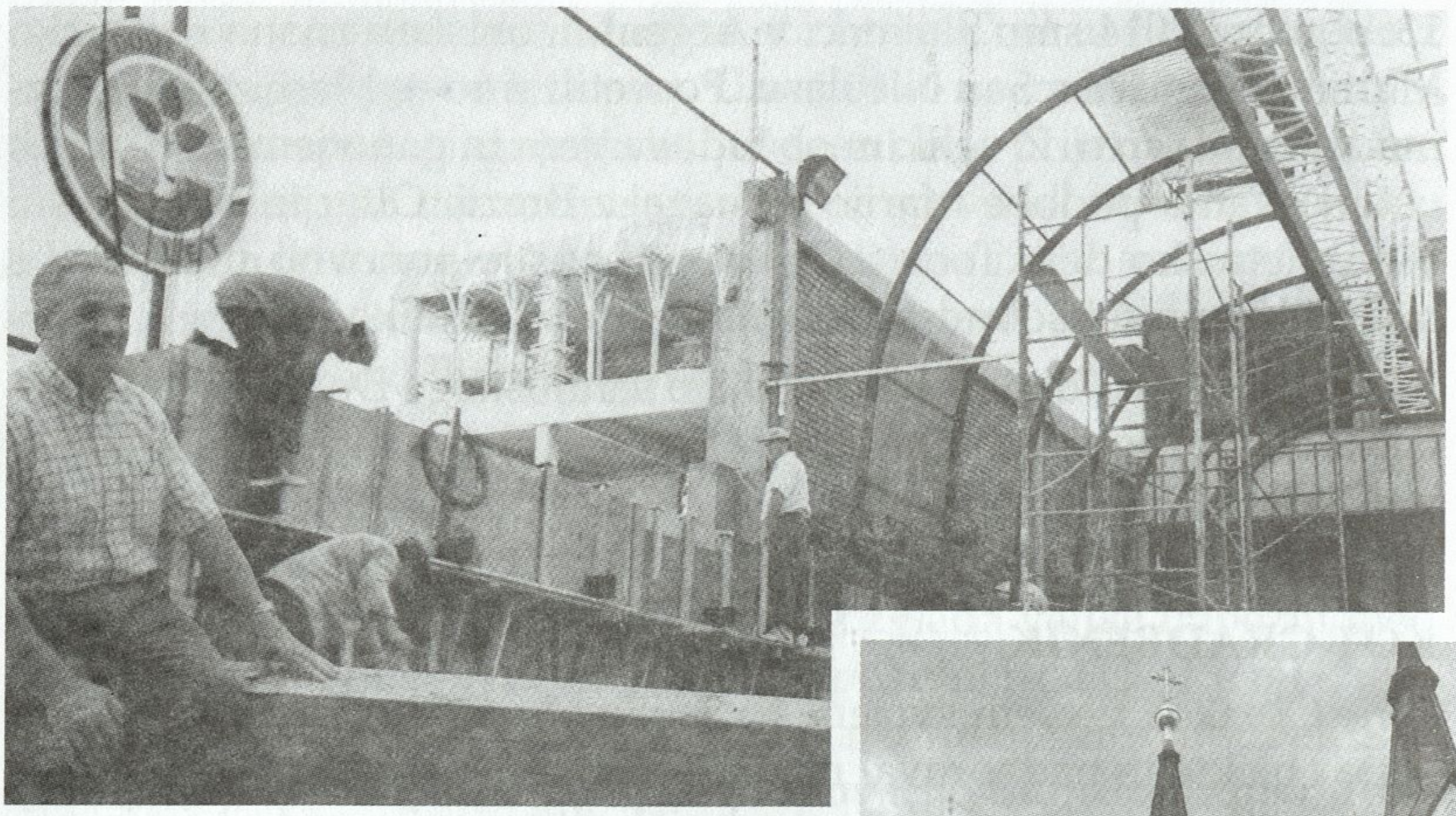

Ob graditvi novega dvorišča Našega doma San Justo. Zgradil je razna znamenja in kapele, med drugim kapelico Marije Pomagaj v Našem domu.

Zasnoval je razno-vrstne objekte in nadzoroval njiho-vo gradnjo. V teh svojih načrtih in izvedbah združuje namen gradnje, funkcionalnosti in izredno mero estetike.

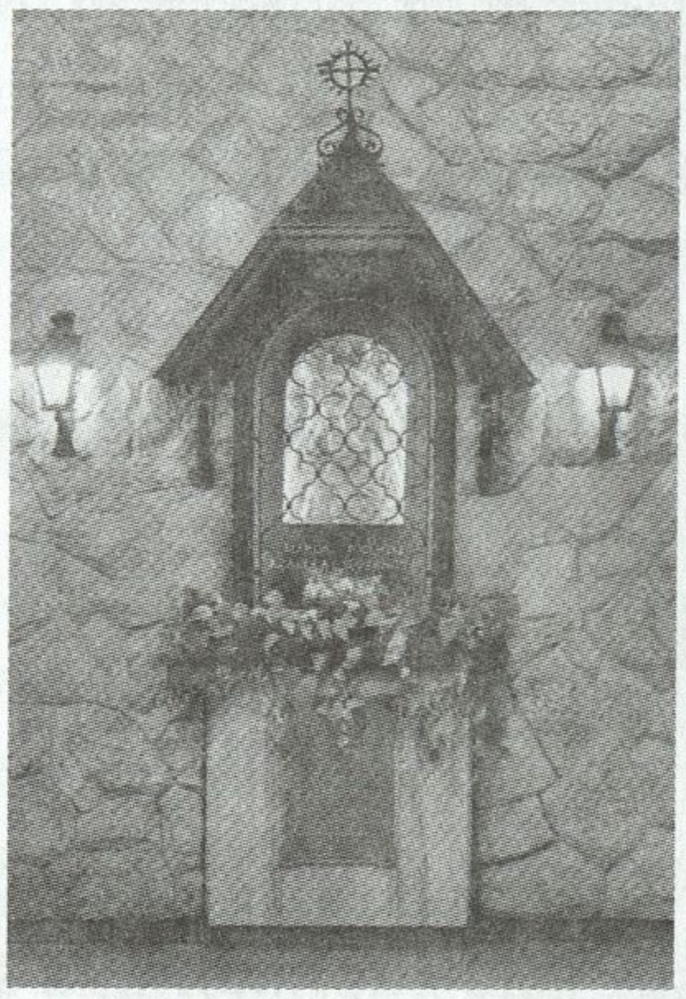

Kapela mučencev v Šentjoštu po zamisli Toneta Oblaka.

Zamislil si je objekt in vodil gradnjo poletnega letovišča “Naša domočija.”

Willenparta, Miha Gaserja, Blaža Mikliča in mlajših režiserjev. Prevzel je odgovornost za estetsko podobo pri sv. birmah ter za okrasitev pri novih mašah. Sodeluje pri scenografiji za pevsko-glasbene večere, za obletnice Zveze mater in žena, za sprejem raznih kulturnih, verskih in političnih gostov. Zasnoval in udejanjil je tudi odre za razne festivale in koncerte domačih in povabljenih gostov (npr. ob obisku Komornega zbora Ave, Domžalskega zbora, Perpetuum Jazzile, MePZ Gallus s Koroškega, Slovenskega, Logaškega in Tržaškega okteta, Smrtnikovih bratov in Okteta Suha s Koroškega, zbora »Música viva« iz Kranja, ob gostovanju Ansambla Slovenija in Slovenskih koledníkov; pri koncertih Bernarde, Veronike in Marka Finka, Andreja Šifrerja, Marjana Zgonca, Čukov itd.

Sodeloval je z MPZ San Justo in MPZ Gallus s kulisami pri Slovenskem božiču in dveh spevoigrah »Miklavž prihaja«.

Pripravil je odre za razne slovenske dneve in za proslavo dneva slovenske državnosti.

Skupaj s Kreditno zadrugo SLOGO je pripravil dva Expo Slova, prvega v Našem domu in drugega v Slovenski hiši.

Pripravil je tudi slovensko stojnico za razstavo knjig na buenosairéškem knjižnem sejmu (Feria del Libro) in kulise za teden slovenske kulture v teatru San Martin v Buenos Airesu.

Sodeloval je v pripravljalnem odboru in izoblikoval sceno za množično prireditev »Buenos Aires praznuje Slovenijo« (Buenos Aires celebra Eslovenia). Bil je duša te enkratne kakovostne predstavitve naše skupnosti pred argentinsko publiko ob 200. obletnici Majske revolucije (Revolución de Mayo), ki je bila prvi korak na poti do

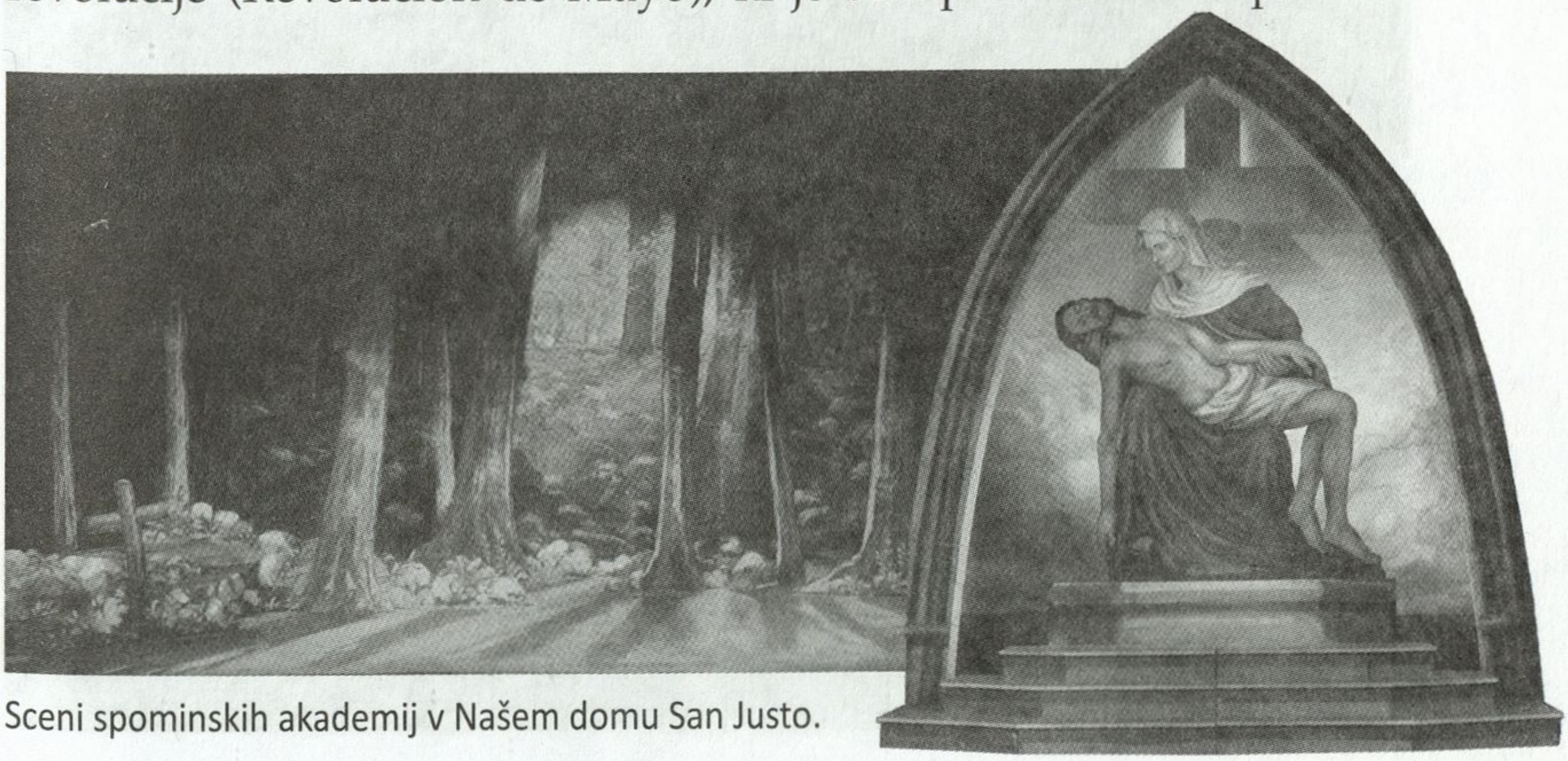

Sceni spominskih akademij v Našem domu San Justo.

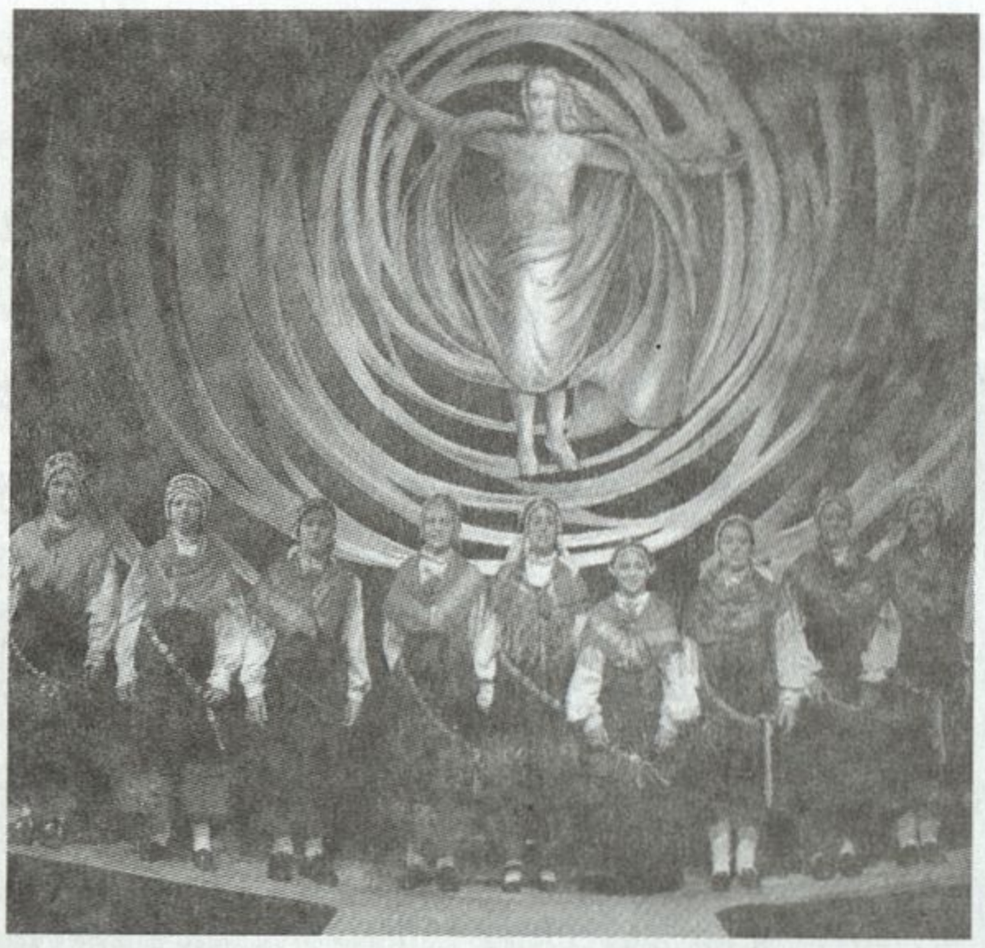

Velikonočne akademije in božičnice v Našem domu San Justo.

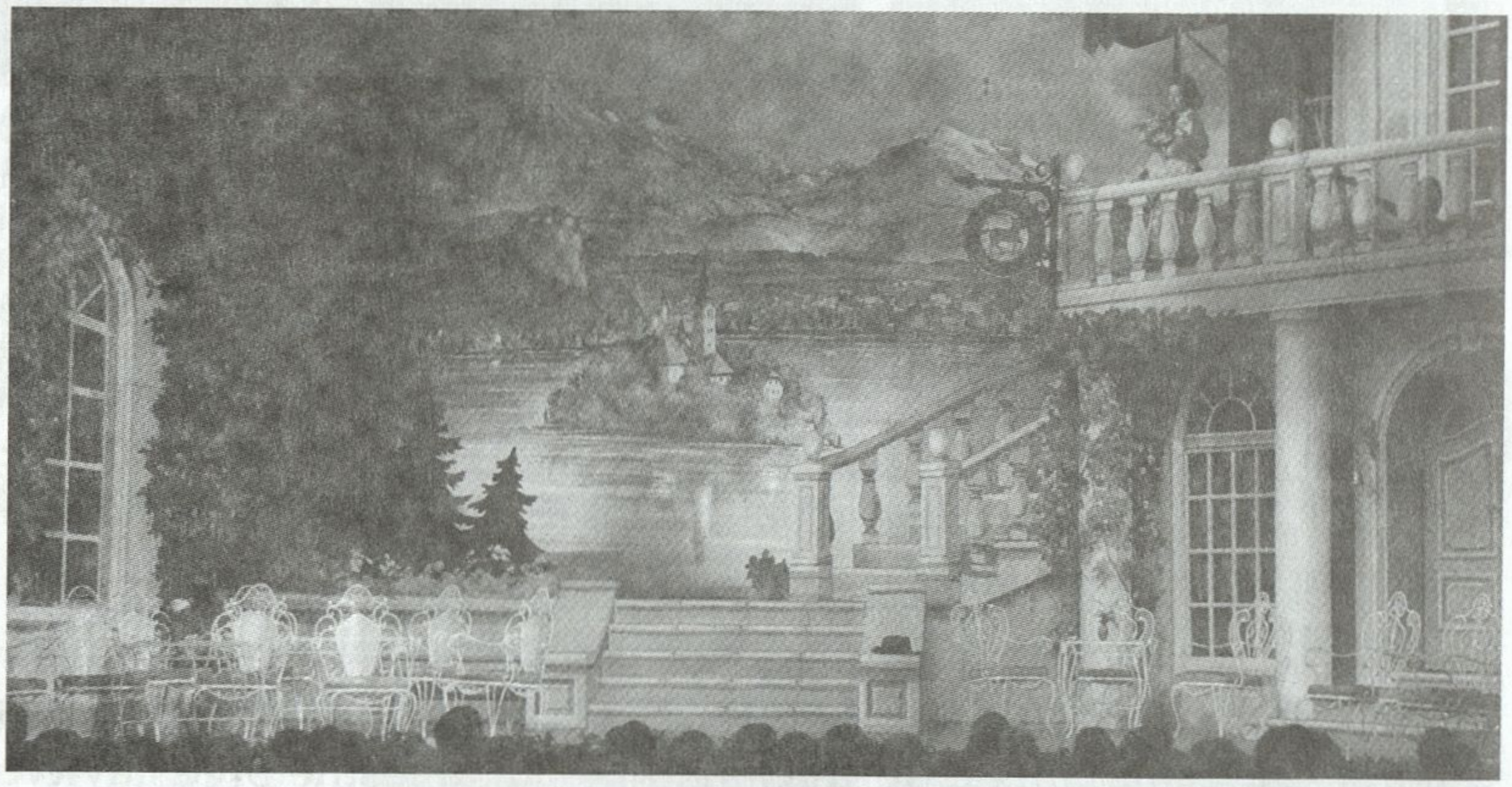

Scena glasbene komedije Pri belem konjičku v Našem domu San Justo; leto 2008.

Scena igre Petrčkove poslednje sanje v izvedbi Balantičeve šole; leto 2014.

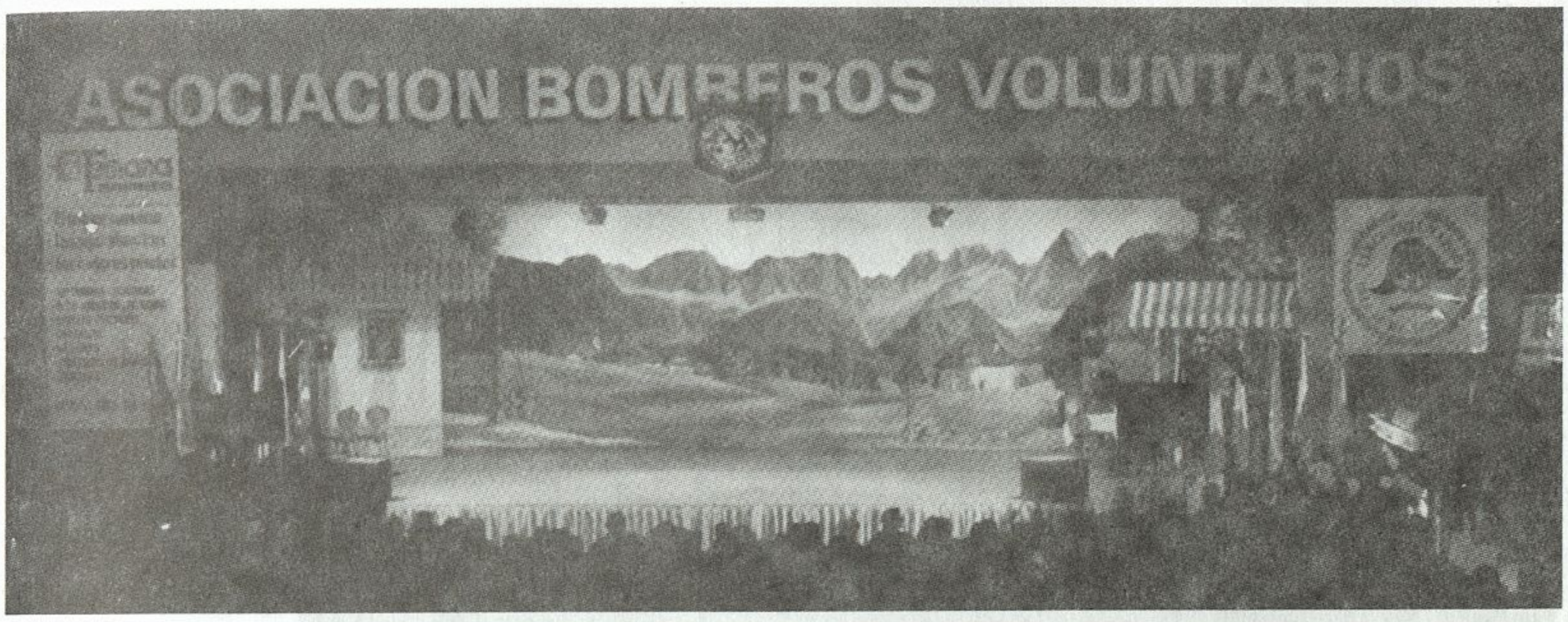

Kot pravi pobudnik je organiziral potovanja folklornih in pevskih skupin. Zgornja slika kaže enega od odrskih prostorov, ki jih je pripravil za nastop mladih na Festivalu plesov v Barilochah.

Scena na Slovenkem dnevu v Našem domu San Justo.

Velikonočna akademija v sanjuškem domu.

Igra Martin Fierro, 2006.

osamosvojitve te države izpod španskega imperija. Izredno številno občinstvo je očarano spremljalo potek barvite proslave slovenskega petja in plesov.

Tone Oblak si je zamislil in izdelal grb za več organizacij in ustanov slovenskega krajevnega doma.

Dejaven član in odbornik Našega doma v San Justu je že več kot 60 let. Leta 1955 je bil izvoljen za predsednika Našega doma; več let je bil tudi podpredsednik in kulturni referent. Zadnjo funkcijo je tudi uspešno izvrševal pri Zedinjeni Sloveniji. Je ustvarjalni član Slovenske kulturne akcije kot scenograf v gledališkem odseku.

DRUŽINSKO ŽIVLJENJE

V srečnem zakonu z gospo Heleno Kušar so se jima rodili štirje otroci, ki zvesto sledijo družinskemu zgledu: Mirjam, Tone, Helena in Lučka. Imata že osem vnukov.

Vsi poznamo pregovor, ki se glasi: »Za vsakim uspešnim možem, stoji velika žena«. Ta modrost ima za naše slovenske može, ki aktivno sodelujejo v skupnosti, še poseben pomen; pri tem kulturnik Tone Oblak ni izjema. Ure in nadure dela po naših organizacijah in domovih so bile mogoče le ob podpori celotne družine, predvsem žene. Tonetova žena Helena razodeva to veličino z razumevanjem delovanja svojega moža, saj ga spremlja, spodbuja, podpira in ceni.

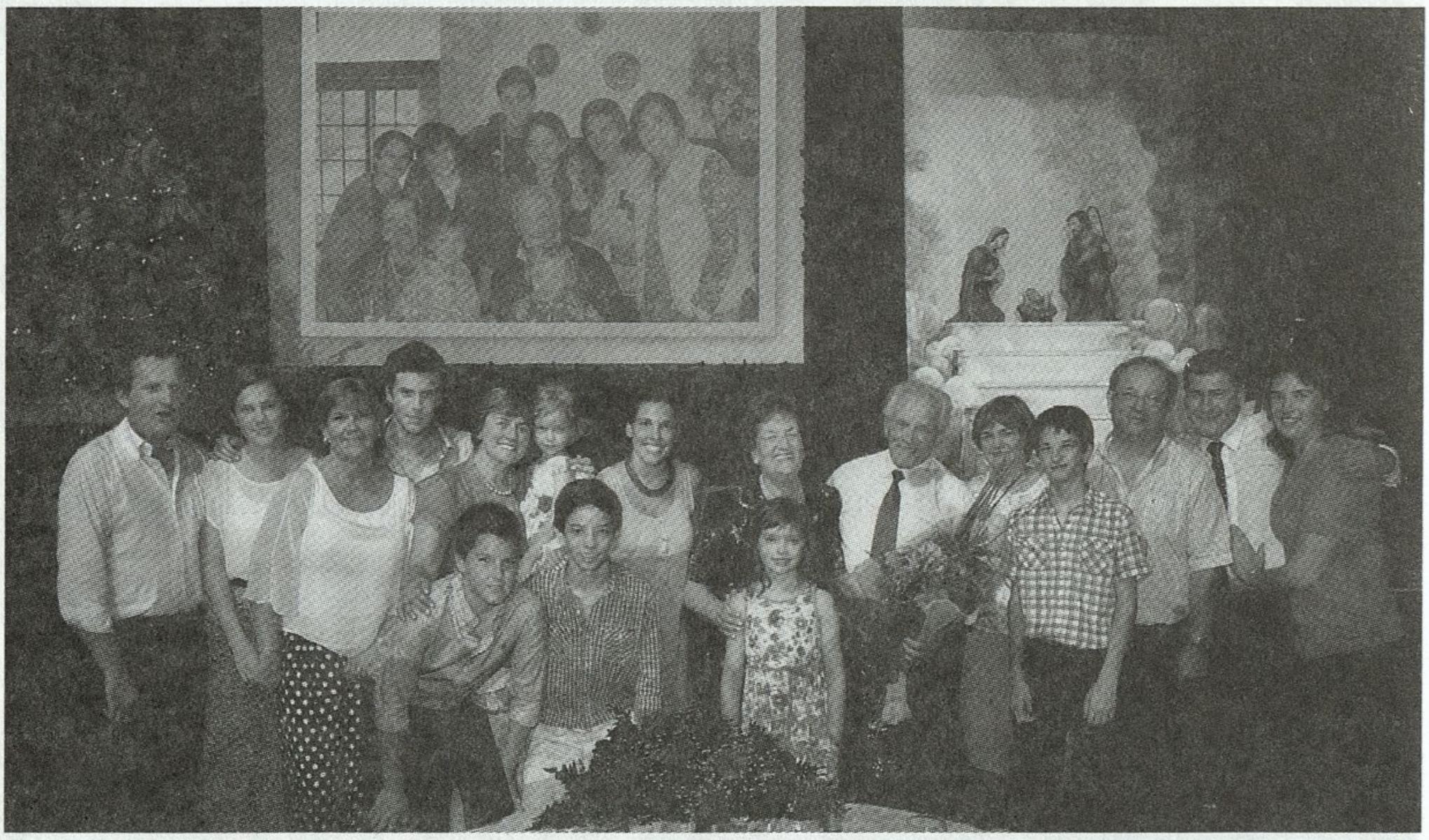

Tone v ožjem družinskem krogu ob praznovanju svoje 80-letnice v Našem domu San Justo.

Razstava v zavodu sv. Stanislava v Šentvidu

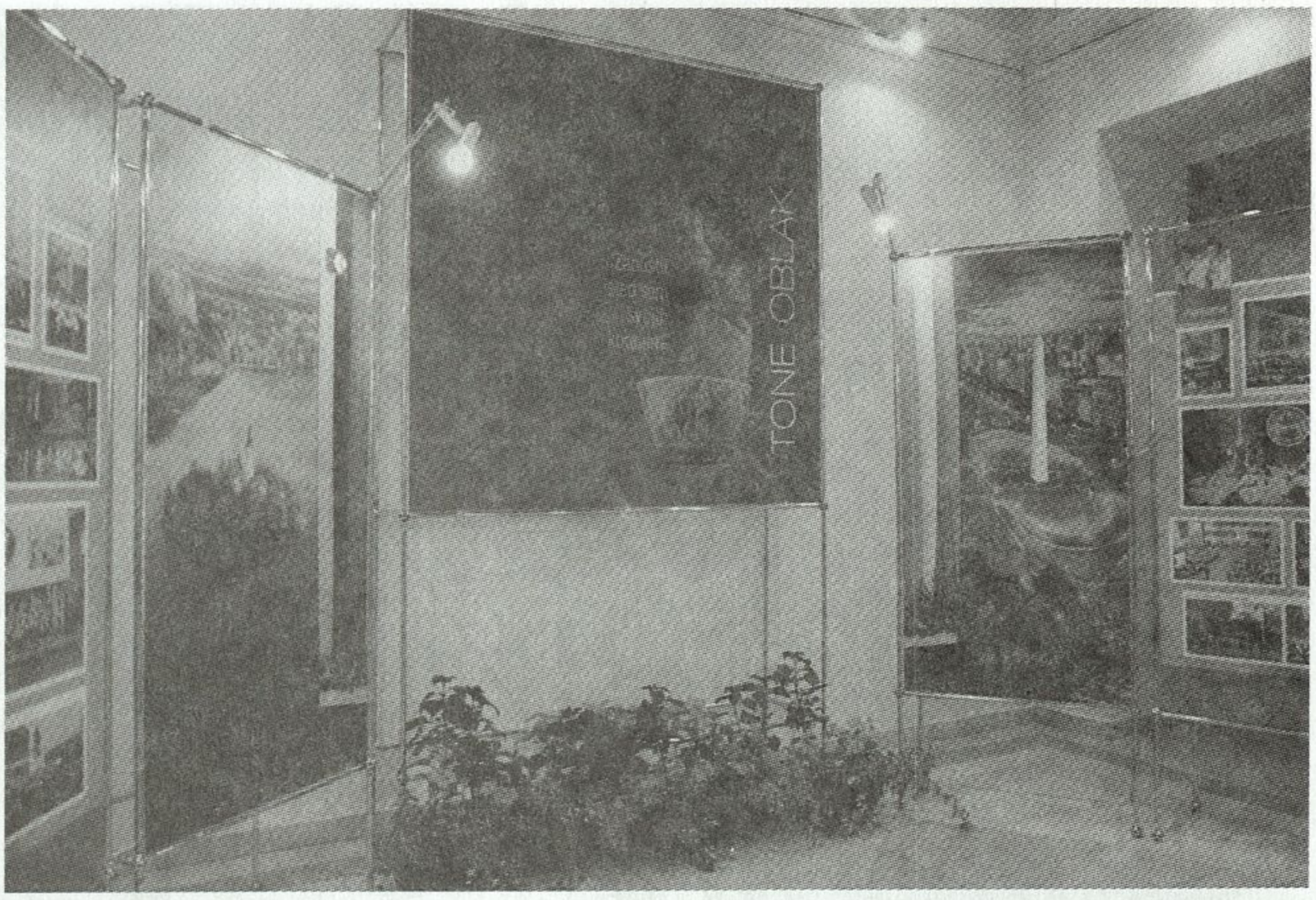

Prejem Ehrlichovega priznanja v Šentjoštu.

Razstava v cerkvi sv. Jožefa v Šentjoštu. Na sliki umetnik Tone Oblak s krajevnim županom občine Dobrova - Polhov Gradec, inž. Francetom Setnikarjem

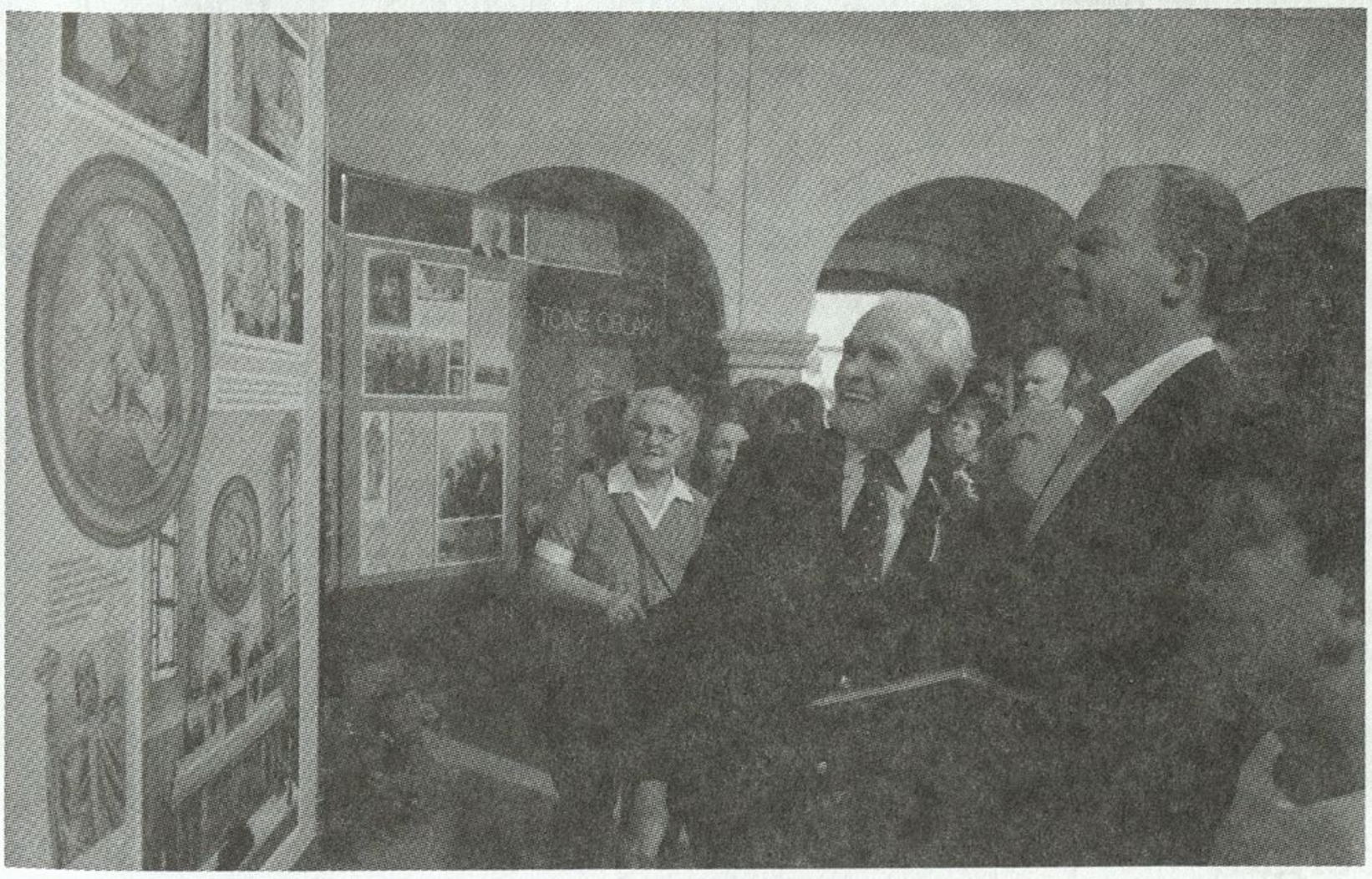

Tone je velikokrat izrazil, da je hvaležen slovenski skupnosti, ki mu je dala priložnost, da je v njej ustvarjal in deloval. Tako je tudi predvsem globoko hvaležen bratom in družini, ki mu jih je Bog podaril na življenjski poti.

RAZSTAVE IN PREDSTAVITEV SLIKOVNE MONOGRAFIJE »ZAPUSTIL SLED SEM SVOJIH KORENIN«

Leta 2015 se je Izseljensko društvo Slovenija v svetu še posebno spomnilo na 70-letnico odhoda več tisoč Slovencev, ki so zaradi komunističnega nasilja zapustili Slovenijo. Za to visoko obletnico so povabili Toneta Oblaka, da razstavi slikovno monografijo o njegovi življenjski poti in o bogatem opusu svojega delovanja ter umetnin.

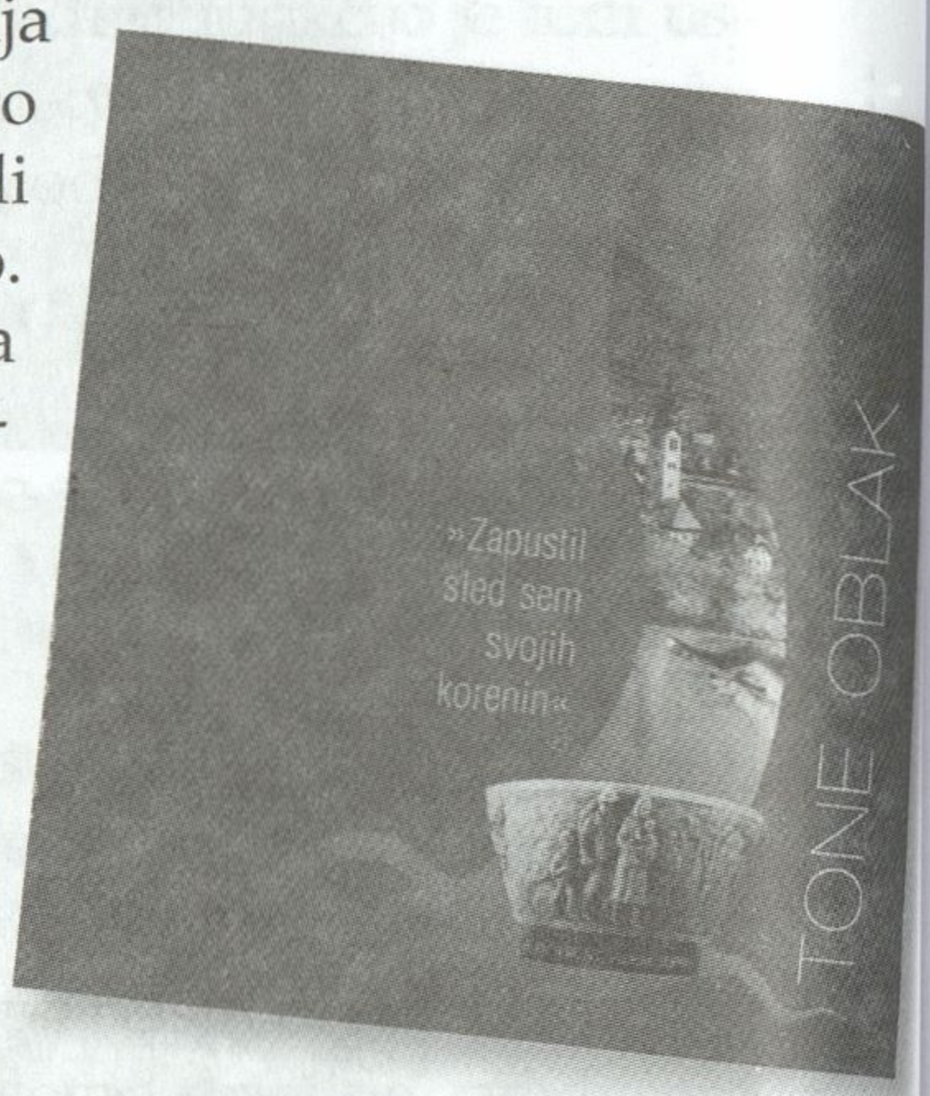

»Tone Oblak je človek, ki ga po njegovih delih lahko vsakdo občuduje. Za nas je pomemben, ker je znal ubrati življenjsko pot, prežeto z zvestobo narodu in veri,« - generalni sekretar Društva, inž. Boštjan Kocmur na Slovensko-argentinskem večeru v torek, 23. junija 2015 v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu pri Ljubljani.

Pod pokroviteljstvom Izseljenskega društva Slovenija v svetu in raznih organizacij v zamejstvu, je Tone Oblak razstavil:

- od 23. junija do 1. julija 2015 v zavodu sv. Stanislava, v Šentvidu,
- v nedeljo, 5 in 6. julija 2015 v cerkvi sv. Jošta, v Šentjoštu nad Horjulom,
- od 19. do 20. septembra 2015 v farni dvorani, v Železni Kapli na Koroškem,
- od 25. do 27. septembra 2015 v cerkvi Rožnovenske Matere božje, v Tomišlju
- od 3. do 16. junija 2016 v galeriji Kulturnega centra Lojze Bratuž v Gorici, Italiji.

Ob razstavah je bila na razpolago tudi knjiga Toneta Oblaka, fotografska monografija: *»Zapustil sled sem svojih korenin«* z uvodno besedo dr. Katice Cukjati. Uredila sta jo Mirjam in Toni Oblak. Za fotografije so poskrbeli Lučka Oblak Čop, Helena Oblak Ravnik in Marko Vombergar.

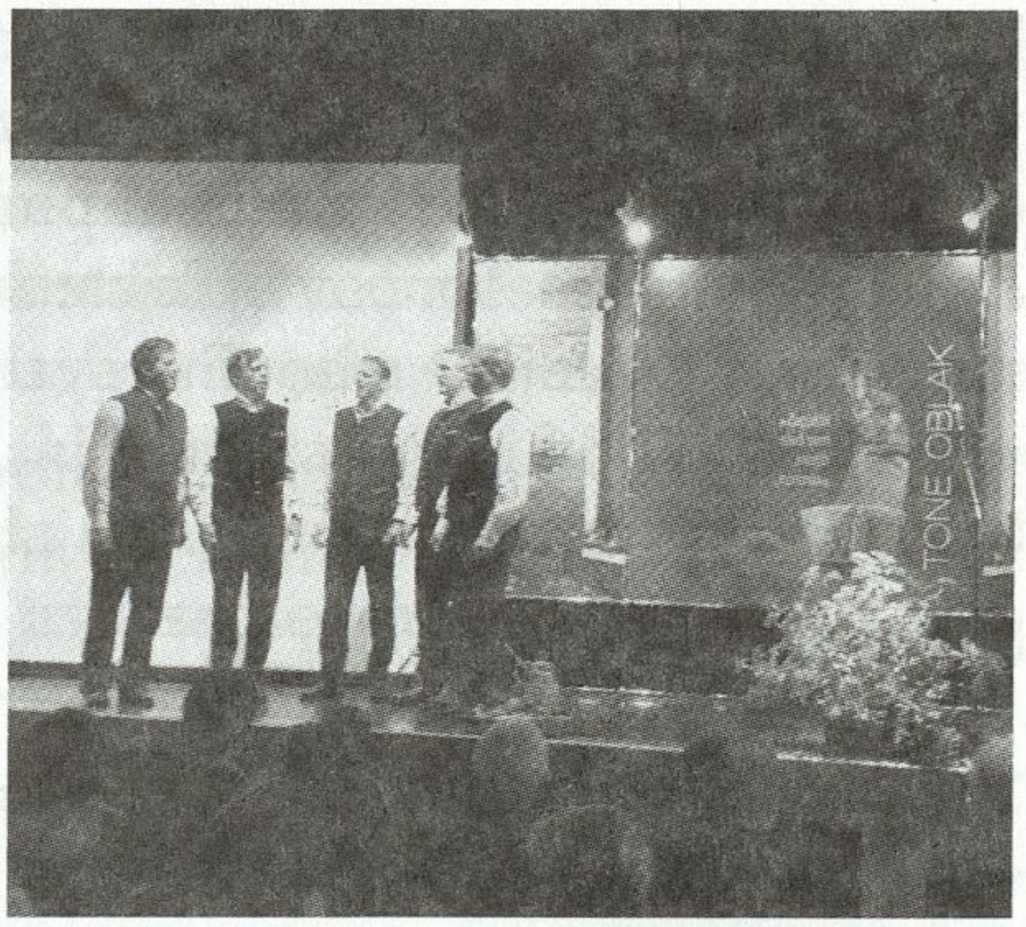

Nastop Okteta Suha in Smrtnikovih bratov ob razstavi v farni dvorani v Železni Kapli na Koroškem.

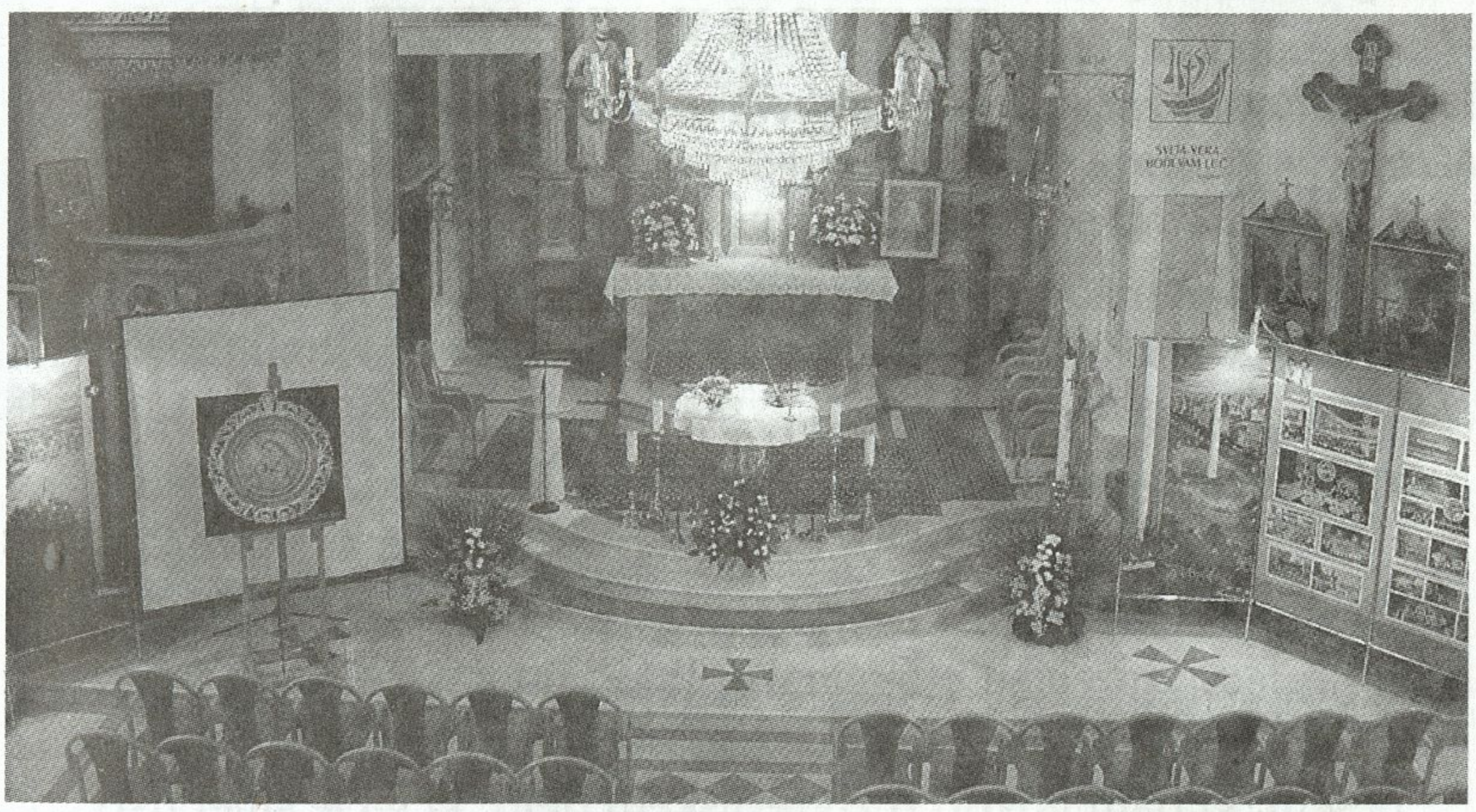

Razstava v cerkvi Rožnovenske Matere božje v Tomišlju.

Iz razstave v Kulturnem centru Lojze Bratuž v Gorici.

Boštjan Kocmur je v predstavitveni brošuri med drugim takole zapisal: »V spominski knjigi, *Zapustil sled sem svojih korenin*, sta v besedi in s številnimi fotografijami predstavljena življenje in ustvarjalni ciklus umetnika Toneta Oblaka: njegovo trdo in idealistično delo, mogočna življenjska sila, smisel, upanje, sanje in vrednote.

Knjiga je dokument doprinosa slovenske skupnosti v Argentini slovenski kulturni dediščini. Ustvarjena je bila v tujini, a bogati vse Slovence«

Vse omenjene razstave so bile zelo lepo obiskane in tudi objavljene v slovenskih medijih.

Prilagamo nekaj odmevov:

»V gospodu Tonetu Oblaku se je v vsej svoji globoki sporočilnosti udejanjil verz goriškega slavčka Simona Gregorčiča: 'Ne samo, kar veleva mu stan, kar more, to mož je storiti dolžan'. Naj bodo te besede poklon in zahvala za plemenito opravljeno delo z željo, da bi zgledu g. Oblaka sledili še mnogi mladi Slovenci v svetu in doma: zastonjsko delo, narejeno iz ljubezni in predanosti, človeka plemeniti, ga nagradi z največjim zadoščenjem in obrodi obilen sad.«

Umetnostna zgodovinarka **Verena Koršič Zorn** na Slovensko-argentinskem večeru v Šentvidu.

»Tone Oblak je nam vsem zapustil pesem, ki govori o talentih, ki jih je sprejel. Pesem, ki jo je šepetal na poti življenja proti nebu, pesem, ki nam govori o življenjskem delu, ki ga je smel ustvariti. … Današnja razstava, ki jo smemo videti, je prikaz uspehov trdega dela, mogočne življenjske sile, smisla in načrtov, idealov, upanja, sanj in predvsem vrednot. …

Ob življenjskem delu gospoda Toneta Oblaka smemo ugotoviti: Pot k sreči, ki nam je namenjena, za katero smo ustvarjeni, vodi prek odkritosrčne daritve samega sebe.«

Marija Gruškovnjak, časopis **Nedelja**, s Koroškega, 27. septembra 2015.

»Oblak je s svojimi deli uspel ovrednotiti življenje Slovencev v Argentini in prenesti požrtvovalno ljubezen do Slovenije ne le na svojo družino, ampak tudi na mlade rodove Slovencev v Argentini«

Časnikarka **Ksenja Hočevar - Družina** št. 27 2015.

»Gorica in Kulturni center Lojze Bratuž sta v petek, 3. junija, gostila zelo lep, bogat in srčen kulturni dogodek, ki je bil argentinsko in slovensko obarvan. Priredili smo ga pod skupnim naslovom Obrazi dveh domovin. Nastajal je več mesecev in se sproti bogatil, temelj mu je bila razstava o Tonetu Oblaku z naslovom *Zapustil sled sem svojih korenin,* ki je nastala lani ob 70-letnici begunstva, in želja, da bi obiskala tudi Gorico. In da bi tudi v naš zamejski prostor vnesla nekaj tiste srčne kulture, ki je tako značilna za vas Slovence, ki živite v Argentini.«

Časnikarka **Erika Jazbar - Svobodna Slovenija** 5. julija 2016.

NAGRADE IN PRIZNANJA V SLOVENIJI

Tone Oblak je leta 2015 na 22. Taboru za Slovence po svetu prejel od predsednika Izseljenskega društva Slovenija v svetu, Mag. Uroša Zorna častno članstvo Društva in priznanje za vse življenjsko delo.

5. julija 2015 je prejel Ehrlichovo priznanje v Šentjoštu nad Horjulom za svoje dolgoletno predano delo v slovenski skupnosti v Argentini.

Tudi Javni sklad za kulturno dejavnost Republike Slovenije, je, po zaslugi Izseljenskega društva Slovenija v svetu, podelilo Tonetu Oblaku nagrado za življenjsko delo 2015.

Dne 18. marca 2016 je od župana Janeza Cimpermana po zaslugi poslanke ge. Alenke Jeraj dobil priznanje z nazivom: častni občan Občine Ig v svoji rojstni vasi.

Knjiga »Zapustil sled sem svojih korenin« se zaključi z besedami iz Jobove knjige (14, 7-9), ki so najbolj primerne tudi za zaključek tega članka:

»Kajti drevo ima upanje:
tudi če ga kdo poseka, spet požene,
njegov poganjek ne odneha;
čeprav njegova korenina v zemlji peša
in njegovo deblo v prsti umira,
če le začuti vonj po vodi, spet zabrsti
in požene veje kakor sadika.«

VERONIKA KREMŽAR

ALBIN MAGISTER

Gospod Albin (Bine) Magister je v slovenski skupnosti v Argentini, ki je nastala kot politična emigracija, poznan javni delavec, časnikar, vzgojitelj in pesnik. Diplomiral je na filozofski fakulteti buenosaireške Univerze, poučeval kot profesor na Slovenskem srednješolskem tečaju ravnatelja Marka Bajuka, dolgo let je bil tudi urednik revije Vestnik slovenskih domobrancev. Od prihoda v Argentino je na različnih področjih pomagal graditi slovensko skupnost in je zato leta 2013 prejel priznanje krovne organizacije Zedinjene Slovenije.

Rodil se je 17. oktobra 1926. v kraju Vižmarje št. 8 pri Št. Vidu nad Ljubljano, kjer je takrat živela njegova družina. Ta del Slovenije je bil upravno del kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki se je kmalu preimenovala v kraljevino Jugoslavijo.

Pesnik Albin Magister je bil drugi otrok zakoncev Albina Magistra in Frančiške Magister, rojene Hafner. Starejši brat je Marjan, kasneje so se rodili še Jože, Milan, Matej in Marko. Oče je bil zaveden Slovenec in javni delavec. Skupaj z bratoma Franceljem in Jožetom, je bil avtobusni podjetnik. Istočasno je bil delovodja v plinarni mesta Ljubljane in nadzornik plinske napeljave v mestu.

Ko še ni imel šest let je pričel Albin obiskovati osnovno šolo v Št. Vidu, nato je bil dijak klasične gimnazije v Ljubljani. Ko je leta 1941 Nemčija napadla Jugoslavijo in se je v Sloveniji začelo obdobje vojne in komunistične revolucije, še ni dopolnil 15 let. O tej dobi ter o begunstvu, ki je sledilo, smo se z njim pogovarjali.

Kje ste živeli ob začetku vojne? Kako je družino prizadela vojna in okupacija?

Stanovali smo v Vižmarjah št. 8. Naša družina je v letih vojne in revolucije, krajevno živela precej razkropljena. Še skoraj cela se je marca 1942 preselila, pa ne rade volje, v stanovanje, ki ga je bil ata najel, po sili razmer, že 1/7/1941 v Zgornji Hrušici št. 50, blizu Šte-

Bine Magister je na praznik državnosti leta 2013 prejel priznanje Zedinjene Slovenije. Na fotografiji poleg žene Metke. Na levi predsednik Franci Žnidar, na desni podpredsednica prof. Neda Vesel Dolenc

panje vasi na eno stran, na drugo pa blizu postojanke pri Svetem Urhu. Našo hišo, v Vižmarjah št. 8, je Gestapo, marca 1942, zaplenil »v korist nemštva«, kot je bilo zapisano na tabli.

Naša družina, da tako rečem, je bila od okupacije prizadeta skoraj na vseh ravneh. Moj stric po materi, tridesetletni Ivan Hafner, je padel na italijanski fronti v Velikem tednu tistega 1941. leta. »Povej mami, da je padel stric Ivan«, je meni, štirinajstletnemu, na cesti pred našo hišo, prišel na Veliki petek povedat Ivanov sodrug, ki sem ga bil jaz poznal, a se njegovega imena že ne spomnim.

Kasneje, med okupacijo, ko smo se bili preselili v Hrušico, na »italijansko« stran, smo dobili vest iz Guncelj, iz Vižmarij, da so neznanci ustrelili, umorili, na vižmarskem polju, kamor je šla delat, mojo teto po atu, Angelo Magister. Razlaga nekaterih iz Vižmarij je bila taka: da so jo umorili komunisti z namenom, da bi na njen pogreb prišel iz Ljubljane njen brat, naš ata, in bi tako njega »dobili«. Vendar se ata pogreba ni udeležil. Italijani (ne rečem fašisti; tako ločijo in govorijo komunisti, da opravičijo italijanske enote, ki so se borile na strani OF za, za kaj le?) so po nekaj dneh zapustili Nemcem šentviško občino in se omejili na Ljubljano. Kmalu potem, 6. maja 1941, so že gestapovci prišli »iskat« našega ata, (»pokazal« ga jim je neki imenovani »brezrokec«, ki je, kot je bil ljudski glas, obenem - ali šele

pozneje - »drukal« za rdeče). Ata je bil v šentviški občini zelo poznana oseba: Korošcev pristaš v SLS, prostovoljni, neplačani javni delavec na različnih področjih in, ko je bil še mlad, pri Orlovski organizaciji. Star komaj 28 let, pa je bil tudi že samostojen podjetnik. In tudi zato so ga prišli zapirat, ker so Avstrijci, Nemci, našo Koroško in slovenski jezik preganjali, jih je ata skoraj sovražil in se je večkrat s kulturbundevci sporekel in je nas, svoje otroke, tudi tako učil. Rahlo v spominu mi je njegova pripoved, kako je šel, po koncu prve svetovne vojne, na Koroško manifestirat za njeno priključitev državi SHS . Tistega 6. maja so ga gestapovci odpeljali v zloglasne zapore v Begunjah, pozneje pa v šentviške »Škofove zavode«.

Od tam so ga, malo pozneje, vsak dan vozili v njegovo (Magistrovo, tudi zaplenjeno!) garažo v bližnjem, šentviškem zaselku, uradno imenovanem Podgora, da jim je kot mehanik popravljal njihova prevozna sredstva. Na prošnjo Italijanov iz Ljubljane so ga iz zapora izpustili, da je lahko šel opravljat svojo staro funkcijo delovodja v ljubljanski mestni plinarni.

Iz tega kratkega obdobja omenim značilnost naše hiše: ko je v času nemške okupacije »cel svet«, iz bojazni? iz rešpekta? hitel na občino kupovat in potem razobešat »hakencreuze«, **na naši hiši,** (mordá edini), **kljukastega križa ni bilo**!

Brat Marjan pa je bil več mesecev zaprt po Italijanih v Gonarsu. Italijani so 24. februarja 1942 blokirali Ljubljano in tako zelo ovirali prehode čez tako mejo. Potem so začeli s takoimenovanimi racijami in 26. junija 1942 so Italijani na cesti v Štepanji vasi pri Ljubljani »pobrali« (takó se je takrat reklo) brata Marjana in ga odpeljali v Gonars. Kot takemu internirancu so mu »priznali« številko 3346; 11. februarja, naslednjega leta, pa so ga »že«, po sedmih mesecih, odpustili domov.

Imate kakšen poseben spomin na dobo okupacije?

Iz leta 1941 naj omenim tole anekdoto. Nekega dne, v septembru (pravi datum sem si zapisal, pa ga zdaj ne najdem) sva jaz in brat Marjan, z balkona naše hiše v Vižmarjah, gledala na Rašico, v hribu onkraj Save, ko je ta vas gorela, ker so jo bili Nemci, ne da bi se jim bil kdo uprl, zažgali in se je iz nje valil težak oblak dima. Fotografijo Rašice, v velikosti 6 x 9, in tega požara in dima, ki sem jo posnel tistega dne, še hranim in sem jo nedavno, kot dozdevno zgodovinsko vrednost, pisemsko ponudil zgodovinarju J. D., a ni bilo odziva.

Je bila pri vas organizirana Vaška straža? Zakaj?

Najbližja Vaška straža kraju Hrušica, je bila slavna, od mene občudovana posadka pri Svetem Urhu, ki je določenega dne zadržala »načrtovani« pohod partizanov v Ljubljano.

Je bil kdo od družine pri vaških stražah ?

Osebnega stika s takoimenovanimi urhovci, med vojno nisem imel. Po vojni pa sem našel »častno mesto« pri svetem Urhu, v »muzeju«, ki so ga inštalirali rdeči vsevedniki in sposobni iznajditelji. Tam sem opisan kot zločinec, naj bi ubil neko žensko. To mi je vedel povedati dr. Julij Savelli, ko je, nekaj dolgih let potem, s tamkajšnjega obiska domov, v Argentino, nazaj prišel. Jaz o tem svojem grehu, prav nič ne vem, v svojem življenju nisem ubil človeka in rdeča informacija o tem je popolnoma zlagana.

Z bratom Marjanom sem bil član Slovenske Legije in smo pri nekem kmetu v Hrušici skrili nekaj orožja in Gestapo je zvedel za to. Kot bližnji sosedje kmeta Lovreta, kjer smo skrili orožje, so bile neke ženske, znane kot ofarke, od katerih je menda eno pozneje ubila črna roka.

Je bil kdo od družine domobranec?

Brat Marjan je šel k domobrancem septembra 1943, mlajši brat Jože je bil v Rupnikovem bataljonu. Jaz sem se šel vpisat k domobrancem v Ljubljano na svoj rojstni dan 17. oktobra leta 1943, ko sem izpolnil sedemnajsto leto. Ker sem bil še študent na klasični so me dodelili k obveščevalni službi na terenu; moj nadrejeni je bil Rudi Večerin iz Zelene jame. Pozneje sem postal tudi član podtalne Slovenske Legije, ki jo je, med drugimi, že 27. aprila leta 1941 ustanovil gospod Rudolf Smersu, bivši poslanec SLS.

O tem ste večkrat pisal v naših časopisih

Sem tudi predlagal, da si ta dan, naša stran, upravičeno prisvoji in ga proglasi za narodni praznik upora proti zasvojevalcem naše dežele. In, da je pisanje komunistov, o namerah njihovega sestanka na ta dan, navadna laž, ker je bil v resnici uperjen proti zahodnim »imperialistom«.

Kje ste bili ob koncu vojne?

Od 8. decembra, leta 1944, pa skoraj do konca vojne, me je Gestapo za nekaj mesecev imel zaprtega v zaporih na Miklošičevi cesti v

Ljubljani; sprva v samici, skupaj z Otorepcem, ki mi je bil zaupal svoje delovanje v OF (ker ni bilo prostora sva bila po dva v »samici«), potem pa v skupini (v spominu jih imam 28) drugih zapornikov, od mene starejših in zavednih »naših« ljudi, ne ofarsko navdahnjenih.

Pri zaslišanju, z njegovo pištolo na mizi, ko sem vse tajil, je gestapovec šel iskat tudi zaprtega Rudija Večerina, mojega znanca pri Slovenski Legiji. Rudi mi je tedaj rekel: »Bine, kar priznaj, oni vse vedó«.

Kdo vam je največ govoril o komunizmu, svaril pred njim ali ga hvalil?

O komunizmu, kot ideji, sem bil jaz že leta 1936, z novicami iz »Slovenca« in »Domoljuba«, o španskih, rdečih in protikrščanskih morilcih, precej natančno poučen. Pozneje sem tudi slišal o tem, kako »Ukrajina joka«. Ko sem bil še zelo mlad, smo se trije starejši bratje z atom veliko pogovarjali »o politiki«. Tako, da sem bil že takrat na pravem mestu. Kot dijaku in članu kongregacije pri sv. Jožefu v Ljubljani pa so mi bili Ehrlichovi Stražarji najbolj blizu.

Ali je bil v vaši družini kdo za revolucijo?

V naši ožji družini takega primera ni bilo, in med mojimi sorodniki, bratranci in strici tudi ne.

Ali je bil med vašimi prijatelji kdo naklonjen O.F.? Kakšen je bil vaš odnos do njega?

V mojem razredu, na klasični gimnaziji, mi je vzbudil pozornost sošolec Kobal, ki je večkrat omenjal slovansko Rusijo. Le ta se je pozneje »odlikoval« pri OF.

Že tedaj pa so meni, poleg drugih, vnešenih tujk, vzbudili veliko, največjo pozornost »partizani«. Malenkost? Malenkost, za mene ne. Zakaj ne četniki, in s takim zoprnim, tujim imenom »partizani«? Prvotna moja simpatija do teh, navideznih borcev za svobodo, je kmalu splahnela. V začetku, še največ, zaradi takega imena in, pozneje, zaradi »stražarske« Dijaške zveze pri sv. Jožefu, kamor sem zahajal. Po mojem, še do danes, nobeden od tistih »borcev«, ni mogel, ne more in ne bo mogel opravičiti takega, neslovenskega imena, kot je »partizan«. In res, že ime samo, po starem pravilu »nomen omen« (ime usodo napove) vsiljuje razdor, za katerega so bili takrat odgovorni zavestni pripadniki tistega skrpucala.

Kako ste doživeli prve mesece po koncu vojne?

Prvi meseci po koncu vojne (že v prvih dneh, po 3. maju 1945) nam niso bili naklonjeni. 5. maja1945 sem odšel iz Hrušice na pot, kar trikratno skozi predor pod ljubeljskim prelazom. Med umikom čez Ljubelj na Koroško, sva jaz in moj brat Marjan nekje blizu Kranja dobila skoraj povelje, od meni nepoznanega domobranskega častnika, naj greva na Koroško pogledat, kakšen je tamkaj položaj. S takim namenom sva šla skozi ljubeljski predor in tja čez skoraj do Borovelj in se potem spet vrnila čez Ljubelj (skozi še nedokončani predor) nazaj, skoraj do Kranja, z namenom, da se na poti najdeva z najinim mlajšim bratom, Jožetom, ki naj bi bil pri domobrancih. Že na drugi, na koroški strani Ljubelja, se nama je zdelo vse pomešano, v velikem neredu in brez kakšnih stvarnih podatkov. Zato sva sklenila priti v stik z umikajočimi se domobranci, in sva se vrnila spet nazaj, skoraj do Kranja. (S trikratno, večinoma peš hojo, skozi ljubeljski predor, sva se takrat zdela skoraj posebneža in se jaz tega še danes pogosto spominjam). Kasneje pa še iz Vetrinja, s Koroške, skozi predor na Jesenice in od tamkaj, z vlakom nazaj do Kranja.

Ko ste bili kot domobranec vrnjeni

Ja. V nedeljo, torej, 27. maja leta 1945, kot je splošno znano, so naši domnevni zavezniki Angleži poslali prvi transport domobrancev, ki so (verjetno) mislili (še na vlaku v karavanskem predoru!), da gredo h kraljevi vojski v Italijo, in so jih izročili titovcem (=zlikovcem) v roke. Med izdanimi domobranci sva bila tudi jaz in moj brat Marjan. V istem vagonu je bil tudi Marko Kremžar.

Kako je bilo?

»Domá«, v Kranju, so skoraj ves prodani transport domobrancev zaprli v taborišče, kjer so se zmagoviti, »partizanski junaki« znašali nad nami in nam pobirali čevlje in ure, beležke in tudi še cele, neodprte konzerve jedi. Kot mi je znano, je bil med nami zaprt tudi moj, tedaj sedemnajstletni bratranec Franci Magister; z njim pozneje nisva mogla imeti nobenega stika. Ob pretepanju, s katerim so se »odlikovali« naši (zloglasni?) ječarji, mi je posebno padel v oči prizor, ko je neki tudi junaški partizan, prišel pretepat in po glavi tolč nekega domobranca, za katerega so mi pozneje rekli, da je bil to njegov brat. Jaz, k sreči, nisem od tolikšnih, dobil nobene batine. Sem se znal dobro izmikati, pa še sreča mi je pomagala. Kljub temu sva midva, jaz in moj brat, kar na hitro sklenila, da se jih, rdečih tolova-

jev, čim prej znebiva. Tretji dan v ujetništvu (za katerega so, večino, potem šli pobijat v Kočevski Rog in tam okoli), ko se je nagibal dan v prvi junij 1945, sva se šla, oba, nekam ponižno sklonjena, plazit skozi že odvito žičnato mejo, na drugo stran le-te - skoraj bi rekel, da v svobodo. To se nama je zgodilo na prvi petek v mesecu juniju, »prekrasnega« nepozabnega leta 1945-ega.

Prve mesece po koncu vojne, od 27. maja 1945 do 6. septembra istega leta sem preživljal doma, že v »osvobojeni« Sloveniji; pravzaprav, in večina tistih dni, »na varnem«, v hiši svojega starega očeta in obenem rojstni hiši naše mame. A z bratom Marjanom se nisva nikomur na oči nastavljala, kajti kdorkoli od bivših terencev bi naju lahko prijavil in zatožil oblastnikom, ker sva brez slovesa zapustila tovariše (ne najine!), v kranjskem taborišču; pa tudi svoje prijatelje domobrance, katerih so se rdeči izprijenci precej izposojali.

Po treh mesecih skrivanja sva šla 6. septembra 1945 v Ljubljano na kolodvor in še isti dan sva bila v Trstu.

Pa družina?

Moj mlajši brat Jože rojen leta 1928, je bil tedaj, komaj šestnajst, sedemnajstletni domobranec v Rupnikovem bataljonu. Ko je prišel iz Teharij pa do pogovora z njim, jaz in brat Marjan, že nisva mogla, ker sva bila tedaj že na glasu kot »begunca« iz kranjskega taborišča. Kako da je, kot tretji iz naše družine, naš Jože Magister, prišel rdečim v roke in potem v zloglasne Teharje, jaz natančno ne vem. Najbrž z domobranci iz Rupnikovega bataljona. Res je, da se je potem, ko so ga, kot mladoletnika, od tamkaj izpustili, izmučenega in sestradanega, in je prišel domov s pomočjo očetovega znanca, ki si je rekel, da bo Magistru rešil njegovega sina. Od tistega časa se je potem moj brat Jože, redkobeseden, skoraj vase zaprl. Umrl je 30 decembra v letu 2001.

Mama pa je z Jožetom in z dvema najmlajšima, Matejem in Markotom, živela »zdoma«, v Guncljah, v njeni rojstni hiši, pri svojem bratu, pri mojem stricu Lojzetu in pri mojih dveh tetah. Našo hišo so zasedli, so »okupirali« rdeči privrženci. Mama se je šla pritožit na občino in jim je, ob tisti priložnosti, vsakemu tistih odbornikov nekaj napela in jim »svoje povedala« (do takrat nisem vedel da je tako korajžna).

Matej, ob koncu vojne šele desetletni fantič, moj brat Marko, tedaj komaj sedemletni, sta po vojni ostala doma, v domovini, kjer naj bi bili vsi enaki, morda celo enakopravni. Njuna mladost ni bila rož-

nata, ali oba sta se dobro, gledano iz idejnega stališča, poročila in ustvarila vsak svojo družino. Od šestih sinov, iz naše družine, sta ta dva, po vojni ostala doma in do svoje smrti oba z družinama, živela v »domovini«. Tam doma je ostal tudi Jože (tretji po vrstnem redu), ki je kot mladoleten domobranec preživel Teharje.

Naša mama Frančiška (20/10/1900) se je, v poznih 60-ih letih prejšnjega stoletja, odločila in je, sicer ne rada, zapustila te tri sinove in prišla za atom, do njegove in do svoje smrti, v Argentino živet. In povem še to, kako da je (včasih samo) čudna usoda: mi trije, Marjan, jaz in brat Milan smo (leta 2017) še živi vsi, moji bratje trije ti, ki so morali v domovini ostati, pa so že morali v onostranstvo, na drug svet oditi.

Razvoj dogodkov je šel potem svojo, tudi nepravo pot. Zapleti s premoženjem, rojstna hiša pa avtobusi in garaža so se, tudi preko SOD-a (Slovenska odškodninska družba) počasi urejali. A marsikaj izgubljenega, tudi pri nas, se ni vrnilo v roke pravih lastnikov. In vrednost avtobusov podjetja Magister se je skoraj razblinila. Zdaj, v letu 2017, živi v »naši« hiši moj nečak Robert Magister, sin mojega že umrlega brata Mateja.

Kako se je nadaljevala vaša pot? Z bratom sta 6. septembra 1945 prišla v Trst ...

10. septembra 1945, po mojih zapiskih, 12. septembra 1945 pa po drugih dveh, sva prišla brat Marjan in jaz, v taborišče v Serviglianu in se sešla z atom, ki naju je bil, zaradi govoric o pobitih, že skoraj »odpisal«.

Začel sem novo življenje (ali trpljenje, kaj jaz vem) in za spomine na tiste, kar tri leta dolge dni, bi omenil svojo slovensko in italijansko maturo, pa profesorje in sošolce, ki so mi skoraj vsi ostali dobro v spominu. Ravnatelj Ivan Prijatelj, razrednik Jože Osana, profesorji: prof. Alojzij Geržinič, g. Janez Perharčič, g. Rudolf Zrimec, g. Milan Lampret, rev. Jože Snoj.

Slovensko maturo sem opravil v gimnaziji v Servigliano, italijansko maturo sem tudi opravil 16. oktobra 1946 tam blizu, v Riccione.

Kdaj ste se odpravili v Argentino?

7. marca 1948 zvečer je, z begunci, odplula »Santa Cruz«, na katero smo tudi mi računali. Ata, brat Milan in jaz (brat Marjan je 26. decembra 1947 s štipendijo odšel študirat v Španijo) smo se vkrcali 7. aprila 1948 v Genovi, na ladjo Empire Halberd; 9. aprila 1948 nas je na morju doletel silen vihar, s pet metrov visokimi valovi; in

»morska bolezen«, ko skoraj vse po tleh leži; 19 aprila 1948, ob 19.08, smo prečkali ekvator; 29. aprila 1948 popoldne smo že bili v Buenos Airesu, dan prej pa je »naša« ladja Empire Halberd priplula v Rio de la Plata. Mi trije pa mo šli v buenosaireškem pristanišču za nekaj dni v »hotel de inmigrantes«. 12. maja 1948 mi povedo, da imam TBC. Ta TBC-izvid je bil potem razveljavljen. Tu se začne naše, moje, ata in Milana življenje v Argentini.

Kako je bilo?

Zame je začelo delo, najprej ročno (s sifoni za sodo), potem pa administrativno v različnih pisarnah. Občasno sem študiral na filozofski univerzi in tamkaj končal. Pri izpitu za vpis na Filozofsko fakulteto, mi je latinščina kar precej pomagala kajti argentinski študentje so imeli za seboj komaj dve leti latinščine, jaz pa sem imel latinščino v vseh osmih letih gimnazije. In tedaj se je začela doba z vožnjo na delo, in ne vedno v istem kraju, pa vožnja na fakulteto, ki je takrat bila v ulici Viamonte. Tam sem končal študije filozofije.

Tukaj ste ustvaril lepo družino.

Poročil sem se z Metko Havelkovo 22. januarja 1966 in sva v zakonu imela tri otroke: Metko (1966), Marjano (1969) in Bineta (1973).

Moj tast, Danilo Havelka (1909), izvorno, po očetu, tudi nekaj češke krvi, je bil leta 1943 poveljnik majhne Vaške straže v Kočevju, pa tudi zaveden kristjan in skoraj zagrizen Slovenec. Njegove spomine o teh dneh sem poslal v »Zavezo«. Ne pozabim tega, kar je on povedal in tudi zapisal: od vseh, sicer maloštevilnih, njegovih vojakov iz Vaške straže, »ga ni nihče poznal«, nihče ga ni izdal, ko so jim, njega, partizani predstavljali.

Begunci ste poleg dela, študija, družine, tudi ustvarili lepo slovensko skupnost, v kateri ste bil zelo aktiven.

Kakšno je bilo življenje naše vedno protikomunistične emigracije na sploh, in kaj smo delali in za kaj smo se borili, pa kaj smo opravili in dosegli, lahko skoraj vsakdo dobi v časopisih, zbornikih in knjigah, ki so bile tukaj napisane in izdane; vse to z različnih vidikov, idejnih, političnih, organizacijskih in osebnih. Občasno, sem ter tja ali pa pogostoma, sem za javnost tudi jaz malo pisaril. Z dopisi in spisi v naše (tukaj in doma) časopise, revije, občasno sestavljal, za različne priložnosti, tudi kakšen govor ali pa spored (na primer: ob domobranskih proslavah). Za poučevanje na Srednješolskem tečaju sem tudi nekaj pisanja opravil.

V slovenski skupnosti, bi rekel, da sem bil dosti prisoten in z njenimi problemi seznanjen. Sam sem bil že od začetka, član Zedinjene Slovenije, zvesti bralec in naročnik »naših« spisov in zapisov in tudi pisec resnih in smešnih (v Mladinski vezi, na primer) pogruntavščin. Še mladenič sem rad igral odbojko na naši Pristavi in v drugih slovenskih domovih. Janeza Knapa in Jožeta Prijatelja še nisem pozabil. Štejem pa si v dobro svoj doprinos 19-letnega poučevanja na Slovenskem srednješolskem tečaju, katerega zamisel in ustanovitev smo in bodo, tudi nekdanji dijaki, vedno hvaležni prisojali dr. Marku Kremžarju. Tega prijatelja pa ne bom pozabil, tudi zato ne, ker sva bila skupaj med, po angležih (z malo!) izdanimi domobranci, 27. maja 1945, na Koroškem, v tunelu do Jesenic in potem z vlaka dol in kar peš, ob spremstvu rdeče drhali, v kranjsko zloglasno taborišče - in nama, kljub vsemu, pogum še do danes ni upadel!

In zdaj mi spomin pohiti še na Vestnik, glasilo slovenskih domobrancev in domoljubov, ki sem ga jaz dejansko in z veseljem urejal več kot petnajst let. Po osamosvojitvi Slovenije, ko je v Sloveniji začela izhajati revija Zaveza, smo se v uredništvu odločili, da nehamo izdajati Vestnik.

V tem trenutku pa mi pridejo na misel knjige in zapisi že pokojnega dr. Jožeta Ranta, kateremu še nismo pripisali mesta, ki ga zasluži. Njegova knjiga »Slovenski eksodus leta 1945« na 366-ih straneh, in obenem drobnega tiska, nam tiste dolge dni naše emigracije, s kateregakoli vidika, nadrobno in jasno opiše. To knjigo sem jaz z veseljem lektoriral in Jože mi je bil zelo hvaležen. Leta 1988 pa je Zedinjena Slovenija izdala Jožeta Ranta, in dolge vrste njegovih sodelavcev, obširno delo, knjigo na osemstotih straneh pod naslovom »1948 - Zbornik dela v zvestobi in ljubezni - 1998«. Še pred izidom knjige pa sem nje besedilo vsaj dvakrat prebral in o svojih, tozadevnih pripombah Jožetu stalno poročal.

Občutke s katerimi sem se v emigraciji boril, sem v »Podobah iz sanj« skušal na lep leposloven način izpričati. V štirinajstih kiticah, s stoštiridesetimi vrsticami, sem jaz, nekdanji Črtimir (in ne Prešernov Črtomir), usodo slovenskih beguncev, šele zdaj se mi zdi, kar verno naslikal.

Kako gledate na vprašanje »sprave«?

Ob spominu na tiste, samo tri dni, ki sem jih prebil pod komunisti v taborišču v Kranju, mi skoraj zavre kri, ko se mi zaželeno leposlovje v ironijo spreobrne. Ampak, ko se bi, grešnik, jutri skesal, bi tudi jaz »spravo« med nami sejal.

MARIJAN EILETZ

Z DOLGE POTI

To delo je odlomek nekoč objavljenih spominov v knjigi Moje domobranstvo in pregnanstvo, *danes pa dodajam še nekaj neobjavljenih spominov iz Italije in Argentine.*

BEGUNSTVO

V četrtek, 31. maja 1945, smo zapustili Celovec. Naš kamionček je počasi drdral proti zahodu, preko prelepe Koroške. Naše oči so božale to lepoto, a naše misli so bile drugje, v Vetrinju, pa še dalje, na drugi strani Karavank, v neznanih krajih in v hudih slutnjah. Pomagal nam je optimizem zgovornega dr. Tineta Debeljaka, ki nam je venomer razlagal kake zgodovinske ali etnične zanimivosti v tistih zahodnih predelih Koroške in tudi na Tirolskem. Večkrat je tudi dal ustaviti vozilo v bližini kake cerkve in smo nato z njim prebirali stare zapise, predvsem na pokopaliških križih in nagrobnikih, kjer je vsakič, ko je zagledal slovensko ime, navdušeno zaklical in na glas komentiral. Med potjo so nas vznemirjali številni težki angleški tovornjaki, s katerimi smo se srečavali. Oni so drveli na vzhod, na novozasedena ozemlja. A nihče ni več naivno upal, da morda drvijo na razmejnico s Sovjeti, kjer naj bi se pripravljali na tako obljubljeni (ali od nas zaželeni?) spopad. Vznemirjale so nas tudi stalne kontrole skoraj pred vsakim krajem, kjer nas je pater Odilo Hajnšek s svojo frančiškansko kuto, z dobro angleščino, s prijaznim nasmeškom in z odločnim nastopom vselej uspešno reševal. Prvo noč smo prespali v Špitalu, pri Rantovih. Pravzaprav nismo dosti spali, ker je bilo tisoče stvari za premleti, ki so nas vse držale v precepu, vse okoli predaje in bodoče usode domobrancev. Rantovi so bili zelo gostoljubni in so nam postregli z okusnim konjskim golažem, kar je bilo za nas prestradane begunce prava pojedina.

Drugo jutro smo odrinili naprej proti Tirolski in se čez nekaj ur znašli v Lienzu. Ustavili smo se tik pred mestom pri črpalki in se zapletli v pogovor s skupino domačinov. S prepadlimi obrazi so nam opisovali dogodke, ki so jim bili priča pred nekaj dnevi. Tam blizu, ob Dravi, je bilo namreč manjše taborišče z ruskimi begunci, menda so bili Kozaki. Cele družine, stari in mladi, možje, žene in otroci. Pa so prišli angleški vojaki in jih začeli vleči na postajo in tlačiti na vagone, da jih vrnejo Sovjetom. Nekaj jim je uspelo, drugi so se začeli upirati in begati naokoli, kjer so jih Angleži s svojo gentlemansko krutostjo lovili in menda tudi streljali. Najhujši prizori so bili tam na bližnjem dravskem mostu, kjer so se nekateri Kozaki postavili na rob in skakali v vodo, drugi pa so si rezali vratove in padali že mrtvi v Dravo. Le kakšne strahotne kupčije so bile vzrok tega početja? Vsem nam je zastala sapa in ostali smo brez besed.

V Lienzu smo se nastanili v gostilni »Zur Sonne«, kjer je že stanovalo nekaj Slovencev, med njimi ravnatelj Bogumil Remec, Debeljakov tast. Mene niso zanimali politični razgovori in sem raje hodil po tem prijaznem mestecu, kjer smo bivali nekaj dni in sem tako imel priložnost spoznati vrsto zgodovinskih stavb in lepo okolico. V Lienzu je pa bilo takrat kar precej Slovencev, ki so nas opazili in bolj postrani gledali. Verjetno so bili kakšni uradniki Gorenjci, ki so imeli službo v tem mestu in se še niso vrnili. Na vsak način ni bilo prijetno opažati tiste njihove ne preveč prijazne poglede in posmeške. Zato so se starši odločili, da se umaknemo še bolj proti zahodu Tirolske, proti italijanski meji.

6. junija smo prišli v Abfaltersbach, majhno prijazno vasico ob Dravi, ki je tam precej deroča, pa je ni več kot za en potok. Nastanili smo se v kmečki hiši blizu Drave, katere šumenja sem se kmalu privadil in mi je postalo celo prijetno. Pretresel me je pa v soboto 9. junija dogodek, ki ga nisem do danes pozabil. Naenkrat zagledamo kolono angleških kamionov, na katerih so veselo prepevali slovenski povratniki iz Dachaua. Na vsakem kamionu je plapolala velika jugoslovanska tribarvnica, seveda z rdečo zvezdo. Čudni občutki so se prepletali v mojih možganih in srcu, po eni strani sem sočustvoval z osvobojenimi jetniki, ki jih je bila sama kost in koža, po drugi strani sem se vpraševal, od kod so ti ljudje. Ali so štajerski in gorenjski narodnjaki, obsojeni od nacistov, ali so pa morda (prav gotovo so bili med njimi tudi taki) partizanski ujeti borci in terenci, ki so jih domobranci izročali Nemcem. Nisem pa videl, in to sem zelo obžaloval, pač pa mi je nek prijatelj povedal, da so bili v teh kamionih tudi od komunistov aretirani »naši« kaznjenci, ki so jih gestapovci

tudi vozili v Dachau in so se sedaj vračali kot ujetniki. Ta prijatelj je videl, v kabinah sedeča med voznikom in oboroženim vojakom, dva prijatelja, od katerih se spomnim imena Žekarja iz Bežigrada, dobrega kolega iz četniških časov. Oba sta se srečala z očmi in Žekar se je malo dvignil in mu pokazal zvezane roke. Znana je žalostna zgodba tega fanta, ki je prišel iz Dachaua zelo bolan in so ga v Ljubljani takoj zaprli v še hujše zapore, kjer se mu je zdravje stalno slabšalo. Nato je bil na procesu obsojen in menda čez nekaj let izpuščen kot invalid. Odšel je v Švico. Kjer se je preživljal menda s slikanjem miniatur, pa ga je bolezen končno strla in je kar kmalu umrl. Njegovo ubogo in ostarelo mater, ki je bila edina oseba, ki mu je ostala, sem videl kasneje nekajkrat v taborišču v Lienzu, ko je jokala za svojim sinom, o njeni usodi pa nisem nikoli več slišal. Transporti dachauskih jetnikov so se ponovili še dvakrat. Vselej so nam zapustili neke čudne občutke, nekje med grozo in pomilovanjem, iz njih oči pa smo tudi začutili neko sovražno, maščevalno razpoloženje.

Vasico Abfaltersbach so nam priporočili drugi slovenski begunci, predvsem člani visokošolskega kluba Straža. Stražarji, ki so se nastanili po kmetijah okoli vasice Anras, tik nad Abfaltersbachom. V Anrasu je stanoval tudi škof Rožman, s katerim smo se nekajkrat srečali ali pa tudi prisostvovali njegovim mašam z lepim slovenskim petjem. Srečali smo vrsto znancev, predvsem študentov in, logično, Stražarjev, ki so se držali kompaktno skupaj in delali načrte za naprej. Bili so pa brez dvoma tudi neka moralna opora škofu Rožmanu, ki je v tistem času doživljal hudo osebno krizo.

ROŽMAN IN DOMOBRANCI

Naj še dodam, da sem se čez dober mesec, nekako zadnje dni junija, srečal na Tirolskem v Abfaltersbachu s škofom Rožmanom, ki je živel v bližnji vasi Anras in se večkrat ustavil pred gostilno, kjer smo začasno mi stanovali. Rožmana je spremljal še nek drug duhovnik, verjetno je bil njegov tajnik g. Babnik, z mano pa sta bila oče in mama. Razgovor je nujno potekal o vrnitvi in o poboju domobrancev, o katerem so že začele prihajati vesti do nas. Mamo so oblivale solze, ko je poslušala zadnje novice, ki jih je prinesel škof Rožman, nad vse nas pa je legla huda mora zaprepaščenosti in žalosti. Moram pa priznati, da pri vsej tragiki nisem bil iznenaden nad novico o pobojih, saj sem bil prepričan o njih neizbežnosti. Spominjam se, da od mojega pobega iz transporta nisem imel niti najmanjšega dvoma, da ne bi partizani fizično uničili domobranskih ujetnikov,

saj to je bil zanje cilj, popolnoma nujna in dosledna poteza v celotni revolucionarni logiki. Spominjam se, da je moj oče podal misel, kako se vendar niso mogli razoroženi domobranci razbežati še na avstrijski strani, ko se je o predaji komunistom že kar precej izvedelo. Odgovoril sem mu jaz, da se to ni moglo izpeljati iz enostavnega razloga, ker domobranci niso imeli civilnih oblek in so se tudi zaradi tega dejstva počutili vezane kot vojaki, torej nesvobodni, čeprav so podzavestno tudi čutili, da so pravzaprav vojni ujetniki. Na te moje besede pa je odgovoril škof Rožman takole: »Veste, to je popolna resnica. O tej zadevi smo že pred časom premišljevali. Malo pred mojim odhodom iz Ljubljane sem imel razgovor s štabnimi oficirji in smo se pogovarjali o zadevah v zvezi z našim umikom, pa sem jim predlagal, da bi vsem domobrancem naročili, naj nesejo s seboj civilno obleko. In gospodje mi na te besede niso odgovorili, le grdo so me pogledali.« Te Rožmanove besede so se mi globoko vžgale v dušo, do danes jih nisem pozabil

ABFALTERSBACH

Pri nas so se skoraj vsak dan ustavljali vsi mogoči Slovenci, ki so hodili bodisi obiskovat škofa Rožmana ali kakšne stražarske prijatelje v Anras, bodisi kakšni drugi, ki so šli naravnost v Italijo, seveda na črno, čez hribe. Postali smo neke vrste informacijska pisarna za te obiskovalce, ki jih je bilo vsak dan več, ter so tudi puščali pri nas kolesa in nahrbtnike. Jaz sem izrabil tiste junijske dni za razne izlete po kakšnih okoliških hribih, od katerih sta bila vsaj dva preko 3000 metrov visoka, pa tudi za branje in za študiranje italijanščine, ker smo se že odločili, da tudi mi odidemo v Italijo. Vendar starejšega brata Božota ni bilo z nami, ker je že nekaj dni pred našim odhodom iz Celovca odšel s tremi prijatelji neznanokam. Skrbeča mama je vsak dan govorila, da mora na nek način dobiti stik in ga pripeljati k nam. Oče in ostali trije bratje smo jo sicer tolažili, da bo že kako Bog poskrbel, da se nekje končno snidemo in naj kar lepo in mirno počaka, ona pa ni dala miru. Njene slutnje in ne vem kakšne sile so jo lepega dne privedle do odločitve, da ga mora iti iskat. Dokazovali smo ji nesmiselnost takega početja, saj to je pomenilo isto kot iskati iglo v seniku. Pa je nismo prepričali. 19. junija se je odpravila na pot. Že prej je malo poizvedela od vseh tistih naših obiskovalcev, kje se nahajajo kakšna taborišča v Avstriji in se je odločila, da jih obrede. Ostali smo kar precej pobiti, saj smo si predstavljali težave in zapreke v tedanji Avstriji, ko vlaki še niso vozili in je bilo treba izrabiti

redke avtobuse ali celo kamione, če si hotel kam priti. Še danes ne vem, kako se je mogla mama to odločiti in s kakšnim zaupanjem se je odpravila na pot. Odšla je v torek, v sredo pa se je vrnila z Božotom. Našla ga je v prvem od mnogih možnih taborišč, katerega je najprej izbrala, saj je dobro vedela, oziroma slutila, da ga bo našla tam. No, pa smo takoj napravili družinski posvet. Naš cilj je bil Italija, a edini, ki je imel dovoljenje za bivanje v tej deželi je bil Božo, ker je med leti 1941 in 1943 študiral v Milanu, dokler ga niso »prijatelji« moralno prisilili, da se mora vrniti v Slovenijo in se uvrstiti v protirevolucionarno borbo. Seveda je Božo to poslušno in odgovorno izpolnil in se vrnil v Ljubljano, kjer so ga kmalu zatem drugi prijatelji pritegnili v »plavo« gardo na teren. In tako je prestal skoraj celo revolucijo, oziroma protirevolucijo in nekajkrat za las rešil kožo. No, in sedaj je bilo treba izrabiti tisto njegovo »permesso di soggiorno« oziroma milansko osebno izkaznico, ki je seveda ni imel več pri sebi. Zato »smo« se odločili, naj gre sam naprej v Milano po duplikat tega dokumenta in se vrne k nam. Tako se je zgodilo in Božo je 28. julija spet odšel, tokrat čez hribe v Italijo.

SLOVENSKA GIMNAZIJA V LIENZU

Medtem smo izvedeli, da se je slovensko begunsko taborišče preselilo v Lienz, v predmestje Peggez, ter, da imajo tam organizirano že vrsto kulturnih dejavnosti, kot časopis, pevski zbor, osnovno in srednjo šolo in še vrsto drugih tečajev in organizacij, seveda poleg močnega verskega življenja. Srednjo šolo, smo izvedeli, je prevzel ravnatelj Marko Bajuk, najboljša garancija za kvalitetno in resno izpeljavo takega »kihotskega« načrta. Še danes, ko pomislim, kaj so si tisti naši Slovenci zamislili, sredi povojne in razruvane Avstrije, v begunskem taborišču, na milost in nemilost prepuščeni zavezniški birokraciji, v svojih srcih noseči vso težo preživetih tragičnih dogodkov, ko je skoraj ni bilo družine, ki ne bi objokovala vsaj enega vrnjenih in izginulih sinov ali očetov, potem pridem do raznih zaključkov. Najprej, da sem doživel to milost, da sem prisostvoval pravemu »slovenskemu čudežu«, to je tistemu skrivnostnemu in nerazložljivemu pojavu kolektivnega samoohranjevalnega nagona in »sla po življenju«, ki ga včasih še imamo Slovenci. In potem tudi to, da se je ta begunska revščina razživela v vseh različnih potencialih prav zaradi tistega skupnega imenovalca: vera v Boga, v pravico, in sprejetje božje volje, pa neizmerna ljubezen do naroda. Mirno in brez vsake večje travme. Ne vem za nobene izbruhe obupa, kot

samomor ali ponorelost, celo alkoholizma ni bilo skoraj nič. Lepa tema za psihološko ali sociološko diplomsko študijo. - Torej, ko sem izvedel, da se začenja vpisovanje v gimnazijo v Lienzu ni bilo druge izbire kot iti tja. In tako smo vsi trije mlajši bratje Eiletzi odšli 17. julija v lienško taborišče, kjer smo se vpisali v gimnazijo. Stanovali smo pa, kje drugje neki kot pri naših starih prijateljih in dobrotnikih Mavričevih, v njihovi sobi, kjer nas je bilo kar nekaj več kot deset ljudi. Spali smo na tleh, na zasilnih slamnjačah, jedli pa tisto čorbo, ki so jo naši kuharji (in kuharice) mogli spackati iz pičlih provizij, ki so nam jih zavezniške vojaške oblasti dodeljevale.

Najbolj grenke trenutke v tistih dneh sem doživljal kot priča razgovorov z ljudmi, ki so dobivali poročila iz Slovenije, iz Teharij, Šentvida, Roga ... Nikdar nisem sodeloval v debatah, vselej sem raje poslušal, spoštljivo, zbrano in sočustvovalno. Večina beguncev je imela vsaj enega od svojcev izginulega, se pravi ubitega in neznano kje zavrženega ... Tudi molili smo precej za žrtve, pa tudi za krvnike. Nikdar nisem slišal ene maščevalne besedice, enega izbruha sovraštva. Lahko rečem, da so bili tisti moji meseci v lienškem taborišču ene same duhovne vaje, en velik krščanski nauk.

Ravnatelj, prof. Marko Bajuk je bil ena od najmočnejših osebnosti slovenske emigracije v avstrijskih taboriščih in je zasluženo nosil svoj pridevek »sultan«, ki so mu ga ljubljanski študentje klasične gimnazije že bogvekdaj naprtili. Očetovsko avtoritativen, v srcu dobričina, ampak strog in neizprosno zahteven. Zanašajoč se na svoj dober spomin nas je vpisoval dijake iz klasične gimnazije po spominu, saj skoraj nihče ni imel seboj šolskih spričeval. Kogar pa ni poznal, ker je bil iz kake druge šole ali celo drugega kraja, tam pa ni popustil. Znan je primer Frenka Jermana, ki je študiral menda na Jesenicah, pa ni bilo načina, da bi se ga Bajuk usmilil. In je Frenk popokal nahrbtnik in se podal na pot čez Karavanke na svoj dom. Tam je našel svoje spričevalo, pa še knjig je naložil do vrha nahrbtnika. Spustiti se v tako avanturo v tistih časih je bilo malce manj kot samomorilno, ker je bila meja strogo zastražena od najbolj proti-belčkom nastrojenih vojakov. Frenk Jerman, zares izreden sin slovenske in gorenjske matere, korajžen kot malokdo, je to junaško dejanje izpeljal kot šport in nikdar ni polagal posebne važnosti nanj. Pa tudi Bajuk se mu menda ni preveč čudil. Saj, kaj drugega bi pa človek lahko pričakoval od ponosnega Gorenjca, ki je hotel študirati za vsako ceno. Leta kasneje je Frenk daleč na jugu ameriške celine, pod bariloškimi Andi, dokazoval še stotine drugih zmožnosti in junaštev. Le škoda, da nam je prezgodaj odšel ...

Profesorski zbor so sestavljali (imena sem vzel iz spominske fotografije) gospodje Jeglič (matematika), dr. Gantar, (ki se je kmalu zatem vrnil v Slovenijo s svojim sinom Kajetanom), dr. Blatnik, Logar (ki nam je znal vcepiti v kranjske betice pravila angleške izgovarjave), dr. Žagar, Pavlovčič, Mihelič, msgr. Škerbec, (velik slovenski patriot, važna politična osebnost pri SLS, le škoda, da je bil tako proti-stražarsko usmerjen in to na različne načine propagiral in s tem več slabega kot koristnega napravil za spravo med nami samimi), Luskar, Kermavner (telovadba), Majcen (nemščina), dr. Mihelčič, Božidar Bajuk (naš razrednik in profesor slovenščine, obenem navdušen pobornik za slovensko kulturo in narodno zavest), in Hrvat dr. Zudenigo (italijanščina). Ne vem iz kakšnega razloga pa ni na fotografiji profesorja umetnostne zgodovine, dr. Rajka Ložarja, ki mi je zapustil neizbrisne spomine na neštete ocenitve in opise zgodovinskih, arheoloških in arhitektonskih objektov. Celo to sem mu čez leta odpustil, da je arhitekta Plečnika malo prehudo obdeloval.

V osmem razredu nas je bilo okoli 25 dijakov, od teh sedem deklet. Na fotografiji sem zapisal tale imena: Poznetova, Cerarjeva, Levstikova, Velikonjeva, Seljakova, Robasova, Rajšpova, nato Habjan, Kesar, Fric, Lovšin, Odar, Drnovšek, Ziernfeld, Sfiligoj, Grilc, Eiletz, Šurman, Brecelj, Stariha, Šušteršič, in Babnik. Po maturi smo se raztepli po svetu, nekaj jih je šlo kmalu na graško univerzo, drugi smo šli v Italijo, nekateri so kmalu odrinili v severno Ameriko …

Da nihče ne bi izgubil šolskega leta je ravnatelj Bajuk vpeljal zelo intenziven celodnevni pouk, ker smo med 18. julijem in 3. septembrom 1945. končali ves osmi razred z maturo vred. Učili smo se »doma« v barakah zvečer pri brljavi žarnici, pa cele sobote in nedelje. Za vse življenje pa me je zaznamovala maturitetna naloga iz slovenščine, kateri je prof. Bajuk izbral naslov tiste zgodovinske Prešernove verze, ki smo jih pa Slovenci na žalost premalo spoštovali: »*Žive nas vsi narodi, ki hrepene dočakat dan, ko, koder sonce hodi, prepir iz sveta bo pregnan, ko rojak prost bo vsak, ne vrag, le sosed bo mejak!*« Srh mi je šel po hrbtu in tisočere blažene misli so se mi podile po glavi, ko sem se izpisoval. Še danes, ko ob vsaki priložnosti prepevamo to preroško in himnično besedilo, postanem ginjen ob spominu na tiste tragične mesece tik po slovenskem holokavstu. Latinska maturitetna naloga pa je imela za naslov: *T. Livi: Ab urbe condita, L.II c.10*. Italijanska naloga pa: *Il rinascimento italiano nel pensiero: cultura antica ed humanismo*. - Maturitetni izpit sem položil 3. septembra, po nekaj hudih dneh učenja. V beležko sem napisal: *Učenje na smrt in življenje!*

Medtem se je tudi Božo vrnil iz Milana z novimi dokumenti. Mimogrede se je oglasil še v Bologni v študentovskem taborišču, kjer je kar lepo število slovenskih beguncev študiralo na tamkajšnji univerzi. Prinesel je tudi pismo za dekana g. Škerbca, ki je bil v lienškem taborišču in sem mu ga jaz izročil. Pismo je bilo neke vrste proglas tamkajšnjih študentov (bili so predvsem Stražarji in Mladci), v katerem govori o združenju obojih organizacij in o bodočem skupnem delu za dobrobit slovenskega naroda itd. itd. Kakšen teden kasneje se Božo osebno oglasi v Lienzi in obišče msgr. Škerbca, ki se mu zahvali za tisto pismo ter mu pove, da je medtem že obvestil strankine voditelje o tem »stražarskem« manevru. Božo mu pa presenečen odgovori, da to ni nobena stražarska zadeva temveč skupna resolucija obojih društev. »Joj, kakšna škoda, da mi tega prej niste povedali, jaz sem pa to stvar pri stranki medtem že obsodil!« Kakšen dokaz za naš apriorizem, pa za politično ozkost in kratkovidnost! Kakšna škoda!

Po končani maturi in po slavnostni šolski proslavi smo 6. septembra tudi proslavili kraljev rojstni dan. Kljub moji nekdanji zaobljubi zvestobe »domovini« Jugoslaviji in kralju Petru II. sem se medtem že precej ohladil v svojih pro-monarhičnih težnjah, ki sem jih do konca ovrgel ne dolgo kasneje ob priložnosti Karađorđeviče-ve abdikacije v prid Titovemu režimu, kar je bilo zame očividno izdajstvo. Tista naša proslava - to naj bo povedano kot neko opravičilo za naše politične kratkovidneže - je bila le priložnost, da nas spet nekoliko okrepijo v domovinski navdušenosti. Presneto slabo mi je padla končna himna, ki smo jo zapeli za zaključek, ko je taborišč-ni zbor namesto katerekoli od poznanih slovenskih himen (Naprej zastava slave, ali pa Hej Slovenci) zapel »Bog pravični ...«, se pravi »Bože pravde ...« v slovenščini. Šlo mi je na bruhanje, oziral sem se okoli in opazil podobne občutke pri drugih.

Naslednji večer smo imeli maturantje valeto, do treh zjutraj smo praznovali, skromno a prisrčno. V nedeljo so nas pa Angleži počastili z izletom na Grossglockner, v spremstvu razrednika prof. Božidarja Bajuka. V torek 11. 9. sem se vrnil v Abfaltersbach, od koder smo se 24. 9. odpravili proti Italiji.

V ITALIJO

Medtem je naš oče hodil po raznih angleških pisarnah in izmoledoval neke papirje, ki bi nam, skupno z Božotovimi dokumenti iz Milana, omogočili legalni prehod čez mejo. A na žalost nam ti do-

kumenti niso nič služili. Na meji v pisarni angleške FSS naleteli na nadutega in očividno nam nasprotno razpoloženega policista, ki nas je najprej nadrl, kaj si sploh mislimo, da odhajamo kar tako na svoje v Italijo, pa, da nas bo poslal nazaj v neko taborišče. Ta Anglež nas je spominjal na najslabše gestapovce, in kar milo se nam je storilo, ko smo se spomnili kako smo štiri leta čakali, da nas »Angleži« osvobodijo. Nato nas je zaslišal in napisal dolg protokol. Potem smo se domenili, da bomo tam zraven v vasi kje prespali in se naslednji dan spet javimo pri njem. Res smo se nastanili pri dobri tirolski družini, ki so nam poleg skrbne postrežbe še napravili ves strateški načrt, kako priti čez mejo preko hribov. Drugo jutro smo se sicer javili Angležu in mu zagotovili, da bomo počakali še neke druge dokumente iz Lienza, v resnici smo se pa popoldne pomaknili v stransko vasico, kjer so nas že čakali neki dobri tirolski fantje in naložili vse naše cule in svežnje (kovčkov in torb pravzaprav nismo imeli) na žičnico, ki so jo uporabljali za prevoz pokošene trave in jo takoj spravili v pogon. Proti večeru smo prišli na vrh hriba in dobili vso našo robo, nato pa nadaljevali pot proti meji, skupno z kakimi desetimi fanti, ki so tudi šli na drugo stran meje vasovat k svojim dekletom Tirolkam na italijanski - a nič manj tirolski - strani. Prejšnjo noč je v dolini deževalo, v hribih je pa zapadel prvi sneg, zato smo v temi čofotali po blatu in snegu, padali in se drčali, da je bilo joj. Okrog dveh ponoči pridemo do neke hiše, že na italijanski strani, kjer nas namestijo v dnevni sobi in nam dajo topla pregrinjala. Nekaj uric spanja nam je dalo novih moči, da smo zjutraj spet stopili na pot, tokrat po malo boljši gozdni poti, proti Toblachu, kjer je bil naš cilj železniška postaja, od koder bi se z električnim vlakom odpeljali proti jugu.

Morali smo biti kaj čudne pojave, ko nas je vseh šest koračilo obloženih s culami in smo se tega tudi zavedali, zato smo se razdelili v dve skupini, v razdalji dvesto metrov. Po cesti je mrgolelo italijanskih vojakov, večina bivših »partiggiani«, veselih in razposajenih, ki se niso zmenili za nas. Pač pa nismo bili všeč nekemu oficirju, ki se je pripeljal mimo z avtomobilom in poklical bližnjega karabinjerja, naj nas legitimira. Tako smo se mama in midva z mlajšim bratom znašla na policijski postaji, kjer so nas še kar prijazni karabinjerji začeli spraševati in, logično, pregledovati naše cule. Posebno šef je bil, klub resnemu zunanjemu izgledu, prava dobričina. Ni bilo težko mami, ki je v tem že imela prakso, natvesti Italijanom čudno štorijo, da prihajamo iz dolomitskih hribov, kjer smo bivali že skoraj dve leti kot begunci iz ljubljanske pokrajine, sedaj pa želimo iti v kako begunsko taborišče v srednji Italiji. Tako prepričljivo in dramatično

mu je mama pripovedovala našo zgodbo, da je mož dobil solze v oči. Ni pa vedel možakar, kaj storiti z nami, saj je imel nalog od višjega oficirja, da nas legitimira in nato ukrene, kar je treba. Vedeli smo, da je za vse begunce izza meje, ki so jih Italijani zagrabili - večinoma so to bili Slovenci - edina usoda, da jih vrnejo na mejo angleškim zasedbenim oblastem. Tam pa bi nas čakal tisti FSS (kvazi gestapovec), ki bi nas z največjim užitkom poslal v najhujšo možno situacijo, kar bi takrat pomenilo najbrž predajo jugoslovanskim vojaškim predstavnikom v Celovcu. Od tam naprej pa bi bilo vse črno. Medtem, ko je ta šef mencal in premišljeval, kaj z nami ukreniti, se odprejo vrata in stopita v pisarno naš oče in z njim toblaški župnik. Seveda, oče in ostala brata so od daleč opazovali našo aretacijo in nato po svoji vesti in pameti ukrenili. Torej, kaj lahko pride v takšni situaciji na um pravemu klerikalcu? Zateči se v župnišče! Od tam naprej je bilo vse zelo enostavno. Prijazni župnik je takoj pospremil očeta na stražnico in se zaprl v pisarno s karabinjerskim šefom. Samo nekaj minut sta govorila, pa je bila naša zadeva rešena. S karabinjerji smo se skoraj prisrčno poslovili in celo opravičeval se nam je »... saj veste, taka je ta povojna situacija, boste pač razumeli, a nihče vam noče nič hudega! Kar pojdite, kamor želite!«

Ker smo medtem že zamudili vlak, je bilo treba prespati nekje, in spet nam je dobri župnik pomagal in nas priporočil neki rodbini, kjer smo prebili noč in se tudi malo oddahnili. Drugo jutro navsezgodaj smo že bili na postaji in se s prvim vlakom pripeljali v Tai di Cadore, kjer je bila proga zaradi porušenega mostu prekinjena in smo presedli na kamione, kjer smo na vrhu lesenih sodov občudovali dolomitske lepote in prišli v Treviso. Od tam smo se naslednji dan pripeljali po »mezzo di fortuna« preko Padove v Chiesa Nuovo. Tam smo bili štiri dni in se spet razdelili: Oče in mama sta odšla v Trst poiskati kakšne zveze s sorodniki v Ljubljani, fantje pa smo se podali naprej preko Bologne proti taborišču Senigallia - Albergo Bagni - , ki so nam ga že pred časom priporočili prijatelji, ki so potovali večkrat med Italijo in Avstrijo. Tja smo prispeli 7. oktobra opolnoči.

Ta slavni hotel »Albergo Bagni«, - zgrajen najbrž v začetku stoletja in nikoli preveč vzdrževan - je bil za tiste čase in za nas pravi luksuz. Že nekajkrat so ga menda opisali naši begunci v raznih člankih in pismih, pa seveda ga je vsak po svoje doživljal. Dvonadstropna stavba je stala nekaj metrov od jadranske obale s prekrasno široko plažo. V stavbi sami ni bilo sanitarnih inštalacij, uporabljale so se na novo »postavljene« letrine na dvorišču. Sobe so bile obširne in v vsaki od njih je stanovalo včasih več družin. Vodja tega

taborišča je bil takrat Rudolf Smersu, ki je seveda odgovarjal angleškemu komandantu in neki Miss, ki sta spadala pod IRO (International Refugee Organization). Tam sem srečal nekatere stare znance iz Ljubljane, pa spoznal vrsto drugih. Na primer, med njimi je bil že prej omenjeni Rudolf Smersu s svojo družino, Milan Volovšek (umetnik v različnih panogah) in predvsem naš velik prijatelj, slavni Marijan Marolt z družino, sodnik Rezelj s svojimi, družina Maček iz Logatca, družina Hren iz Vrhnike, notar Lesar iz Ribnice z družino, Skvarčevi iz Šentjošta, Osterčevi in Langusovi iz Ljubljane, Uršičevi iz Logatca, Kačarjeva in Žužkova družina iz Ljubljane, Petkovškovi iz Hotedršice, inž. Svetličič, duhovniki dr. Stopar, Breznikar, Žavbi, dr. Gnidovec, dekan Milavec, prof. Teuerschuch, družina Pavlovčič, pa vrsta mladih fantov in deklet in nekaterih malo starejših samcev: inženir Bratina (po domače »žolnir«), Merala, sestri Adamič, Mici Arnšek, in še mnogo drugih ljudi, ki se jih ta trenutek ne spominjam več. Spominjam se zanimivih Maroltovih predavanj o senigalijski zgodovini in arheologiji, pa lutkovnega gledališča, ki ga je mojstrsko izdelal Milan Volovšek. Organiziralo se je gledališče (spominjam se predstave »Postržek«), prirejali so se koncerti, akademije, razna kulturna, politična in praktična predavanja (iz avtomobilske in mehanične stroke), razni tečaji in pevske vaje, pa seveda dobro organizirano versko življenje. Taboriščno življenje je bilo od sile živahno, osnovna šola in srednja sta dobro funkcionirali, koncem leta so pa študentje delali izpite na tamkajšnji italijanski gimnaziji.

Proti koncu oktobra sta se starša vrnila iz Trsta in prinesla dobre novice od dveh naših tet, ki sta dobili zaradi znanja angleščine v Ljubljani službo pri UNRR-i in sta zato večkrat potovali sem in tja v Trst. Seveda sta prinesli nekaj naših oblek in perila, kar nam je zelo prav prišlo. V tem slavnem »hotelu« sem živel vsega skupaj slabe tri mesece, ker sem že pred božičem odšel v Rim, da bi se vpisal na univerzo. Nam vsem (moji družini vsaj) je bilo takrat precej jasno, da se naše begunstvo, izgnanstvo ali emigracija šele začenja in se moramo pripravljati na nov, takrat še neznani svet. Nekaj dni prej pa je tudi brat Božo odšel v Milano in kasneje v Bologno, da bi nadaljeval študij, kasneje pa se naselil v Riccione, kjer je dobil pri angleški vojaški upravi službo kot tolmač.

RIM - Karakale

V večno mesto sva odšla z očetom 18. decembra 1945. Na postaji Termini naju je zvečer čakal prijatelj Lujo Leskovar iz Maribora in

naju odpeljal naravnost v hišo na via Reno 9, kjer so Stražarji dobili v začasni najem od Slovakov krasno dvonadstropno hišo. Hiša je bila sicer precej zasedena, malo smo se tiščali in spali na tleh na žimnicah, a bili smo v Rimu! Pet dni sem izrabil, da sem si vsaj površno ogledal nekaj znamenitosti Rima, nato sva se z očetom spet vrnila v Senigallijo, tik pred božičem, kjer smo lepo in domače praznovali sveti večer z božično akademijo in polnočnico. Čez dva dni smo imeli izvrsten klavirski koncert prof. Osane, naslednji večer pa Balantičev večer. Kmalu po novem letu pa sem se spet odpravil v Rim, kjer sem skoraj nepretrgano bival do jeseni leta 1947, do mojega dokončnega odhoda iz Italije.

Tisoče doživetij se mi preliva v spominu, lepih in ne tako lepih, pa vendar mi je ostal Rim v spominu kot eno najlepših mest, ki sem jih kdaj videl. Takrat, ko si že nisem več delal utvar, da se bomo še kdaj vrnili v domovino, sem si dejal, da bi v primeru, ko bi mogel izbirati prostovoljno kraj za svoje bivanje do smrti, bi si takoj izbral Rim. Na žalost se mi te želje niso izpolnile; v Rim sem se vrnil le za nekaj dni leta 1980. Takoj po naselitvi sem poiskal arhitekturno fakulteto in se zanimal za možnost vpisa, pa sem naletel na nepremostljivo težavo: sploh niso priznavali mojega maturitetnega spričevala iz Taborišča v Lienzu. Zato sem se odločil sprejeti službo, ki so mi jo ponudili v angleškem vojaškem parkirišču v parku tik pred Caracallovimi razvalinami, v 353 Company Royal Army Service Corps. Delo ni bilo prav nič naporno, hrana še kar zadostna, stanovali smo pa v velikih vojaških šotorih, kjer smo predvsem v zimskih mesecih kar krepko prezebali. Dali so nam popolnoma nove vojaške uniforme in v prvih mesecih tudi puške, a to je menda prišlo na ušesa jugo-poslaništvu, ki ni bilo zadovoljno, da se tam v Rimu nahaja skupina jugoslovanskih bivših četnikov etc. etc., ki so uniformirani in celo oboroženi, zato so nam kmalu te puške pobrali in jih nadomestili z lesenimi količi. Navsezadnje je bilo za nas to še boljše, saj so bili količi precej lažji od pušk.

Torej v tem Campu nas je bilo zaposlenih okoli štirideset mož, od teh kakšnih petnajst južnih bratov, predvsem Črnogorcev, ostali pa vsi Slovenci. Politično smo bili Slovenci seveda iz istega idejnega protikomunističnega tabora, a strankarsko, bolje rečeno pod-strankarsko pa sprti med seboj na nož. Spočetka je bil naš predstavnik (»foreman«) Fran Erjavec, profesor, pisatelj, zgodovinar, a predvsem politik, ki se je z vsemi komolci, kar jih je imel - in imel jih je dosti -, rinil z Žebotovo pomočjo v opozicionalne vrste proti Narodnemu odboru za Slovenijo. Ustanovili so tudi t.i. Akcijski odbor za suve-

reno in svobodno slovensko državo, v katerega se je vključil tudi moj oče, ker je bil pač dober Štajerec in prijatelj tedaj že pokojnega Žebotovega očeta, mariborskega klerikalnega veljaka. V tem odboru je bila vrsta študentov iz kluba Straža, dva bivša poslanca Špindler in Zorenč, nekaj še diplomiranih Stražarjev kot Lujo Leskovar, Bogdan Novak, kot somišljenika pa sta sodelovala tudi žurnalista Mirko Javornik in Kessler. Ta skupina je bila skorajda večinska. V onem drugem, uradnem taboru, pa so bili tam v službi Tone Skubic - bivši glavar v Novem mestu, menda iz Gosarjeve skupine - Brandstetter, Grom ter mnogi študentje iz mladčevske KA. Bilo je tudi nekaj več kot pet liberalcev, pa enako število »neodvisnih«, med katere sem se štel tudi jaz, poleg Flisarja, Jagodica in še nekaterih. Posebno zabavno je bilo, kadar so se opoldne v obednici znašle vse tri skupine, na svojem stalnem koncu na desno od vhoda so bili »uradni« somišljeniki, ki so posedli tesno skupaj, na skrajnem levem koncu so se zgnetli stražarski opozicionalci, v sredini med obema pa mi »neodvisni«, med katerimi ni smel manjkati Franček Flisar, - klicali so ga tudi Švejk zaradi čudovitih doživetij na raznih frontah kot madžarski vojak, kasneje menda partizan in nato domobranec. Ta prijatelj, moj kasnejši sosed v Argentini, je imel velik božji dar humorja, čeprav ga nikdar nisem videl nasmejanega. Pred leti je bil član Straže, pa je kasneje prišel z njimi nekaj navskriž in se tako pridružil nam neodvisnim. Obe skrajni skupini sta med srebanjem juhe prav po tiho klepetali o različnih, seveda strogo zaupnih političnih zadevah. Flisar, ki je med drugimi lastnostmi posedoval tudi lepo dozo sarkazma, je ponavadi začel prav na glas, da so ga oboji slišali: »Ti, veš kaj sem včeraj izvedel? ...« in nato zaokrožil kako izmišljeno »novico« na rovaš ene od strank, ki se je nato končala z duhovito in ostro poanto. Seveda je ona druga stranka prasnila v smeh in se še dolgo hahljala, medtem pa je vseh vragolij poln Flisar že pogruntal naslednjo »novico« na rovaš te strani, in se je krohot zaslišal iz drugega konca. Tako smo se vsaj nekateri včasih malo pozabavali, Flisarju pa niso dosti zamerili, ali pa so se ga, kot vsakega dobrega humorista ali karikaturista, oboji kar malo bali.

Ko sem prišel v Rim, moram reči, da sem bi še kar malo »protistražarsko« nastrojen, kot posledica moje uvrščenosti v Slovenski legiji, ki je bila popolnoma legalistična in praktično ni bilo v njej nobenega Stražarja. Tako sem prišel na »karakale« in bil dodeljen v tipičen stražarski šotor, kar me je takrat, moram priznati, precej poparilo. Pričakoval sem, kot nekdo, ki pade v kletko divjih zveri, da me bodo raztrgali in požrli. No, to se prvi dan še ni zgodilo, tudi drugi in tretji dan ne. Potem pa smo se začeli kar lepo meniti

in sem imel priložnost spoznati med njimi odlične in inteligentne fante, vsekakor pa zavedne Slovence in, kar mi je pa že začelo ugajati, pristaše samostojne slovenske države. Seveda sem imel tudi z ostalimi fanti - mladci in liberalci - odlične stike. Mogel bi napraviti nekaj izjem, ki lahko samo potrjujejo pravilo, da je bila velika večina teh fantov odličnih značajev in res poštenih, zato me je pa toliko bolj peklo dejstvo, da smo na katoliški strani tako malo »krščanski«. Ta bolezen - prepričan sem, da je to neke vrste duševna bolezen, ki izhaja iz psihološko dokazljivih kompleksov in grehot - se še ni popolnoma ohladila, čeprav so se njeni simptomi razplodili na druga polja v našem protikomunističnem taboru, in so vključila tudi nekatere Rupnikove pristaše in še druge oporečnike. Po 57. letih se naš notranji turjaški sindrom še ni zacelil. Na žalost.

Na splošno pa se je na Karakalah ustvarilo kar prijetno vzdušje. Začetna prevlada opozicijskih elementov, s Franom Erjavcem na čelu, se je čez nekaj mesecev precej razblinila, ker so Erjavca sami Stražarji odstavili, ker so odkrili nekatere njegove ne preveč čiste manevre. Profesor Erjavec je bil zanimiva osebnost, markanten in visok, ponosen in neuklonljiv, inteligenten in veren. Škoda, da je pod temi pozitivnimi lastnostmi prevladovala plast negativnih potez, ki so končno prišle na dan in ga pokopale. Umaknil se je v svoje stanovanje na Olmati v Rimu, kasneje pa sta se s sinom preselila v Francijo, kjer se je menda posvetil kokošjereji. Tudi pisal je še nekaj časa. S to Erjavčevo afero je splahnel tudi tisti Žebotov Akcijski odbor, o katerem nisem kasneje nič več slišal. Medtem pa je »uradna« stran naše SLS kar trdno delovala, s svojim sedežem na via del Colli, pa preko pisarne ministra Kreka. Kljub marsikaterim napakam in kakšnim nečednostim. Med »karakalskimi strelci«, kot nas je nekdo poimenoval, se je formiralo nekaj skupinic, ki so odkrile v bližini campa neko vinsko klet, ki so jo poimenovali »pri fratrih«, ker so jo menda res upravljali neki fratri, ampak je na vsak način bolj krščansko izgledalo, če si se napil »pri fratrih« kot pa v kaki umazani beznici. No, jaz nisem imel čast, da bi me kdo povabil v to samostansko pivnico, pa je menda bila res kar simpatična, sodeč po dobri volji, ki so jo prinesli seboj kakšni naši prijatelji dobre kapljice, ko so se v poznih nočnih urah vračali skozi park in smo že od daleč slišali njihov repertoar slovenske narodne folklore.

ČRNOGORSKI JUNAKI

Hvala Bogu, hudih konfliktov nismo imeli v tej službi, razen enkrat, ko nam je šlo za nohte in je izgledalo, da nas bodo Angleži

vse vrgli iz službe. Nekega večera, ko je na glavnem vhodu našega avtomobilskega parka stražil moj kolega, je pripeljal iz parka proti izhodu velik vojaški avtobus leyland, v katerem je šofiral nekdo v angleški uniformi s pokrivalom vojaške policije. Naš paznik, ki pri angleških voznikih logično ni smel uporabljati tako strogih predpisov kot pri italijanskih, mu je istočasno, ko je odpiral zapornico, tudi stegni roko, da mu vozač izroči uradni »ticket«. V tistem trenutku pa vozač pritisne na plin in se zdrvi iz campa v noč. Toliko je še mogel videti naš paznik, da si je vozač zakrival obraz, pa se mu je zdelo, da je malo podoben nekemu kolegu Črnogorcu, prijaznemu fantu, o katerem si nihče ne bi mogel misliti kaj hudega. Pa vendar je bil on. Ne spominjam se imena, pa recimo, da je bil Jovan. Naslednje jutro je nastal cel kraval in prišla je vojaška policija in nas vse zaslišala in popisala, saj je eden izmed »yougoslavs« reci in piši ukradel cel avtobus. Obljubili so nam, da nas pomečejo na cesto, če se avtomobila ne najde. Čez kake tri dni je dobila vojaška policija od italijanskih karabinjerjev podatek, da so odkrili napol razdrti avtobus v eni od ardeatinskih jam blizu Rima. Tisto noč nas je šlo v patruljo nekaj Slovencev in trije Angleži in smo v tišini tistih peščenih lukenj čakali, da pridejo tatovi dokončati začeto demontažo. Čez kako uro so res prišli in nas kmalu opazili, pa se zdrveli nazaj v noč Nikdar več jih niso videli, od avtobusa je pa ostalo malce več kot skelet. Jezilo nas je, da tatu nismo našli, saj je še vedno visel nad nami Damoklejev meč, da nas vse pomečejo na cesto. Tedaj se je pa zgodilo nekaj čudnega. Nek drugi Črnogorec, Jovanov prijatelj, ki pa je moral imeti z njim kakšen problem, je lepega dne nekomu od naših rekel, da ve, kje Jovan stanuje, in sicer pri svoji italijanski ljubici. Seveda, so naši takoj povedali Angležem to novico in čez nekaj ur je italijanska policija že zagrabila Jovana in ga postavila za rešetke. Mi smo rešili naš položaj in se kar nekako oddahnili. Ampak zgodba se tu še ni končala.

Nekaj mesecev kasneje so Angleži začeli prevažati četnike iz taborišča v Eboli proti severu. Mimogrede naj povem, da so imeli četniki, večina menda Črnogorci, kar precej orožja vseh vrst, od pušk in mitraljezov pa do minometalcev. Tam v Eboli so bili nameščeni četniki raznih frakcij, ki se med sabo niso preveč bratsko ljubili. Bili so pa nastanjeni na dveh bregovih, kot so mi pripovedovali. Vsake toliko časa so se nekje stepli in nato zagrabili za orožje in začelo se je streljanje z enega brega na drugega. Po vsakem takem spopadu so Angleži takoj napravili natančno preiskavo na obeh straneh, pa seveda nikoli niso ničesar našli. Torej, preden so Angleži

sedaj te četnike spravili na vlak so jih spet natančno preiskali, da bi odkrili kakšno orožje, pa seveda spet niso ničesar odkrili. In tako so dali nalog, naj vlak potegne naprej. Zgodilo se je pa, da se je ta vlak ustavil na neki postaji južno od Rima in slučajno istočasno se je pa ustavil nek drug potniški vlak, ki je prihajal iz Rima. In v tem potniškem vlaku so v posebnem kupeju karabinjerji peljali vklenjenega našega Jovana, in sicer menda na otok Lipari, kjer so koncentrirali vse take jugoslovanske obsojence, da so jih kasneje zamenjavali z Jugoslovani za svoje italijanske ujetnike. Torej, oba vlaka stojita drug ob drugem in naš Jovan naenkrat zasliši bentiti po balkansko iz drugega vlaka in takoj opazi to četniško rajo in iz grla mu zadoni: »Brača, spasite me, Bogami!« Oni bratje so takoj opazili svojega rojaka, vklenjenega od laške policije, in v hipu poskačejo iz vlaka ter najprej navalijo na obe lokomotivi in jim dajo ukaz, da se ne smejo premakniti. Nato se skupina najbolj drznih spravi na karabinjerje, seveda primerno oboroženi, in brez posebnega truda osvobodijo Jovana ter ga takoj potegnejo na svoj vlak, kjer ga pomešajo med svoje. Takoj nato dajo ukaz strojevodjem: »Naprej!« In vlaka odpeljeta vsak v svojo smer, na enem karabinjerji z dolgimi nosovi, na drugem veseli četniki, ki glasno praznujejo osvoboditev svojega kolega. Tukaj se konflikt pravzaprav šele začne.

Italijansko notranje ministrstvo v Rimu takoj alarmira vso policijo in tudi obvesti angleške oblasti, ki tudi pošljejo svojo vojaško policijo na rimski kolodvor, kjer pričakajo četniški vlak. Vlak pripelje na postajo, angleška policija navali na vagone in začenja strogo preiskavo. Iščejo Jovana, in iščejo orožje. Po celodnevnem iskanju ne najdejo ne enega, ne drugega. Vse to so medtem že zvedeli časopisi in radiji in zaženejo krik in vik, ki je segal že po vsej Evropi, predvsem v London. Četniški vlak je medtem seveda že odpeljal naprej proti severu, mednarodni vrhovi so pa sejali in se razburjali, kdo je kriv in kako je to sploh mogoče, da se krivcev ne odkrije. Mi na Karakalah smo tej štoriji s slastjo sledili in, po pravici povedano, po svoje kar uživali. Jasno nam je bilo, da je Jovan medtem že pobrisal iz tistega vlaka Bog ve na kateri postaji. Pa tisti njegov kolega Črnogorec, ki ga je izdal, je tudi na lepem izginil, saj je vedel, da bo Jovan slej ko prej obračunal z njim. No, in vlak se je medtem bližal mestu Riccione, kjer je bila močna posadka angleške vojaške policije. Angleži so verjetno rekli: »Sedaj ali nikoli!« Morali so pokazati svojo moč in se vsaj delno umiti pred valom kritik in zafrkanc iz italijanskih medijev. Postajo v Riccione, kot mi je pravil očividec in smo tudi brali na prvih straneh časopisov, so obkrožili z močnim

obročem bodeče žice. Poslali so cel bataljon vojaštva v bojni opremi in vsakih nekaj metrov postavili strojnično gnezdo. Ko pripelje četniški vlak na postajo, takoj ukažejo vsem četnikom, da izstopijo in se razvrstijo na peronu. Nato vojaški policisti zlezejo v vagone in začnejo ponovno natančno preiskavo. To je moralo izgledati kar precej komično. Predstavljal sem si v duhu Sherlock Holmesa z lupo v roki, ki brska po tleh in stenah vagonov. Druga skupina policistov se je spravila na postrojene četnike in jih začela pregledavati, enega za drugim. Ne vem, koliko časa je to trajalo, ampak rezultat je bil, da spet niso ničesar našli. Takrat se je pa tistemu angleškemu visokemu oficirju, ki je vodil to operacijo, cela stvar gotovo zazdela že smešna in se verjetno ni hotel še bolj osmešiti, zato je jezno ukazal: »Vsi na vlak in takoj naprej!« Tam se je stvar končala. In Angleži so spet enkrat obupali nad četniki.

KULTURNI RIM

V svojem prostem času v Rimu sem izrabljal nešteto možnosti kulturnih užitkov. Največji vtis so mi pustile operne predstave poletnega gledališča v Caracallovih Termah, kamor sem mnogo zahajal. Dobivali smo vselej več zastonjskih vstopnic, ker je bilo treba za vsako predstavo odpreti poseben koridor skozi naš campus, kjer so prihajali gledalci. Med drugimi operami sem videl Aido, Mefistofele, Andrea Chenier, Tosca, La forza di destino, pa še kakšno. Peli so sami prvovrstni solisti (Maria Caniglia, Guilio Neri, Beniamino Gigli in drugi, katerih imen se ne spominjam več). Kar je pa napravilo na obiskovalce najlepši vtis je bila celotna postavitev na oder, ki menda še danes nima nikjer na svetu primere. Na primer slavnostna povorka pri Aidi je trajala več kot pol ure in korakalo je nekaj stotin različno oblečenih vojakov egipčanske vojske, s konji, kamelami in sloni. Na zadnje so vžgali še ognjemete, da je publika prišla v pravo ekstazo in aplavzov ni bilo konca. Ali pa balet v peklu pri Mefistofeleju, kjer je sodelovala cela množica vragov, proti koncu pa so se kot v apoteozi prikazali hudički še po raznih galerijah in oknih te sprožili spet prekrasen ognjemet. Bili so čudoviti in nepozabni užitki, tako glasbeni kot vizualni. Umislili so si te predstave posebni režiserji, dobri poznavalci psihologije mas, katerim je treba postreči z preštudiranimi močnimi učinki - brez dvoma so v tem primeru najvažnejše umetniške prvine kot orkestrirana glasba, petje, balet, scenografija, barve itd.-, da jih privedejo v zaželeno ekstazo. Kasneje sem videl tudi v nekaterih zgodovinskih filmih razne hitlerjanske in

musolinijevske, še kasneje pa Maotove masovne prireditve, kjer so politično ideološki režiserji za svoje diktatorje prirejali podobne masovne predstave, ko pa je po navadi umetniško prestavo nadomeščala kičasta vojaška godba z vsemi mogočimi vizualnimi pripomočki, kar je moralo pripeljati množice do ekstaze. Tudi sodobni recitali moderne rock-glasbe vsebujejo podobne efekte. Z gotovo tehniko se dosežejo razni zaželeni učinki, ki privedejo posameznike do popolnoma anormalnih reakcij.

Posebno poglavje velja rimskim cerkvam. Najvažnejša seveda cerkev sv. Petra, pa tudi Lateranska bazilika. Kaj vse sem lahko videl. Nekateri kritizirajo razne dragocenosti, a vidijo se tudi umetniške stvaritve, arheološke objekte in kulturne dokumente. Nešteto palač iz različnih zgodovinskih dob, pa seveda razvaline rimskih stavb in stadionov itd. Človek bi moral živeti leta in leta v Rimu in vsak dan hoditi naokoli, pa ne bi vsega videl. Avdienca pri papežu Piju XII je bila prav po vatikansko veličastna. Ta papež je precej dal na zunanji izgled svojih nastopov, ljudje, seveda Italijani, pa so to zelo ljubili in kar ponoreli, ko so zagledali papeža. V rimski okolici smo obiskali tudi sloveči park Tivoli s stotinami vodometov, nato še obisk v Villo Frascatti, kjer so imeli viničarji svoje stojnice in ponujali vsem obiskovalcem svoje produkte tega odličnega vina.

CINECITTA

Nekega dne, bilo je v letu 1947, me prijatelj povabi, če hočem sodelovati pri snemanju nekega filma v Cinecitta, kjer potrebujejo »ekstra« igralce za vloge nemških vojakov in so zato iskali kakšne bolj plavolase in svetlopolte fante, za kar so dobili nekaj Slovencev in Hrvatov. Takoj sem sprejel, saj so tudi dobro plačali in takrat mi je to dobro prišlo, ker se mi je služba pri Angležih že iztekla. Zbrali so nas najprej v skladišču oblek, kjer smo si morali poiskati primerne uniforme, ki so bile strašno zmečkane, pa to jih ni skrbelo. Nato so nas peljali v neko gramozno jamo, kjer so imeli že postavljene kulise za celo koncentracijsko taborišče. Takrat smo malo bolj točno zvedeli, za kakšen film gre, vendar nihče ni znal - ali hotel - kaj bolj točnega povedati. Rekli so, da bodo potrebovali nekaj prizorov v tistem taborišču, kjer so zaprti židovski jetniki in mi »esesovski vojaki« jih moramo stražiti in primerno ustrahovati. Neki Hrvat, ki je bil z nami, je vedel povedati, da je ta film pač »judovska propaganda« in, da ni kaj prida. Režiser filma je bil menda neki Rossi (verjetno je to isti kasnejši slavni režiser), glavni igralec pa je bil neki »neznani«

mladenič, ki smo ga skozi nekaj dni vsak dan videli in se nam je zdel malo preveč ošaben. Ker je igral Žida, smo sklepali, da je moral biti vsaj on pravi Žid (kajti množico kaznjencev so igrali izključno italijanski »comparse«). Rekli so mi, da se piše menda Gassman. Ja, seveda, to je bil kasneje - in je še danes - slavni Vittorio Gassman. V glavnem nismo snemali več kot kakih dvajset ali petindvajset scen, predvsem, ko smo gnali to ubogo rajo in jih morali s puškinimi kopiti priganjati, pa ko smo nekoč prisostvovali pri javnem kaznovanju starega judovskega predstojnika, ki smo ga morali obesiti. Niso bili prijetni ti prizori, pa kaj hočeš, saj je bilo le igranje. Pač pa se mi je najbolj vtisnila neka druga scena.

Pomočnik režiserja nekoč pride med nas in pravi, da potrebuje dva »korajžna esesovca«. Spogledali smo se, ker nismo vedeli, kaj hoče s tem reči, saj smo igrali same skoraj statične prizore. Pomočnik je čakal, kdo se bo odzval, in ker se ni nihče ganil, sem jaz prvi vstal, za menoj pa še nek drugi fant, menda je bil Kastelic. Sumljivo se mi je zdelo, ker se je režiser malo muzal, ampak me ni preveč skrbelo. Popelje naju na drugi konec taborišča, kjer sem že prej videl neko visoko kletko z dvema ovčarjema, ki sta strahotno lajala, kadar se je kdo približal. Vodila sta jih pa dva italijanska policista, ki sta edina vedela, kako se tem zverem približati. Takrat pa, moram priznati, me je kar malo stisnilo v grlu in s Kastelicem sva se spogledala, češ, zdaj pa imaš »esse-esse coraggiosi«! Treba je bilo pripraviti sceno, ko oficirji zaslišujejo jetnike, dva Nemca (midva) pa stojita za mizo in držita na verigah tisti zverini, ki komaj čakata, da se zaženeta v kakšno žrtev in jo razmesarita. Policista sta nama razložila vso tehniko in skrivnost obvladanja teh psov. Tudi sta nama povedala, da je nekaj teh volčjakov ostalo v Rimu še od Nemcev in jih sedaj oni uporabljajo, kadar je treba, sedaj so jih pa posodili v Cinecitta za snemanje filma. No, policista sta najprej privlekla iz kletke oba psa, trdno privezana na debeli verigi, ki je morala biti stalno tesno napeta. To je bilo bistveno, da si obvladal psa in da se ni obrnil proti tebi. Od obeh zverin je bila ena precej večja in grozljivejša in ta je pripadla meni. Približati sem se moral policistu od zadaj in počasi navijati na mojo laket verigo, ki jo je on počasi odvijal. Še enkrat je naročal: »Trdno držite in ne pozabite imeti verigo stalno napeto! Psa pa vlecite stalno nazaj in ga pritiskajte k svoji nogi. Nato se bo pes umiril in se usedel na tla. Če pa le za hip popustite z verigo, se bo zverina zagnala naprej in začela skakati, takrat pa ne vemo, kaj bo z vami!« Tako sva napravila in opazil sem, kako me pes »posluša«, vsaj tako se mi je zdelo. Nato se začeli snemati tisto sceno z zasliše-

vanjem jetnikov. Vse je šlo lepo naprej, ker je bila scena zelo mirna. Ampak seveda to ni dolgo trajalo. Pojavil se je v vrsti jetnikov naš junak Gassman in seveda, ko je prišel na vrsto in ga je oficir nekaj spraševal, je mogel bedak nekaj takega ziniti, da se je Nemec razburil, zakričal in skočil pokonci. Takrat pa onadva pasja igralca spoznata, da morata tudi začeti svojo igro in skočita pokonci in začneta neznansko rjoveti. Moral sem uporabiti vse moči, kolikor sem jih imel, ne samo v roki (verigo sem držal le z levico, ker sem z desnico držal puško na rami), ampak tudi z nogami in končno s celim telesom. Nikoli si nisem predstavljal, da ima en pes takšno moč. Zaganjala sta se proti prestrašenim »jetnikom«, ki so se kar umikali in bi najraje zbežali. Ta scena, ki ni bila sicer na programu, je bila tako všeč režiserju Rossiju, da je takoj dal ukaz, da jo ponovimo. In nato še posebej insceniran prizor, ko morata psa skakati prav na filmsko kamero. In te scene je ponovil večkrat. Jaz vem samo to, da sem tisto noč slabo spal, tako me je bolela zatečena roka.

O tem filmu takrat v Italiji nisem drugega slišal, kot da se imenuje »L"Ebbreo errante« -Večni Jud so pri nas prestavili- , pa ničesar več. Več let kasneje, bilo je morda okrog leta 1960, sem nekoč v centru Buenos Airesa šel mimo nekega kina in zagledal čuden naslov: »Almas errantes« - Blodeče duše. Pogledam na slike in opazim nekaj znanih motivov, pa še propagando za film pod imenom Vittorio Gassman. Seveda sem takoj kupil vstopnico in se kmalu prepričal, da gre za tisti »moj« film. Najbolj me je pa presenetila vsebina, ki sicer prikazuje trpljenje Judov pod nacisti, a zgodba je popolnoma krščanska. Začne se v Jeruzalemu, ko Kristusa peljejo na Golgoto in se tam sreča z nekim mladeničem, ki ga osorno ogovarja, Kristus pa mu odgovori približno tako, da ne bo mogel umreti, dokler ne najde prave ljubezni. In potem film prikazuje zgodbe iz medvojne Nemčije, ko spet isti igralec, ko postane star in pade na cesti napol mrtev, ne more umreti temveč se spremeni spet v istega mladeniča. To se mu ponavlja že dva tisoč let in je ves nesrečen, pa ne ve, kaj narediti. Potem se cela zgodba začenja zapletati, mladenič postane uspešen trgovec, precej egoističen, ima pa kljub svojemu judovskemu izvoru mnogo nacističnih prijateljev, pa se nekoč zaljubi v mlado judinjo in tam se zadeva komplicira, ker se Nemcem nekako prekrižajo načrti. Mladeniča zagrabijo in pošljejo v taborišče, kjer se preko raznih prizorov in pogovorov s svojo simpatijo začenja spreminjati in odkrivati »ljubezen«, ki ga navsezadnje »odreši« s tem, da ga Nemci dokončno ubijejo in on umira srečen, ker ve, da bo tokrat zares umrl, ker je našel ljubezen.

MILKO ŠKOFIČ IN ISOLDA

Mislim, da nisem edini, ki je odkril, da je svet pravzaprav zelo majhen. Meni se je to zgodilo v decembru tik pred božičem leta 1946 v Rimu, ko sem nekoč stražil hišo, kjer so stanovali angleški vojaki, pa se približa neka mlada angleška miss s papirji v roki, ki je hotela govoriti s kakim oficirjem ali podoficirjem, da jih povabi na praznovanje za »boxing day«, to bi se menda po naše reklo »štefanovanje«, se pravi praznovanje prvega dne po božiču, ki ga Angleži na svoj način praznujejo s tem, da povabijo prijatelje na čaj in sladkarije. Ta miss, ime ji je bilo Rosemary, ki je stanovala prav blizu tam, skupaj z dvema kolegicama, ki so bile vse v službi na visokih mestih pri zavezniški komandi, sem jo spremljal k nekemu podoficirju, ki je bil moj prijatelj. Ko se je vračala, reče, naj pridem tudi jaz na to *party*. Vse skupaj mi je bilo kar precej odvratno in me ni nič mikalo hoditi na take angleške zabave. Angleščino sem sicer še kar precej obvladal, ker sem se že dalj časa učil in se tudi pogovarjal z angleškimi vojaki, a niti na misel mi ni prišlo, da bi sprejel povabilo od kake angleške dame, poleg tega tudi zato, ker smo se Slovenci, kot ostali Jugoslovani, čutili vedno zapostavljene od večine Angležev. Zato sem ji takoj rekel, da se lepo zahvalil za njeno povabilo, ampak jaz sem »Yougoslav« in kot tak ne spadam v njihovo družbo. Pa mi prijazna miss Rosemary odgovori, da je to čisto »okey«, saj bo prišlo več Jugoslovanov na tisto *party*. »Torej, se vidimo na Štefanovo!« je dejala in odhitela in ne vem, če je sploh slišala, ko sem ji rekel, da dvomim, da pridem. Torej, bil sem odločen, da ne grem. Kar pogrelo me je in nisem vedel, kam se dati. Ko sem prišel v camp na večerjo je bila ta stvar predmet splošne debate. Večina kolegov je bila za to, da moram sprejeti, že za to, ker ne smem zavrniti povabila, ker bi to vrglo zelo slabo luč na vse *yougoslavs*. Govoril sem tudi s prijatelji angleškimi vojaki, pa so mi isto zabičali, da tega povabila sploh ne morem odklonit. Ves obupan sem nato začel pripravljati in likati civilno obleko in srajco s kravato, fantje so mi pa dajali korajžo.

Vdal sem se v usodo in odšel na to »štefanovanje«, v drugem nadstropju lepe hiše, kjer so te dame stanovale, ter pritisnil na zvonec. Bili so že vsi zbrani in me je gostiteljica lepo sprejela ter me začela predstavljati navzočim. Res sta bila tam tudi dva Jugoslovana, s katerima sem takoj začel razgovor, ker sem se le bolj domače počutil na Balkanu. Oba fanta sta bila malce starejša od mene in nagovorim prvega: »Od kuda ste vi?« »Nas dvojica sva Slovenca, iz Maribora, a

od kuda ste vi?« je bil odgovor, ki ga nisem pričakoval. Pripravljen sem že bil, da se bom v družbi južnih bratov prebil skozi tisti večer, pa glej ga zlodja, kakšen slučaj! »Jaz sem tudi Slovenec, pa tudi iz Maribora« je bil moj odgovor. Kot bi udarilo med nas smo obmolknili in se začeli študirati. Takrat se mi je začelo malo svitati, ko sem opazoval obraz mlajšega fanta, in odkrivati neke znane poteze. Prvi sem prekinil molk in ga vprašal: »Pa niste vi menda kakšen od Škofičevih?« Fanta je skoraj vrglo, ker ni pričakoval tega odgovora. »Seveda, Milko Škofič sem!« Istočasno se je pa tudi njemu začelo nekaj prebliskavati. »Pa da niste vi eden od Eiletzev?« Seveda, spomniti se me je moral iz »banovinske palače« na Strossmayerjevi 28, kjer smo leta nazaj oboji stanovali. »Točno, jaz sem Marijan, sošolec vašega brata Bojana.« Takrat je Milko obmolknil in za hip pogledal na tla. »Najbrž ne veste, da je Bojan izginil na ruski fronti?«. Tudi jaz sem obmolknil in v grlu me je stisnilo. Joj, ljubi Bog, tisti dobri in veseli fant Bojan! Nekaj trenutkov je trajalo, da smo se spet ujeli v razgovor. Nato je predstavil svojega prijatelja Mariborčana: »Tale je Stein, sin tekstilnega industrialca«. Medlo sem se spominjal tudi tega imena, saj je v isti hiši stanovala tudi družina drugega tekstilnega industrialca Loebelja, kasnejšega Lariča, pri katerih sem menda slišal govoriti o Steinovih. No, in smo bili v sredi burnega razgovora, katerega naše angleške gostiteljice sploh niso mogle prekiniti. Šele čez čas je Milko sam začel razlagati vsej družbi to naše srečanje in potem smo bili cel večer središče razgovora.

A presenečenj še ni bilo konec. Naenkrat me Milko vpraša: »Ampak vi se dobivate z vašo sestrično?« Nekaj časa sem ga debelo gledal in premišljeval, kakšna moja sestrična bi lahko bila tu v Rimu. Ko sem mu odkimal, mi reče: »Isolda«. Takrat se mi je posvetilo, da smo imeli v očetovi družini sestrično, ki nas je nekoč pred leti obiskala v Mariboru, ampak je živela v tujini, nazadnje menda v Rio de Janeiru in smo sploh izgubili vse stike z njo. No, in sedaj se pojavi prav v Rimu!? Takoj sva bila domenjena, da naslednji dan obiščeva Isoldo Eiletz, kakih deset let starejšo sestrično, neporočeno in dobro situirano lastnico lepotilnega salona in specialistko za zdravljenje artroze na nek moderen način. Pred leti je delala v rimski podružnici salona Elizabeth Arden kot glavna upraviteljica, nato se je pa osamosvojila in odprla svoj salon v najelegantnejšem delu Rima, nekaj metrov od Piazza Spagna.

Srečanje z Isoldo je bilo nekaj izrednega. Tudi ona je bila zelo presenečena, da nas je našla v Rimu. Potem sva se večkrat srečala, tudi brat Božo jo je prišel obiskati iz Riccione in kasneje tudi oče

iz Barlette. Pripovedovala je svoje zgodbe, bolj grenke kot vesele. Isolda je zgodaj osirotela, najprej je umrl oče, ki je živel v Trstu, kasneje kmalu pa tudi mati, Avstrijka, ki je živela po očetovi smrti na Dunaju. Nato je bila nekaj časa pri nekih sorodnikih od materine strani, pa v nekem nunskem zavodu, vedno zelo nesrečna. Življenje jo je zelo teplo. Slovenščine je znala zelo malo, obvladala je pa pet ali šest svetovnih jezikov. Takrat, ko nas je obiskala v Mariboru, je pripovedovala, da se ukvarja z dopisništvom ne vem več katerega časopisa, pa, da je zaročena z avstrijskim konzulom v Rio de Janeiro, kamor je tudi večkrat potovala. Vojna je prekinila to njuno zvezo, ker se je konzul moral vrniti na Dunaj in je kot protinacist kmalu izginil. Potem je imela drugega zaročenca Romuna, a ju je tudi vojna razdelila in se ni več vrnil v Rim. Nekoč, ko sem jo obiskal v ateljeju na Via Condotti, je bila pri njej na obisku neka njena dobra prijateljica, romunska pisateljica in sila zgovorna in inteligentna ženska. Med drugim sem jo vprašal, kakšen je položaj romunskih pisateljev pod komunističnim režimom. Odgovorila je kratko in jedrnato: »Pri nas je včasih drek smrdel, sedaj pa piše!« - Nekoč me je Isolda prosila, če bi lahko nesel račun njeni klientki, sestri kardinala in predsednika vatikanske kurije. Seveda sem z veseljem sprejel in doživel neko novo izkušnjo. Ko sem prišel v njihov dvorec v Vatikanu, me je na vratih sprejel lakaj v livreji iz ne vem katere dobe. Popeljal me je v stanovanje, kot se jih vidi samo v filmih, vse v nekakem renesančnem slogu, polno zaves in preprog, pa najbolj izbranega pohištva. Ko me je sprejela kardinalova sestra, sem mislil, da sem prisoten v kakem zgodovinskem filmu, saj je bila tudi ona oblečena v istem stilu kot njen lakaj, v svili in brokatu in vse se je vleklo po tleh. Z menoj je spregovorila le nekaj uradnih fraz in me takoj odslovila. Morda se nisem zadosti globoko priklonil.

Milko Škofič je bil zdravnik in je delal pri angleški upravi. Nekajkrat sem ga še videl, nekoč v spremstvu neke lepotice, ki je menda bila Gina Lollobrigida, s katero se je kasneje poročil. Milko je bil izreden, genialen človek. Ko je spoznal Gino je takoj videl njeno lepoto in možnost, da to svojo lepoto na nek način uveljavi. Postal je njen manager in jo začel predstavljati raznim osebnostim, ki jih je tedaj poznal v Rimu predvsem preko svojih angleških zvez. Nato pa jo je spravil na natečaj za Miss Italia, pri katerem je zmagala in s tem prišla v svetovni *jet set*. Naslednja stopnja je bila kariera v filmski industriji, kjer je Gina pokazala svoje sposobnosti kot karakterna igralka in lepotica z veliko mero seksapila, kar je bilo v tisti dobi dovolj, da je postala svetovno znana osebnost.

TONE OBLAK

Marijina podoba in relief begunske družine.
Oltar Marije Pomagaj v Marijinem svetišču v San Nicolasu.

PRIPRAVA NA EMIGRACIJO

V povojnih letih je bila v Italiji strahotna politična borba med komunisti, socialisti in demokristjani, ki je zaradi prehudega ravnotežja med temi strankami pozibavala deželo iz ene krize v drugo. Komunisti so bili precej močni in je obstajala možnost, da pridejo na oblast. To dejstvo je pomenilo vsem političnim emigrantom iz vzhodne Evrope kot opozorilo, da je bolj primerno, da se čim prej izselijo kam v bolj stabilen svet. Po drugi strani pa je italijanska vlada začela močno pritiskati na zavezniške vojaške oblasti, naj čim prej razselijo te nezaželene nesrečne brezdomce kamorkoli, samo naj izginejo iz Italije. Tako smo tudi mi že pravzaprav od leta 1946 naprej začeli izbirati primerno deželo za naš novi dom. Med slovenskimi begunci se o tej zadevi dolgo časa ni smelo govoriti, saj je večina čakala na skorajšnji povratek v znova osvobojeno Slovenijo. Jaz nisem spadal med nje in sem kaj kmalu začel analizirati vse možnosti izselitve. Midva, z bratom Božotom in verjetno z mlajšim Silvinom, bi brez problema kaj kmalu lahko odplula v ZDA ali v Kanado, problem so bili naši starši in najmlajši brat Fedor. Tem je bila Amerika zaprta. Isto se je dogajalo z večino naših beguncev, rekel bi vsaj okrog 80 odstotkov. Tega so se zavedali naši politični voditelji in kmalu sprožili akcijo za naselitev v Argentino. Sicer tudi ta dežela ni bila odprta za starejše in za otroke, ampak Argentina je bila vedno dežela »približnosti« ali po špansko »mas o menos«. Zato se je emigrantskemu duhovniku Janezu Hladniku, ki je prišel v Buenos Aires že pred vojno, kmalu posvetilo, da je dobil zveze pri predsedniku Peronu, ki ga je lepo sprejel in poslušal, kako mu je ta naš dobrotnik Hladnik razložil vso našo tragedijo in ga prosil, da naj dovoli naselitev vsem beguncem brez izjeme. Peron, ki je bil po navadi mehkega srca, se je raznežil in res izdal to dovoljenje.

Skozi vse leto 1947 so se vršile v begunskih taboriščih intenzivne predpriprave, najprej psihološke, nato pa legalne pri Rdečem križu, ki je vsem izdal potni list za apolide (brezdomovince), ter pred argentinskimi oblastmi za dovoljenje »prostega izkrcanja« (libre desembarco). Jaz sem gledal na našo izselitev popolnoma pragmatično in se pripravljal na to pot tudi »kulturno«: začel sem se učiti španščine in se zanimal za vse podatke o Argentini. Ker sem imel namen v Argentini študirati na univerzi sem se prijavil v Rimu na neki gimnaziji za maturitetni izpit kot privatist, in sem ga v redu položil. Torej, to je bila moja druga matura.

Vedel sem, da se odpravljamo v deželo, kjer ni prave demokracije temveč neke vrste predsedniška diktatura s parlamentarno večino peronistov, ki niso imeli preveč demokratične kulture. Peron je v mnogih stvareh, predvsem v svoji socialni teoriji, posnemal modele fašizma, saj je kot argentinski vojaški ataše časa prebil v Italiji in se naučil premnogih manir iz takratnih časov, med drugim tudi tehnike obvladanja mas.

Medtem, ko smo v taborišču Bagnoli nekaj mesecev čakali na ladjo smo ta čas dobro izrabili z učenjem španščine. Ogromno sem se naučil na tečaju, ki ga je organiziral simpatični perujski novinar in pisatelj Eduardo Zapatagranja. Njegov oče, tudi pisatelj, je pisal pod imenom Eduardo Zamacois in je dolga leta živel v Argentini. Metoda, ki jo je uporabljal pri učenju tega jezika, je bila res odlična, ker je vse temeljilo na pripovedovanju zanimivih (in resničnih) dogodivščin tega mladeniča, od španske revolucije, kjer je sodeloval na republikanski strani, preko francoske tujske legije v Alžiru, nato vpleten v vojni proti Nemcem v Afriki, pribežal k Angležem, nato streniran kot vohun in poslan s padalom v Italijo zadaj za fronto, v trenutku ujet od gestapa in obsojen na smrt, ki so jo odlašali toliko časa, da se mu je posrečilo uiti k italijanskim partizanom in tam dočakati konca vojne. Na tečaju nas je bilo kar lepo število Slovencev, pa tudi drugih narodnosti. Tako sem ob prihodu v Argentino španščino praktično gladko govoril.

Tik pred božičem leta 1947 sva se z bratom Božotom vkrcala na ladjo Santa Fe, ki naju je pripeljala v Buenos Aires na dan svetih treh kraljev, 6. januarja 1948, starši z ostalima bratoma pa so prišli dva meseca za nama.

ARGENTINA

V svetovni literaturi obstaja nešteto romanov in zgodb, ki opisujejo različne občutke inmigrantov ob prihodu v tujo deželo, ki so jo po navadi prostovoljno izbrali kot rešitev svojih ekonomskih problemov. Šli so dobesedno »s trebuhom za kruhom« v neko novo »obljubljeno« deželo. Z nami Slovenci - kot z ostalimi stotisoči razseljenih oseb po drugi svetovni vojni - je bilo to precej drugače. Nihče ni »hotel« zapustiti svojega doma. Mi smo bili izdani, pretepeni, pregnani, pobegli, z eno besede, na *eksil* obsojeni. Nihče ni iskal »obljubljene dežele«, ta je ostala tam zadaj, izgubljena in iz srca iztrgana. Podali smo se v neko »prisiljeno deželo«, ki so jo iz naravno ohranjevalnih razlogov skušali sprejeti čim bolj prijateljsko in s

polno mero upanja. Nismo prišli svobodno, pa tudi ne za zmeraj, nikakor ne! To je bilo le začasno, »za nekaj mesecev«, so govorili. No, jaz nisem bil tega mnenja. Odhajal sem iz Evrope prisiljen, da, to je res, izbral sem si tudi Argentino iz razlogov, ki sem jih prej omenil, kot edino možno rešitev, ampak takoj, ko sem jo izbral, sem bil popolnoma miren, brez travm, ker sem samega sebe prepričal, da se verjetno nikdar več ne vrnemo. Ozdravljen sem bil lažnih obljub nekaterih prerokov, ki so na ta način marsikateremu od naših revežev blažili bolečine izgnanstva. Postal sem navaden pionir, skušal sem se prepričati, da sem popolnoma prostovoljen inmigrant, da nisem vezan do ničesar, niti do svoje izgubljene preteklosti. Zdelo se mi je, da bo takšna drža najbolj zdrava, najmanj travmatična. Imel sem vrsto prijateljev, tudi kulturnikov, ki so podobno mislili, in smo to drug drugemu zatrjevali in si dajali korajžo. Kasneje, čez nekaj let sem začel spoznavati, kako prihajajo za menoj vsi tisti neporavnani računi, za katere sem mislil, da so ostali tam nekje v davnini, zakopani in zabetonirani. Pa sem se motil. Kljub temu, da mi Bog ni dodal trpljenja z izgubo nobenega sorodnika, pa so mi le-te nadomestili nešteti prijatelji, nesrečneži, ki jim ni bilo prizaneseno trpljenje in smrt v jamah. Vsak dan bolj so vstajali pred mano, gledal sem jih spočetka z nejevoljo, sčasoma pa z vedno večjim sočutjem, čutil njihovo bližino in njihov klic, kot je napisal dr. Tine Debeljak v naši cerkvi v Buenos Airesu: »… za mrtve ne bodi mrtev ...!« In tako sem se začel polagoma vstajenjsko prebujati iz svojega groba v neko novo prebujenje. Pomagala mi je molitev, pa občasno komuniciranje z raznimi misleci, kot so dr. Komar, Brumen in Gogala, in drugih, ter branje različnih knjig in člankov iz domovine (naj omenim Lojzeta Rebulo, Draga Jančarja, Jožeta Snoja, Tarasa Kermavnerja, Justina Stanovnika in še mnogo drugih), pa še nekaterih svetovnih avtorjev.

Prve vtise o tej novi deželi smo dobili tik preden je ladja pristala, ko se je počasi pomikala mimo patricijskega Club de Pescadores, in smo radovedni raznorodni prišleki napolnili palubo do zadnjega mostička in buljili na obalo. Takrat smo opazili na terasi pred klubom več omizij z brkatimi gospodi v belih oblekah, v črno-belih lakastih čevljih, s panamskimi slamniki in z bambusovimi palicami v rokah, na belo pogrnjenih mizah pred njimi pa so stali vrčki piva. In gospodje so sneli slamnike in nam prijazno mahali, mi pa njim z umazanimi robci in starimi rutami. Nekdo je komentiral: »Jih vidiš argentinske latifundiste, kako prijazno pozdravljajo nove sužnje, ki jim bodo pomagali graditi njihovo bogatijo!« A ta vizija je trajala le kratek hip. Čez nekaj minut se je ladja prislonila na pomol tik pred

starinsko stavbo sive barve, ki je nosila ime Emigrantski hotel, ki je nosil bogve zakaj ta blagozveneč pridevek, saj v resnici ni bil več kot ogromna kasarna z ogromnimi dvoranami, ki so se imenovale spalnice, s pogradi v treh nadstropjih, s slabo hrano in še bolj neprijazno upravo. Bilo je očividno, da so se nas hoteli čim prej znebiti, saj so prihajale vsak teden nove ladje z novimi valovi inmigranstkih množic.

Naslednji dan smo se že odpravili na pohod v ta betonski pragozd, ki nam je vzbujal zelo različne občutke. Šele, ko smo se povzpeli skozi park San Martinovega trga, ob impozantnem nebotičniku Cavanagh, pa po ulici Florida tja do konca, do trga Plaza de Mayo, smo se nekako prepričali, da bo to mesto še kar precej zanimivo. Tako smo nekaj dni koračili kar peš križem kražem po centru Buenos Airesa, pa obenem iskali službe in, kar je bilo najtežje, stanovanja. Služb je bilo dovolj, a z bratom Božotom za vraga nisva dobila strehe. Tako sva čez štiri ali pet dni, ko so nas že kar na lep način metali iz hotela, bila prisiljena vzeti službo s hrano in »stanovanjem« pri gradnji nekega državnega poslopja blizu letališča Ezeiza. Nima smisla, da opisujem tisto garanje pri skoraj vsakdanjem betoniranju, ki je bilo za mladega in še iz vojne sestradanega meščanskega dijaka kar malo odvratno. Vročina je bila blazna, kar vsak dan med 35 in 40 stopinj. Zvečer sem bil tako zbit, da nisem imel niti apetita, da bi večerjal. Pa je tudi to kmalu minilo. Božo se je že prej izmazal, ker je v dnevnikih kmalu dobil dobro službo pri ameriškem podjetju Swift v La Plati, jaz sem pa počakal, da so prišli v marcu starši, ki so čez nekaj dni našli neko stanovanje v mestu, v predelu Villa Ortuzar, na ulici Rosetti. Tako smo se preselili v tisto skromno a dostojno stanovanje.

Tam smo začeli naše novo, normalno življenje, v tej novi deželi, ki smo jo začeli počasi spoznavati in dojemati. Argentina se je v prvih povojnih letih dobesedno valjala v blagostanju, kot posledica kupčij s prehrano med drugo svetovno vojno. A isto kot se je zgodilo »čarovnikovemu učencu« se tudi Argentinci niso zavedli tega blagoslova, ki jih je doletel s kupčijami med vojno in še nekaj let kasneje s sestradano Evropo. Iz tega pričaranega bogastva se niso ničesar naučili. Nasprotno, to je bila ena njihovih nesreč, ki se je skupno s Peronovo korompirano diktaturo zgrnila nad to deželo. Argentina je vedno bila (in pravijo, da vedno bo) dežela protislovij. Odkar živimo tukaj, od leta 1948, smo stalno v krizi. Iz ene krize gremo v drugo. Nekoč, v prvih desetih letih mojega bivanja tukaj, smo trije Slovenci, družabniki v majhnem gradbenem podjetju, debatirali o

takratni krizi z našim klientom industrialcem, ki je bil tudi tako na pol Argentinec, ker je bil sin Judovskih priseljencev, inteligenten in realist. Ko smo se mi priduševali, zakaj Argentina ne napravi tega ali onega, zakaj delajo tako očividne napake, nas je mož prekinil in smehljaje potolažil: »Dajte no, fantje, ali se ne zavedate, da ne živite v zaresni deželi? To je vendar dežela iluzije, to ni nič drugega kot dežela iz operete!«. Kar za malo se mi je zdelo tedaj, pa ni bilo dolgo, ko sem prišel do istega prepričanja in še danes tako mislim. Kljub neštetim dobrim, lepim in poštenim stvarem, ki jih ima Argentina, je problem ta, da je le-teh premalo. Večina je onih drugih, ki so prišle v to deželo pred stoletji, skupno s prvimi španskimi kolonizatorji. Pristanišče, ki se je takrat imenovalo »Santa Maria de los Buenos Aires« je bilo važno kot izvozna luka za od Indijancev pokradeno zlato, srebro in kože, od katerega se je dobršen del pretihotapil po drugih evropskih pristaniščih. Etnično pomešanje prvih španskih naseljencev z indijanskimi domorodci je doseglo neko genetično mešanico, ki je bila od čistokrvnih Špancev zaničevana in zanemarjena in še danes trpi to usodo. Drugi inmigracijski valovi, posebno koncem 19. in v prvi polovici 20. stoletja so bili pretežno iz sredozemskega področja, od teh največ iz Italije. Še danes se sliši kakšna brazilska šala, kaj so pravzaprav Argentinci? »To so Italijani, ki govorijo špansko in mislijo, da so Angleži!« V resnici, in to vsi priznajo, je Argentina od vseh južnoameriških dežel najmanj »ameriška«.

DELO IN ŠTUDIJ

Stanarina je bila od sila draga, zato je bilo treba takoj poiskati novo delo. Božo je ostal še kar v La Plati, kjer je počasi napredoval in polagoma dosegel lep položaj. Jaz sem iskal najprej v tovarnah blizu našega stanovanja, da se mi ni bilo treba voziti in sem kar peš hodil. Tako sem delal najprej v neki vinski tovarni na Paternalu, kjer sem že prvi dan doživel presenečenje, ker sem našel tam več Slovencev iz predvojne emigracije. Delo je bilo monotono in naporno, ampak tam sem imel priložnost, da sem se fizično okrepil in ga že lažje prenašal. Po nekaj mesecih mi je nek prijatelj priporočil drugo delo v tekstilni barvarni. Tam mi je bilo kar všeč in tudi ni bilo preveč naporno. Polagoma sem se tudi navajal na tukajšnji okolje, kar ni bilo prav nič težko, saj so Argentinci zelo odprti in gostoljubni ljudje in so na tujce gledali še kar spoštljivo. V tej tovarni sem postal prijatelj z Horacijem, simpatičnim tipičnim »porteñom«, kot se tukaj imenujejo prebivalci tega mesta, ki je že od nekdaj bilo označeno kot

»puerto« ali pristanišče; od tod beseda porteño. Na vsak način me je hotel učiti najprej španščine, a je videl, da ne govorim dosti slabše kot on, zato je rekel, da me bo naučil »lunfardo«, to je tukajšnji žargon. Obenem me je pa začel učiti tango. Imel je lep glas in je pel kadar ni bilo šefa blizu. Moral sem se naučiti ves tekst in melodijo njegovega priljubljenega tanga »Mina que fue«. Ves navdušen je bil, ko je videl, da mi je šlo kar dobro, z melodijo kot tudi z besedilom, ki je bil skoraj ves v »lunfardu«. Meni je bilo to kar v zabavo in sem tudi občudoval njegovo vztrajnost pri učenju.

Še ena zanimivost iz te službe. Naš delovodja je bil Eduardo, prijazen mož, ki mi je takoj, ko je izvedel, da sem Slovenec, povedal, da njegov oče dela v tiskarni, kjer se je tiskal »uradni« slovenski časopis predvojnih emigrantov, katerega imena se ne spominjam več Tako mi je stalno prinašal kake številke, kjer sem spoznaval partijsko nastrojenost peščice tukajšnjih komunistov, ki so izlivali v tem časopisu kar se je dalo strupa na nas »nove« priseljence, belogardiste in izdajalce. V tistih mesecih se je tudi razvnela bitka med Titovci in kominformovci in oboji so izdajali svoje liste, kjer so se tolkli na živo. Kljub ogabnosti njihovega žargona, ki smo ga mi že dobro poznali, je bilo tisto branje zares zabavno, dobesedno komično.

Proti koncu leta 1949 sem prišel v službo v trgovsko firmo Midland Comercial, kjer sem delal dobro leto. Medtem sem že poizvedel vse potrebno za nostrificiranje maturitetnega spričevala iz Rima. Na Colegio Nacional de Buenos Aires, ki spada direktno pod Univerzo mesta Buenos Aires, so mi določili sedem izpitov (tri iz španščine, dva iz zgodovine, enega iz zemljepisa in enega iz državljanske vzgoje). Dobro sem se pripravil in do srede naslednjega leta končal in se takoj vpisal na arhitekturno fakulteto buenosaireške univerze. Takrat sem tudi zamenjal službo, ker sem potreboval več časa za arhitekturni študij, zato mi je prišlo zelo prav delo pri firmi Bunge & Born, v pisarni za telegrafsko korespondenco v angleščini, kjer smo delali po osem ur skupaj, dopoldne ali popoldne in sem imel priložnost tudi zamenjati s kakim kolegom, kar mi je omogočilo, da sem prva štiri leta arhitekture kar v redu stisnil.

SLOVENSKI AKADEMSKI KLUB

Od prvega dne smo se slovenski priseljenci v Argentini začeli organizirati v vseh mogočih društvih, cerkvenih ustanovah, pevskih zborih, gledaliških skupinah in tako naprej. Moj čas mi trenutno ni dopuščal druge aktivnosti kot nekaj družabnih sestankov preko na

novo ustanovljenega Slovenskega akademskega kluba. Tako smo ga poimenovali, ker so se do takrat univerzitetni študentje imenovali še »akademiki« in smo ta naziv kar pustili. Nekoč, v letu 1949, pri slovenski maši na ulici Belgrano, smo prosili delegata dušnega pastirstva g. Antona Oreharja, da je razglasil sestanek za vse dijake, ki se zanimajo za nostrifikacijo spričeval in vpis na univerze. Na prvem sestanku se nas je zbralo najmanj petnajst, kasneje se jih je priglasilo še več, a končno jih je ostalo le kakih osem, ker je večina naših deklet in fantov morala delati, da so pomagali svojim družinam in ni bilo časa za študiranje.

Tisti, ki smo vztrajali, smo prav tako morali delati, pa nobenega ni hudič vzel. Samo zobe je bilo treba stisniti in imeti malo višji cilj pred seboj. Za to se imam zahvaliti tudi mojim staršem, ki so me vedno podpirali, da moram priti na univerzo in čim prej doštudirati. No, jaz sem to dosegel, sicer v osmih letih namesto šestih normalnih, pa sem bil kar zadovoljen s tem rezultatom, saj sem bil stalno v službi osem ur na dan. Moral sem pa žonglirati skoraj vsak dan, saj je bilo treba tu in tam skočiti na fakulteto za kakšno »korekcijo« ali za podpis, pa sem stekel iz službe čez mesto, kak kilometer daleč. Projekte sem pa risal ponoči, včasih cele noči. Marsikdaj sem šel na delo popolnoma neprespan. Bili smo mladi in z jasnimi cilji pred seboj, krepko je bilo treba stiskati zobe. Pa smo z božjo pomočjo in s podporo svoje družine zdržali. Še sedaj hranim za spomin kartonček v obliki ure, z gibljivimi kazalci, ki sem ga nekoč sestavil in ga pritrdil na vrata moje sobice. Na vrhu pa zapisal: »Prosim, zbudite me ob …« Kazalci so pokazali, kdaj sta me ljubeča mati ali oče poklicala, po kakih dveh, treh urah spanja, da sem se na hitro stušal in največkrat neobrit zdrvel na fakulteto oddati svoj projekt. Takrat so bile v modi anfetaminske (protispanjske) pilule, katere mi je predpisal poznan zdravnik in sem jih tudi nekajkrat s previdnostjo uporabil, da sem sploh zdržal.

5. januarja 1951 je peščica visokošolcev ustanovila Slovenski akademski klub. Razlogov za to je bilo več, predvsem je bil najvažnejši ta, da smo se medsebojno informirali o možnostih nostrifikacij različnih tipov spričeval. Drug praktični namen je bil, da se ob nedeljah dobimo skupaj študentje in se sprostimo pri zdravi zabavi. V svojem statutu smo izjavili, da je »Slovenski akademski klub organizacija slovensko govorečih visokošolcev, (z edino izjemo pristašev komunistične ideologije), ki so redno vpisani ali že diplomirali na argentinskih univerzah. Namen Kluba je bil povezovati čim več slovensko govorečih visokošolcev v Argentini, oživljati versko živ-

ljenje, vzbujati zanimanje za slovensko narodno kulturo, umetnost, gospodarstvo in politiko, ter gojiti zdravo družabnost.« Hodili smo včasih v kino ali na izlete, pa seveda tudi na slovenske prireditve, kadar so bile ob nedeljah.

Ustanovni člani smo bili: Milko Terčič, sedaj že pokojni strojni inženir, svetovni specialist za pristaniške tanke za kemikalije, živel nazadnje v Houstonu, ZD; Marko Martelanc, tudi že pokojni ekonomist, dolgoletni komercialni upravnik pri Dupontu, kasneje tudi specialist za inštalacije pristaniških tankov, kasneje industrialec v Brazilu za specialna olja, živel zadnja leta v Santosu v Brazilu; Jože Rezelj, tudi že pokojni gradbeni inženir, delal dolga leta pri veliki gradbenem podjetju za mostove in pristanišča; Ferko Bajlec, ekonomist, visoki upravnik v raznih mednarodnih industrijskih podjetjih, živi v Buenos Airesu; njegov brat Joško Bajlec, ekonomist, tudi visoki upravnik pri neki važni firmi, živi v Buenos Airesu; Mirjanka Bajlec (poročena z lic. Vladimirjem Voršičem, živi v Argentini); Barica Majcen, arhitekta, umrla za rakom že pred leti; dr. Peter Rant, tudi že umrl, ekonomist, deloval kot konzultor pri različnih petrolejskih družbah; Dušan Šušteršič, živi v Buenos Airesu; Rudi Praprotnik, ki se je kasneje oddaljil in smo izgubili vse stike z njim; Franček Prijatelj, prav tako se oddaljil in nismo imeli več stikov z njim; lic. Albin Magister, kasneje se nehal udejstvovati v Klubu, živi v Buenos Airesu; Inge Gol; dr. Stane Žužek, ki se je kasneje oddaljil iz Kluba, živi v Bariločah v Argentini; Lili Jordan, kmalu se je poročila z nekim Francozom in se izselila iz Argentine; in jaz, arhitekt, delal prva tri leta v gradbeni firmi, nato tri leta v družbi s tremi slovenskimi kolegi, nato vsa leta v svojem privatnem biroju. V klub so prihajali še nekateri fantje in dve ali tri dekleta, a naša ideja je bila, da bi se ta družba, torej ne klub kot tak, razširila na neko neorganizirano skupino deklet in fantov, ki bi se dobivali ob nedeljah in gojili zdravo družabnost v vseh oblikah. Naš cilj je bil, in ga nismo skrivali temveč jasno poudarjali, da je precej važno za nas mlade slovenske študente, bodoče profesionalce, živeče v Buenos Airesu, da spoznajo sebi primerne družice in se tako ustvarijo slovenski zakoni. Tako smo začeli propagirati to našo družbo, a nas ni bilo dovolj. Predvsem so manjkala dekleta, ker so pač prekinile študij in se nam niso približale, ne vemo če iz strahu ali sramu. Zato smo se odločili za drug način vabljenja, bolj uraden. Neke nedelje, po maši na Belgranu, predlagamo predsednici dekliške Katoliške akcije Renati Ašič, da naš Klub povabi skupino deklet na »čajanko«, se pravi na en nedolžen klepet. Še sedaj jo vidim, ubogo Renato, kako je trpela

in kot kuhan rak zardela, ker ni vedela kam se dati. Obljubila nam je odgovor čez teden dni, in ta je bil, tak, kot smo se ga bali: dobili smo košarco. Razloga nam pa ni povedala. Vedeli smo, da je prišel »razlog« od zgoraj. Zato smo sklenili, da stopimo direktno k najvišji instanci, delegatu dušnega pastirstva, ki je bil obenem asistent Katoliške akcije. Razgovor z g. Oreharjem je bil zelo kratek. Rekel je, da on ne bi odobraval nobenega sestanka med fanti in dekleti samimi brez nadzorstva, pa četudi bi dejali, da hočejo skupaj moliti rožni venec. Dejal je tudi, da on že dovolj napravi, da se fantje in dekleta spoznajo, s tem, da organizira enkrat na leto romanje v Luján. Odšli smo z dolgimi nosovi. Naj povem, da smo se kakih dvajset let kasneje sestali pri nas z Renato, takrat že poročeno Kozina, mamico štirih otrok in živečo v Kanadi in obujali te spomine. Blaga duša Renata se je od srca nasmejala in rekla: »Joj Marjan, le kako smo morali biti takrat tako neumni!«

Približno istočasno z ustanovitvijo našega kluba se je ustanovilo še eno društvo slovenskih visokošolcev, izhajajočih iz Stanovske organizacije Katoliške akcije. Tu in tam smo se z njimi menili, da bi bilo bolj pametno imeti eno samo društvo in smo drug drugega vabili, da se priključi »našemu«. Ni težko razumeti, da ni bilo soglasja v tej točki. Oboji smo bili zadosti trmasti in prepričani v pravšnost svojih konceptov, tako, da nekaj let ni prišlo do združenja. Eden od glavnih razlogov je bil tudi ta, da so bili v našem Klubu včlanjeni nekateri bolj liberalno usmerjeni fantje in dekleta, ki sploh niso hoteli nič slišati o kakem »katoliško« usmerjenem združenju. No, po enem letu debat in dolgoveznih sestankov smo se končno, bolj zaradi ljubega miru kot česa drugega, odločili za združitev obeh organizacij v »Slovensko katoliško akademsko društvo«. Takrat se je tudi začelo počasno odmiranje visokošolskega združenja, ki je po kakih treh desetletjih malo večje ali manjše aktivnosti dokončno izginilo.

Dr. STANKO NIKOLIČ

Kljub temu, da nismo uspeli naše družabnosti razširiti navzven in povabiti v naš krog še druge mlade, predvsem dekleta, smo se pač zadovoljili s tisto družbo, ki nam je ostala in ki je izhajala iz Kluba. Iz tiste druščine se je le ustvarilo več slovenskih zakonov, hvala Bogu, čeprav se je zgodilo, da smo eni ali drugi včasih »zašli« v argentinsko družbo. Začelo se je tako, ko sva z Petrom Rantom dne 16. oktobra 1949 ob priložnosti slovesne akademije na čast škofu Rožmanu, prišla do vrat Colegija na ulici Azcuenaga, naju nekdo pok-

liče: »Hej, fanta, pridita sem, vaju nujno potrebujem!« Ozrla sva se in zagledala na stopnici med vrati stoječega okoli trideset let starega plavolasca, okrog njega pa roj deklet, vsaj pet jih je moralo biti, vse Argentinke in precej mlajše od njega, ki so čebljale vsevprek in ne vem, kaj so hotele vedeti od njega, ker so kar naprej kričale: »Escuchame Estanco!« (Poslušaj me, Stanko!). In Stanko se je očividno že potapljal v tej dekliški poplavi in je nujno rabil pomoč. »No, prosim vaju fanta, pridita, da vaju predstavim tem deklicam, ki jih peljem na akademijo, da mi jih bosta pomagala obvladati!« Kar malce v slabo voljo naju je spravil, saj sva imela druge namene s Petrom, srečati bi se morala z drugimi ljudmi. Pa je bilo prepozno, bolje rečeno, iz bontona nisva mogla odkloniti te prošnje in sva se počasi približala. Dekliški vrišč je za hip potihnil in vse so naju začele študirati, a kmalu so bile spet v svojem inkvizicijskem ambientu. Midva sva pa najprej hotela vedeti, kdo je sploh ta gospod, ki naju je zapletel v svojo mrežo. Stanko je bil srednje postave, vitek in bolj počasnih kretenj. Njegove sivo-zelene oči in stalen dobrodušen nasmešek je izžareval videz simpatične osebnosti. Rekel bi, da je imel na sebi nekaj viteškega. Govoril je počasi, precej tiho in nadvse mirno, prav nič latinskega ni imel na sebi. Ker je opazil, da sva ga kar vprašljivo gledala, se nama je predstavil: »Sem Stanko Nikolič, jurist. Kar Stanko me kličita, kot vsi ostali!« In to je bilo vse, kar je o sebi povedal. Seveda je nato začelo predstavljanje z dekliškim svetom tistih najstnic in nato smo se že morali pomakniti v dvorano, kjer sva postala seveda uradna prevajalca za radovedna argentinska dekleta.

No, po končani akademiji sva se s Petrom hitela poslavljati, pa obenem tudi dobila povabilo na njihove hišne plese, kjer je Stanko vsak teden poučeval skupino argentinskih fantov in deklet njihove folklorne plese. Skoraj nisem mogel verjeti, ampak je bilo res. Ta naš mladi slovenski jurist, samorastnik in čudaško namerjen intelektualec, je skoraj takoj po prihodu v Argentino odkril nekega tukajšnjega profesorja za narodne plese, kar je bilo v tistih letih prava redkost, in se pri njem vestno izpopolnjeval ter to svoje znanje posredoval, seveda popolnoma brezplačno in brez vsakih drugih interesov, argentinski mladini, ki je takrat poznala le domači tango in bolero, pa uvoženi foxtrot. Največkrat smo se dobili v hiši družine Lopez, katerih tri hčerke so bile vse v Katoliški akciji, kot tudi nekaj ostalih deklet. Ti večeri so se imenovali *asalto* - napad, zato, ker smo takorekoč vselej »zavzeli« neko hišo, pa prinesli seboj vse potrebno za posladkanje in brezalkoholne pijače. Stanko je bil stalno v središču vse družbe. Po kratkem začetnem klepetu je naenkrat zaploskal in s svojim zvonkim glasom zaklical: »Pozor!« V hipu smo vsi utihnili

in Stanko je napovedal, kaj se bomo danes učili. Vsakič je prinesel novo gramofonsko ploščo z nekim novim plesom, in teh je bilo na desetine, eden lepši od drugega. Stanku Nikoliču se imam zahvaliti, da mi je odkril lepoto stare avtohtone kulture. In tako smo vselej začeli s folklornimi plesi, novimi in starimi, ki smo jih že morali znati. To je trajalo kar kakšno uro. Potem, po kratki pavzi in potrebnem okrepčilu pa smo se zavrteli s tangom, bolerom in foxtrotom. Pa kako se je klepetalo! Neverjetno, kaj vse se da ob takem plesnem srečanju lepega in zanimivega doživeti. Danes se mi smili mladina, ki popolnoma brez besed pleše moderne plese ob oglušujočih zvokih rock-ansamblov, kjer je sploh nemogoče pogovarjati se, ker se enostavno ne slišijo. Včasih premišljujem, če ni morda narobe, da so tako glasbo iznašli zato, da se mladini ni treba pogovarjati, ker si največkrat nimajo kaj povedati.

Naša skupina je Stanka obožavala. Seveda, s Petrom sva začela kar stalno zahajati mednje in odkrivati njihove značilnosti. Rekel bi, da so bili vsi fantje in dekleta iz te družbe zelo v redu, lepo in pošteno vzgojeni, Slovence so pa posebno cenili. Kasneje sva pritegnila še nekaj drugih slovenskih fantov in deklet in tako se je ta naša družabnost začela razvijati po nekih, narodnostno ne preveč pravovernih tirih. Vem, da so premnogi rojaki vihali nosove in nas obsojali, iz vseh mogočih vidikov, nama se je pa kar kresalo. A včasih sva se pomenkovala in prihajala do malce grenkih zaključkov. Dobro sva se zavedala, da se ta mladina srečava na plesnih zabavah in izletih tudi, morda celo predvsem zato, da si pridobijo svojega življenjskega druga ali družico. Kar ni nič slabega, nasprotno. V tej družbi je bilo obilo priložnosti in časa spoznavanja med seboj, odkriti svoje značaje, težnje in morda tudi napake. Le to nama je bilo žal, da se kaj podobnega ni dalo organizirati v naši slovenski skupnosti.

Po kakih treh letih, točnega datume se ne spominjam, se je Stanko Mikolič poslovil. Odšel je v Španijo in smo popolnoma izgubili sled za njim. V Madridu je včasih sodeloval na argentinskem poslaništvu pri kaki slavnosti, ko je prirejal folklorne plese, kot smo brali v revijah. Kasneje je menda odšel na Švedsko, pa tudi v ZDA, in tam je menda kmalu umrl. Žal mi je, da nisem mogel vzpostaviti boljših stikov s tem skrivnostnim in privlačnim človekom.

Dr. PETER RANT

S Petrom me je vezalo trdno prijateljstvo, od leta 1950, ko sva oba delala v znanem podjetju Bunge & Born v pisarni telegrafske korespondence za mednarodno uvozno in izvozno trgovino. Ujemala

sva se v skoraj vseh pogledih na slovensko in argentinsko tedanjost, se pravi, da sva gojila podobna kritična stališča in gojila podobne odnose do naše skupnosti. Peter je bil sila podjeten in drzen. Znal je izvrtati, prav preko tiste najine argentinske družbe, neko prekrasno hišo, ki jo je njihova družina zares potrebovala. Nahajala se je na ulici Granaderos 66, v okraju Flores. Hiša je bila sicer nekoliko starinska, a dobro ohranjena in ogromna, kar prevelika za njegovo sicer veliko družino, zato so se odločili oddati nekaj sob. Najvažnejša soba, neke vrste sprejemnica, tik ob vhodu iz ulice, se je spremenila v pisarno, ki jo je najel podjetni lazarist pater Ladislav Lenček. Tam so se vršili mnogi ustanovni sestanki različnih naših društev, med njimi tudi Slovenska kulturna akcija. Peter je kar užival, ker je kot svojevrsten posebnež, malce zagoneten, malce kontradiktoren, dosegel s to Lenčkovo prisotnostjo v svoji hiši gotov političen status, namreč v svojevrstni opoziciji našemu *establishmentu*. Peter je imel logično Rantovo kri in gene, ki so odlikovali vse štiri brate vsakega po svoje, z neštetimi vrlinami in nenavadnimi sposobnostmi, drznostjo in zvitostjo. Ta družina bi si zaslužila posebno knjigo, sago o Rantih.

A Peter je imel še druge cilje, in sicer se je odločil izpeljati v tej novi hiši svoj načrt družabnih »asaltov«, z večinsko slovensko družbo. In to mu je uspelo v veliki meri. Ti mladinski sestanki s plesom so se v njegovi hiši vrstili več let in rodili kar nekaj sadov. Čeprav je vabil še nekatere argentinske prijatelje iz prejšnje skupine, je pritegnil celo vrsto novih slovenskih deklet in fantov. On je dobil preko te nove skupine svojo življenjsko družico, Regino Lesarjevo, meni pa je tudi posredoval možnost, da sem se pobližje spoznal s svojo današnjo ženko Pavlo Maček, s katero sva se sicer že prej poznala »bolj od daleč«, rekel bi skoraj, iz lujanskih romanj, kar je bilo vsekakor premalo in se je dokončni Cupidov strel zgodil v Petrovi hiši. Še nekaj drugih srečnih zakoncev se ima Petru za zahvaliti za svoj zakonski »pristan«.

Čez nekaj let se je Peter z družinico preselil v Bahio Blanco, kjer so se mu odpirale druge možnosti kot ekonomistu in samostojnemu svetovalcu. To je potem nadaljeval spet v Buenos Airesu pri raznih bankah, nato pa v Neuquenu pri petrolejski družbi. Tam ga je nekoč, ko se je vračal z avtomobilom, doletela možganska kap, ki ga je sicer le delno ohromela, a nas je po nekaj letih dokončno zapustil.

HELENA JANEŽIC

LJUBO DOMA, VSAK GA IMA

Ste že slišali, da bi v knjižnici kdo prebival? Tega si pravzaprav želimo vsi, ki imamo radi knjige in prostore, kjer prebivajo. Eno takih knjižnih domovanj je tudi Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK), kjer sem zaposlena že nekaj let, pa do nedavna nisem pomislila, da bi v stavbi kdo stanoval. Dokler nismo začeli videvati drobnih puhastih peres … zdaj na tej, zdaj na oni okenski polici, pa med knjigami v skladišču in sem in tja tudi kakšno prav posebno, grahasto, na nukovskih hodnikih. Ker tu zagotovo ni kokoši, ki bi izgubljale grahasto perje, smo pomislili, da bi v naši knjižnici lahko prebival čuk. Še nihče ga ni zares srečal, najbrž zato, ker ta ptica podnevi spi, bedi pa ponoči. O njem vemo le, da je majhno in radovedno pernato bitje, ki ponoči bedi in odkriva zaklade z Nukovih polic. Poimenovali smo ga Čukec ***Nukec***.

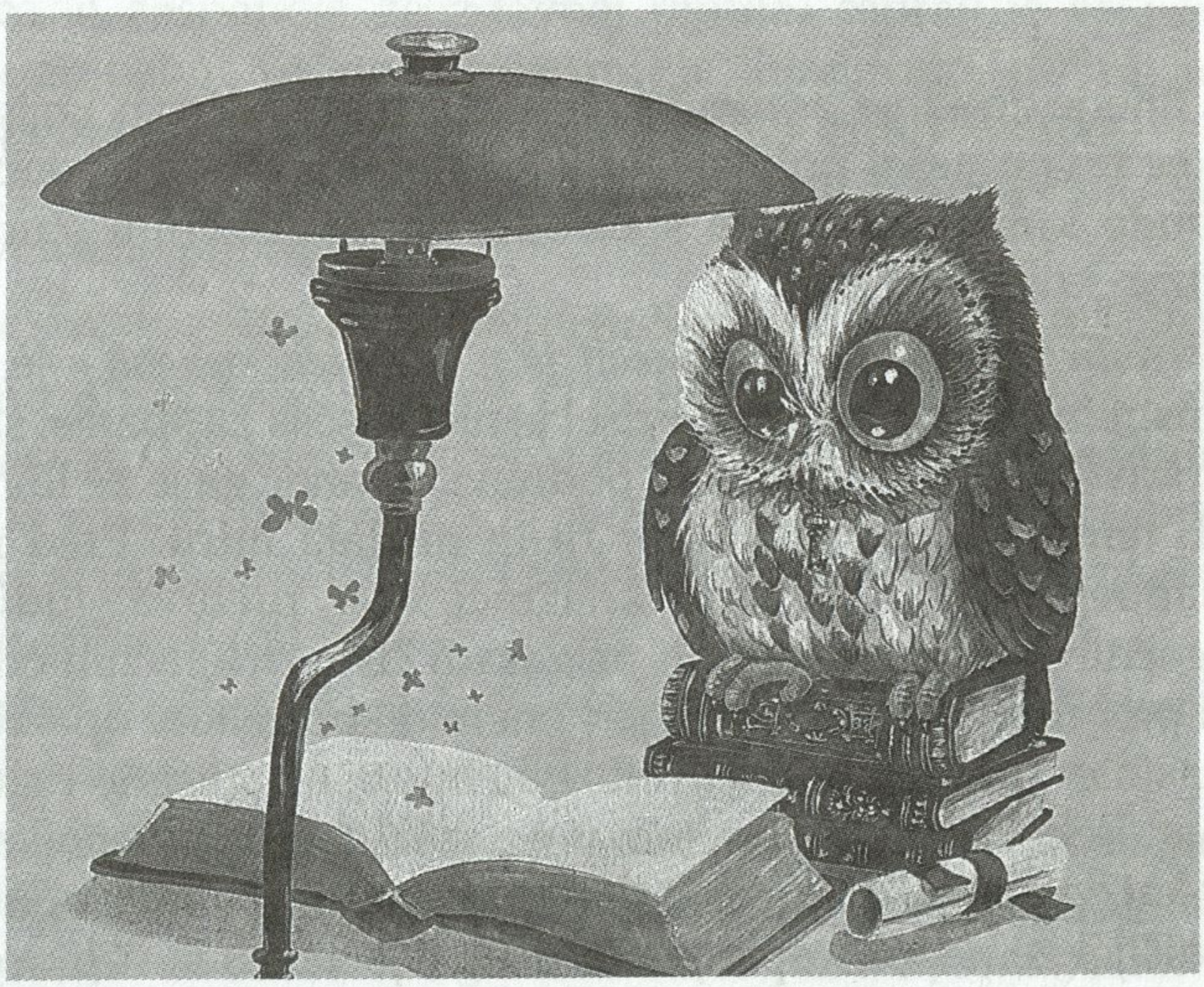

Čukec Nukec, v zamisli in izvedbi *Polone Kosec*

Pravljično bitje Čukec Nukec je nastalo z željo, da bi največjo slovensko knjižnico približali našim najmlajšim. S pomočjo pernatega radovedneža, ki hkrati tudi simbolno predstavlja modrost, je spoznavanje stavbe, njenih zakladov in s knjižnico povezanih ljudi prijaznejše in razumljivo otrokom. Simbolov je polna tudi hiša tisočerih knjig, kakor Nuku reče Čukec Nukec. O teh mu razlaga mojster arhitekt Jože Plečnik, ki ve vse o hiši, njenem nastanku in zakladih, skritih za tisočerimi okni v obliki pol odprtih knjig in prav on je tisti, ki Čukcu odkrije številna manj znana dejstva in resnice. Nenazadnje tudi to, da je znanje, ki je zapisano v neštetih knjigah največji zaklad.

V NUK smo zasnovali program za najmlajše, kjer ima glavno vlogo prav Čukec Nukec. Vsako prvo soboto v mesecu predstavlja največjo slovensko knjižnico otrokom in njihovim spremljevalcem na Čukčevih sobotah. Branju zgodbice sledi ogled hiše in njenih zakladov, vsakokrat na drugo temo. Čukčeva sobota v maju 2018 je bila posvečena Slovencem po svetu in posebej za to priložnost je nastala nova zgodba o Čukcu. Obiskale so ga lastovke, ki so se prav tiste dni vrnile iz južnih krajev in mu kot prave poznavalke izseljenske tematike razložile, kje vse živijo Slovenci in kako so se knjige, napisane v slovenskem jeziku, izdane pa v drugih državah, znašle na policah NUK.

Bilo je zgodnje pomladno jutro. V hiši tisočerih knjig je Čukec Nukec ravno našel polico, kjer je nameraval prespati dan, medtem ko bodo knjižnična vrata spet odprta nadebudnim študentom in vestnim knjižničarjem.

»*Koliko znanja in informacij je v vseh teh knjigah,*« je že tisočič pomislil in glasno zazehal. Prišel je njegov čas za spanje, saj je kakor vse prave nočne ptice spal le podnevi. Spanec ga je že lovil za krila, kljub temu, da mu ena stvar ni in ni dala miru. Pred nedavnim je namreč odkril, da so v knjižnici, kjer prebiva, tudi knjige v drugačnih jezikih, nekaterih pa zaradi čisto drugačnih črk sploh ni znal prebrati. Prav to noč pa je v enem od oddelkov opazil knjige, ki so nastale v daljnih krajih sveta, a so bile vse napisane v slovenskem jeziku. Rekel si je, da bo o tem povprašal mojstra Plečnika, ko se bo spet kaj oglasil. »*Kaj ne živijo slovensko govoreči ljudje le v Sloveniji?*« je razmišljal že napol v spanju. Že drugič je zazehal, velike očke so se

trudne zapirale, zato je skril glavo pod perutnico in utonil v spanec.

Prebudil ga je hihitav ščebet. Odprl je najprej eno oko in zaspano pomežiknil, ko je pred sabo zagledal drobne črne ptice z belimi trebuščki in škarjastimi repi. V krogu so stale pred njim in se hihitale. Kar ni mogel verjeti svojim zaspanim očem: »*Lastovke! Kako dolgo vas ni bilo, pogrešal sem vas!*«

»*No, približno pol leta smo bile v toplih krajih, zdaj se je pa tu spet ogrelo in smo se vrnile. Dolga pot je za nami,*« je povedala najmlajša lastovica, ki se je izvalila komaj prejšnje poletje in prijateljsko lopnila Nukca po perutnici.

»*Sem mislil, da vas ne bo več nazaj,*« je prizadeto rekel Nukec in nato veselo pristavil: »*Vaša gnezda so vas pa počakala.*«

»*Vedno je tako. In res se je lepo vrniti domov, sploh po nekaj tisoč preletenih kilometrih,*« je z nekaj utrujenosti v glasu rekla najstarejša lastovka.

»*Nekaj tisoč preletenih kilometrih? Ja kam ste pa šle, na konec sveta?*« Nukec ni mogel skriti začudenja.

»*Vsako jesen se odpravimo v daljno Afriko, naravnost proti jugu. Tam prezimimo, nato pa se vrnemo v svoja gnezda, v Slovenijo,*« je potrpežljivo razložila mama lastovka.

»*A potemtakem ste Slovenke?*« je vprašal Nukec. Najstarejša lastovka je prijazno pokimala: »*Tako je. V Sloveniji smo se rodile, zato čutimo, da smo tu doma. Me smo slovenske lastovice.*«

Nukca je zaspanost že zdavnaj minila, čeprav je bilo sonce že visoko na nebu. Vedno bolj se mu je dozdevalo, da mu lahko lastovke pomagajo razrešiti skrivnost knjig, ki jih je srečal v sobi z napisom *Zbirka tiskov Slovencev zunaj Republike Slovenije*, saj so vendar svetovne popotnice.

»*A ste srečale v Afriki tudi kakšnega Slovenca?*« je vprašal Nukec.

»*Tudi v Afriki živijo Slovenci. O prvem, ki je raziskoval črno celino in o njej napisal celo knjigo, pa mi je pravila že moja babica,*« je učeno pripomnila mama lastovka. »*To je bil Ignacij Knoblehar, slovenski misijonar in raziskovalec. V knjigi Potovanje po beli reki pa je pisal o svojih odkrivanjih dežele ob reki Nil.*«

»*V Afriki je reka Nil, notri plava krokodil,*« je pristavil Nukec. »*Pa Čuri Muri je tudi šel v Afriko, sem bral v knjigi!*«

»*Dobro, on je odšel, ker je mislil, da se mu v Afriki ne bo treba umivati. Slovenci pa nasploh radi potujejo in že od nekdaj se selijo tudi v druge dežele. Najdeš jih na vseh celinah: v Severni in Južni Ameriki, Avstraliji,*

Aziji in povsod po Evropi. Tale Ignacij je le eden od mnogih, ki so odšli v svet in tam pisali knjige.«

»Zakaj se pa selijo? Da se poleti lahko vrnejo nazaj?« je bil radoveden Nukec.

»Eni gredo le na počitnice ali potovanje, ti se kmalu vrnejo; spet drugi pa se odselijo in se vračajo v svojo domovino le še na obisk. Tam, kjer najdejo svoj novi dom, se jim rodijo otroci, ki se morda še vedno počutijo Slovenci in govorijo slovenski jezik. Nekateri ob sobotah celo obiskujejo slovenske šole, med tednom pa v šolah in z vrstniki govorijo jezik svoje nove dežele.«

»Zakaj pa ne pridejo nazaj?« Nukec ni čisto razumel.

»Vzroki, zaradi katerih so se preselili, so različni. Večina je iskala boljše življenje, pa boljši zaslužek in boljše pogoje za delo in jih tudi našla. Zato se niso več vrnili. Nekateri pa so bili primorani oditi, da so si sploh rešili svoja življenja. To zadnje je bilo ob koncu druge svetovne vojne,« je zbranim poslušalcem s Čukcem Nukcem na čelu razlagala mama lastovka.

»A so potemtakem oni napisali tiste knjige, ki sem jih videl v Nukovi zbirki z dolgim imenom?« se je Nukcu začelo svitati.

»Prav imaš,« je pokimala mama lastovka. *»Knjižnica, v kateri živiš, zbira tudi knjige in druge zapise, ki jih ustvarijo Slovenci, ki ne živijo v Sloveniji. Kar pol milijona jih je, zato je tudi knjig veliko.«*

»Pol milijona? Pa saj je vseh Slovencev v Sloveniji dva milijona,« je nejeverno rekel Nukec. *»Potemtakem ena petina Slovencev sploh ne živi v Sloveniji!«*

»Prav si izračunal, Nukec,« ga je pohvalila najstarejša lastovka. *»Velika večina pa se počuti Slovence, nekateri se še vedno pogovarjajo slovensko in naučijo našega jezika tudi svoje otroke. Pišejo in berejo knjige v slovenščini in imajo Slovenijo za svoj dom. Zato se tudi oni, kakor me, lastovke, radi vračajo nazaj, pa čeprav samo na počitnice. Slovenijo nosijo v svojem srcu in ponosno povedo, da so Slovenci.«*

»Tudi jaz sem slovenski čukec,« je rekel Nukec *»prav kakor ste ve slovenske lastovice.«*

Mama lastovka je slovesno pogledala Nukca in rekla: *»Pomembno je, da se zavedaš svojih korenin in tega, od kod si. V življenju ti da to posebno trdnost.«*

Lastovke so odletele poiskat svoja gnezda, Čukec Nukec pa je že napol v spanju razmišljal, kje vse živijo njegovi sonarodnjaki. Veselil se je, da bo zdaj, ko so se lastovice vrnile, zagotovo izvedel še obilo zanimivih slovenskih izseljenskih zgodb.

Neddobja v

Tukaj ti pošiljam nekaj rož
iz zdomskega sveta,
napol suhih, a živobarvnih.
Vsadil sem jih v puščavsko zemljo
pred mnogimi leti –
semena sem nosil s seboj še od doma.

Najprej je bilo hudó,
presaditev jih je skoraj uničila:
sonca in dežja ni manjkalo – a samota...

Vendar so semena počasi oživela in se privadila
in dolgo zatem so se prikazali cvetovi:
lepi, čudežno drugačni – atlansko slovenski...
Kaj podobnega nisem videl nikjer.

France Papež